

En analyse av sosial kapital som kilde til verdiskapning i Vannområdeutvalget Morsa

Joakim Hvamb Sveli

Masteroppgave i BE 306E Økologisk Økonomi
2007

Abstract

The thesis is a case study of the cooperation regarding management of the Morsa Waterways. The watershed covers areas in 8 municipalities in both Akershus and Østfold counties in Southeast Norway. Morsa struggles with eutrophication due to drainage and erosion from agricultural areas, making up most of the area in the watershed, with phosphorous being the dominant pollutant. Previous attempts to cooperate on local watershed management have been fickle due to disagreements and conflicts. The Morsa Project on local watershed management commenced in 2001 and included all relevant stakeholders as well as local and regional government actors. The Morsa Project was built on a foundation of knowledge, social networks, trust and mutuality, recognized among social capital theorists as essential prerequisites to build a foundation for collective action and cooperation. Interviews with seven different stakeholders in the Morsa Project was conducted in order to investigate how social capital was built in this context, and how it was applied and created value and dividends for all levels of society. The findings clearly demonstrate the advantages of recognising the need for complex management systems for complex systems such as watersheds and natural capital in general, since such systems are based on complex value systems comprising economic, cultural and nature related values.

Forord

Heile min oppvekst budde eg ved Vansjø og har såleis sett kva for ei naturperle det e. Både når det gjeld bading, kanopadling, fiske, båtliv, skøyter, ski og annen rekreasjon har eg sjølve opplevd kva slags verdiar som ligg i friske økosystem og urørt natur, sammen med det unike kulturlandskapet som omkransar Vansjø. Gjennom mine studieopphald i Australia og Italia, samt gjennom ein god del reiseverksemd, har eg innsett at slike naturperler som Vansjø er alt for sjeldne. At eg skulle bruke masteroppgåva innanfor Økologisk Økonomi til å lære meir om vassdraget og forhåpentlegvis bidra til oppmåing til dets forvaltning og vern, var difor ikkje eit vanskelig val. Det finnst eit stort potensial i vassdraget for å kunne nytta det på ein meir berekraftig måte og såleis ta vare på dei verdiane det inneheld og skapar i både natur, kultur og økonomi. Eg vonar lokalsamfunnet og myndigheitar klarer å forvalte desse verdiane slik at dei aldri forsvinn.

Eg ynskjer å retta ein stor takk til Senter for Økologisk Økonomi og Etikk ved Handelshøgskulen i Bodø, særskilt til min rettleiar, Professor Ove Jakobsen, for støtte og tilbakemelding underveis i skriveprosessen. Eg ynskjer å takka alle på senteret for at de har vore sparringspartnarar og for at de har behandla meg meir som ein kollega mens eg har vore her, og takk for dei ressursane de har gjeve meg moglegheit til å bruke. Det har hjulpet meg mykje i oppgåveskrivinga. Eg stor pris på det og eg har lært utruleg mykje gjennom å samarbeida med dykk. Eg ynsker óg å takka alle mine respondentar for at de har stilt opp og tatt seg tid til å gjeve meg så grundige og gode svar. Eg vil særskilt takka prosjektleiar for Morsaprojektet Helga Gunnarsdottir, som har vore tilgjengeleg og hjelpsam når eg har hatt behov for det, og som har gjeve meg kilder og informasjon eg har kunnet nytta i oppgåva. Eg vil óg takke mine klassefrendar for eit framifrå arbeidsmiljø og sosialt samkvem underveis i prosessen, som har både gjeve fornya motivasjon og avkobling. Det har vore ein glede å reprodusera i livsverdenen med dykk. Eg er óg skuldig ein takk til mine foreldre, Jane og Tormod, som i innspurten har hjulpe meg med retting og å sjå over språket i oppgåva. Det har heilt sikkert sneke seg inn feil og manglar i oppgåva uansett, men det er ene og aleine mitt ansvar.

Bodø, 22. mai 2007

Joakim Hvamb Sveli

Sammendrag

Følgende oppgave er en casestudie av Morsaprosjektet. Morsaprosjektet er et samarbeid som ble startet i 1999 som et interkommunalt prosjekt om å redde Vansjø- Hobølvassdraget i Østfold og Akershus fra overgjødslingsproblematikk og oppblomstring av giftige alger. Vassdraget går gjennom 7 ulike kommune, det er Enebakk og Ski i Akershus fylke og Hobøl, Våler, Råde, Rygge og Moss kommuner i Østfold. Spydeberg ble også etter hvert med i prosjektet. Det hadde siden 1970- tallet vært forsøk på samarbeid om bærekraftig forvaltning av vassdraget, men konflikter, uenigheter og lite grunnlag for samhandling hadde ført til at disse forsøkene ikke resulterte i nevneverdige resultater. Ettersom forholdene forverret seg på 1990- tallet, forurensningsproblemene ble mer synlig og det ble økt fokus på miljøvern generelt i samfunnet, ble det mer press på iverksetting av samarbeid. Morsaprosjektet startet opp og det ble satt mål for prosjektet som gikk utover umiddelbare reparative tiltak. Prosjektet skulle utvikle produksjonsmåter og driftsformer som skulle sikre bærekraftig bruk av vassdraget på lang sikt, i tillegg til at man skulle bevare dets økosystemer, biologiske mangfold og det omliggende kulturlandskapet.

Morsaprosjektet organiserte alle relevante kommunale og statlige forvaltningsorganer og myndigheter, i tillegg til aktører og interessenter i og rundt vassdraget og lokalsamfunnet. Interessenter og aktører ble organisert i ulike komiteer, grupper og styre; som var sammensatt på tvers av etater, fylkesmenn, fylkeskommuner, foreninger, forvaltningsorganer og forskningsmiljøer, for å skape relasjoner og grunnlag for samarbeid mellom disse. Representasjon og medvirkning var viktige stikkord med tanke på organiseringen. Det ble ansatt en uavhengig prosjektleder som skulle koordinere arbeidet. Man så behovet for å bygge en felles kunnskapsbase hvorpå handlinger og tiltak kunne settes i gang. Dette ble gjort ved hjelp av en ekstern forskningsgruppe som foretok en tiltaksanalyse for vassdraget. Tidligere samarbeid hadde gått i stampe på grunn av utallige ulike meninger om forurensningens natur samt hvilke tiltak som skulle settes i gang. Det ble funnet at overforekomster av fosfor i form av avrenning fra hovedsakelig jordbruk og avløp var hovedårsakene til de betydelige algeoppblomstringene og problemene i vassdraget. Kunnskapen som ble utviklet i tiltaksanalysen, samt gjennom senere kartleggingsarbeid og forskningsoppdrag, ble bearbeidet i de ulike ledd av prosjektet slik at informasjonen og kunnskapen ble gjort tilgjengelig for alle aktører og interessenter.

Prosjektet ble etter hvert et pilotprosjekt for implementering av EUs rammedirektiv for vann. Det går ut på at alle vassdrag med tilhørende nedbørsfelt skal forvaltes helhetlig, uavhengig av politiske og administrative grenser, med mål om å få de tilbake til naturlig økologisk status. Vanddirektivet legger stor vekt på medvirkning, at alle interessenter og aktører skal være inkludert i alle prosesser av vassdragsforvaltningen. Implementeringen skal tilpasses hvert enkelt lands forhold, eksisterende praksis og regelverk, og landet skal deles inn i vannregioner basert på typologien til vannressursene. Morsaprojektet er nå videreført som et vannområdeutvalg i henhold til Vanddirektivet, og er organisert under Vannregion Glomma/Indre Oslofjord. Vannområdeutvalg skal oppnevnes for vassdrag under vannregionen som krever ekstra ressurser og innsats med tanke på å nå tilbake til dets naturlige økologiske tilstand.

Oppgaven anerkjenner betydningen av den sosiale kapitalen i form av samarbeid og kollektiv handling for Morsaprojektets suksess, og har derfor som mål å finne ut hvordan det bygges sosial kapital i slike miljøsamarbeid, samt hvilke verdier og avkastning man får av en slik sosial kapital. Sosial kapital beskrives slik av Norges Forskningsråd (2005)

”Sosial kapital er både et lim som binder sammen de ulike delene av samfunnet, og som smører samfunnsmaskineriet og som smører sammen samfunnet på tvers av ulike sektorer og ulike nivå”

Man gjør bruk av kvalitativ, fortolkende metode, og har foretatt dybdeintervjuer av 7 ulike interessenter og aktører i og rundt Morsaprojektet. Dette materialet danner datagrunnlaget for oppgaven, i tillegg til sekundærdata basert på tidligere rapporter om emnet, kunnskap og informasjon fra Morsaprojektet, SFT, lokale og regionale myndigheter samt mediedekning i lokale nyhetsmedier i mosseregionen.

Man legger til grunn et organisk virkelighetsbilde for oppgaven, som anerkjenner kompleksiteten i den virkelige verden og at all form for analyse baserer seg kun på forenklinger og fortolkninger av den virkelige verden. Oppgaven legger til grunn filosofen Whiteheads prosessfilosofi for analysen, som tilsier at verden er i konstant endring ved at den hele tiden gjenskapes gjennom erfaringer og kunnskap.

Man forstår derfor sosial kapital som akkumulering av erfaringsdråper som stammer fra samarbeid, og gjenkjenner at sosiale nettverk, kommunikasjon og samhandling gjenskaper seg selv gjennom at

man foretar samhandling på grunnlag av det. Habermas blir også brukt for å belyse hvordan man skal organisere og legge til rette for kommunikasjon, for å skape en felles plattform av verdier og kunnskap hvorpå man kan iverksette kollektiv handling. Gjensidighet, tillit og åpen tilgang for alle gjennom kommunikasjonskanalene, peker Habermas på som kriterier for kommunikative handlinger som skal legge til rette for kollektiv handling. Teori på sosial kapital skildrer lignende kriterier for bygging av sosial kapital; at den må bygge på tillit, felles kunnskapsbase og gjensidighet. Det må i tillegg foreligge en organisasjon som legger til rette for og sørger for at man hele tiden reproducerer den sosiale kapitalen i form av kommunikasjon og samhandling.

Gjennom analysen finner man frem til at Morsprosjektets fokus på å bygge sosial kapital, gjennom etablering av strukturer for sosiale nettverk på tvers av etater, kommuner og øvrige aktører, var svært vellykket. Det pågående fokus på kommunikasjon, gjensidig diskusjon og konsensusbygging basert kunnskapen skapt gjennom prosjektet; førte til at man kom til enighet om tiltak og satte de i verk gjennom samhandling. Etter hvert som denne sosiale kapitalen ble forsterket gjennom samhandling og debatt, fikk man et bredere grunnlag for handling. At man fokuserte på å gi interessentene mulighet og kunnskap til å benytte egne ferdigheter og kreativitet i arbeidet for Vansjø, førte til at man etter hvert fikk etablert prøveprosjekt og forskningsprosjekt som angikk utvikling av nye produksjonsformer og driftsformer for jordbruket og på avløpssiden. Denne innovasjonen gjennom samhandling skapte igjen sosial kapital, som i senere tid har smittet over i andre sammenhenger i lokalsamfunnet. Respondentene nevner konkrete eksempler på at samarbeid kommunene imellom, bøndene imellom og forvaltningsorganer imellom har blitt bedre, og at samarbeidet gjennom regionrådet for mosseregionen er blitt styrket betraktelig.

Oppgaven fokuserer på nødvendigheten av å anerkjenne kompleksiteten i vassdrag og relevante økosystemer. Morsaprojektet har klart å bygge et forvaltningssystem på vassdragets premisser, ikke forenklet til byråkratiske eller mekanistiske prinsipper. Kretsløpsøkonomien, som er en grunnteorier i oppgaven, bygger på anerkjennelse av at kultur (samfunn), økonomi og natur henger sammen i gjensidig avhengige kretsløp og systemer, og beslutningsgrunnlag må derfor beherske forvaltning av verdier i disse tre delene samtidig. Dette kan skje ved at man samordner interessenter med ulike perspektiver og forståelse i en kommunikativ arena, hvor man gjennom diskurs kan forvalte verdier i både natur, kultur og økonomi og dermed ivareta kompleksitetens verdimål for langsiktig bærekraft.

Erfaringene fra Morsaprojektet har stor overføringsverdi når det gjelder implementeringen av Vanddirektivet som nå er i gang over hele landet. Hvordan man skal bygge sosial kapital som base for helhetlig vassdragsforvaltning er et tema hvor Morsavassdraget har gode resultater å vise til. Prosjektet har i tillegg stor overføringsverdi når det gjelder interkommunale og tverrfylkelige samarbeid, hvordan administrative grenser og gamle maktstrukturer skal takles for å oppnå bedre samarbeid og kompetansedeling. Det gjør at overføringsverdien også er stor med tanke på den kommende forvaltningsreformen. I alle sammenhenger der man skal forvalte kompleksitet og har langsiktig bærekraft som mål, vil erfaringene fra Morsaprojektet på hvordan man bygger opp sosial kapital rundt en kommunikativ arena for å forvalte komplekse verdier, ha stor overføringsverdi.

Aurora – Náste niedda

***Sevdnjes máilbmies dárbbasša násttiid, vai lámpon olbmot
deivet ruoktot***

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	1
Oversikt over figurer	2
Innledning	3
<u>Vassdraget</u>	4
<u>Forurensingsproblematikken</u>	7
<u>Tidligere samarbeid i og rundt Vassdraget</u>	9
<u>Morsaprosjektet</u>	10
<u>EUs Vanndirektiv</u>	12
<u>Hvorfor dette caset?</u>	15
<u>Problemstilling</u>	15
Metodekapittel	18
<u>Forskningsdesign og Forskningsstrategi</u>	18
<u>Hermeneutikk</u>	21
<u>Data og Kilder</u>	24
Datainnsamling	25
Innholdsanalyser	25
Intervjuer.....	26
<u>Reliabilitet og validitet</u>	28
Reliabilitet.....	28
Validitet.....	29
Teorikapittel	31
<u>Ontologisk fundament</u>	31
<u>Epistemologisk fundament</u>	35
<u>Kommunikativ handling</u>	36
<u>Sosial Kapital</u>	40
Tillit	43
Institusjonell Kapasitet.....	45
<u>Positiv Psykologi</u>	45
<u>Lokal samhandling</u>	46
<u>Kommunikativ Arena</u>	48
<u>Bruk av sosial kapital</u>	50
Empiri og analyse.....	51
<u>Hvorfor ble det annerledes med Morsaprosjektet?</u>	52
<u>Kunnskap, sosiale nettverk og tillit</u>	54
<u>Sosial Kapital på hvilket nivå</u>	73
<u>Verdier og ressurser mobilisert gjennom Morsaprosjektet</u>	75
<u>Anvendelse av den sosiale kapitalen</u>	80
Oppsummering og Konklusjon	88
Referanser.....	92
Vedlegg 1- Morsaprosjektets Målsettinger	96
Vedlegg 2- Intervjuguiden	98

Oversikt over figurer

Figur 1: Vansjø- Hobølvassdraget	s. 5
Figur 2: Nedre del av Vansjø- Hobølvassdraget	s. 6
Figur 3: Organisering av Morsaprosjektet 2002- 2005	s. 11, 12
Figur 4: Organiseringen av arbeidet med Vanndirektivet	s. 13
Figur 5: Kretsløpsøkonomimodellen	s. 32
Figur 6: Verditriangelet	s. 33

Innledning

Når man snakker om vassdrag og lignende sammensatte økosystemer og kretsløp i naturen, er det ofte lett å ty til en forenkling av mangfoldet i et slikt system. Det gjelder både hva systemet inneholder og hva det betyr for mennesker og økonomien. Følgende oppgave er en casestudie av Vansjø-Hobølvassdraget, også kalt Morsavassdraget, og hvordan lokalsamfunnet og lokale samt regionale myndigheter har samarbeidet og forsøkt å utbedre de svært dårlige forholdene som har preget vassdraget og den dårlige helsen til de berørte økosystemene. Kompleksiteten i vassdraget i seg selv og dens forurensingsproblematikk, har gitt grobunn for en rekke konflikter og diskusjoner gjennom de ulike former for samarbeid i vassdraget. Med en slik kontekst av mange variabler og aspekter som må taes hensyn til, har det lett for å bli et komplisert forvaltningssystem der ulike eksperter har ansvaret for sitt felt og helheten blir forsaket. Dette problemet med at kompleksitet i naturen blir oversatt til komplikasjon i de menneskelige systemer beskriver Kvaløy (1976). Løsningene på et slikt type problem er, i følge Kvaløy (1976), å fokusere på opplæring og utdanning av generalister, altså mennesker som kan forholde seg til ulike typer informasjon og fagområder og bevare helhetsperspektivet. Dette gjøres ved å fordele informasjonen over flere personer og bruke diskurs som kunnskapskilde, der forskning kun er en råvare. Den samme tilnærmingen ligger til grunn i denne oppgaven, at man bruker et bredt perspektiv for å forklare caset i sin helhet, uten å legge for mange premisser for leserens abstraksjoner. Yin (1987) peker på viktigheten av en grundig redegjørelse for caset og dets kontekst når man velger en slik type studie.

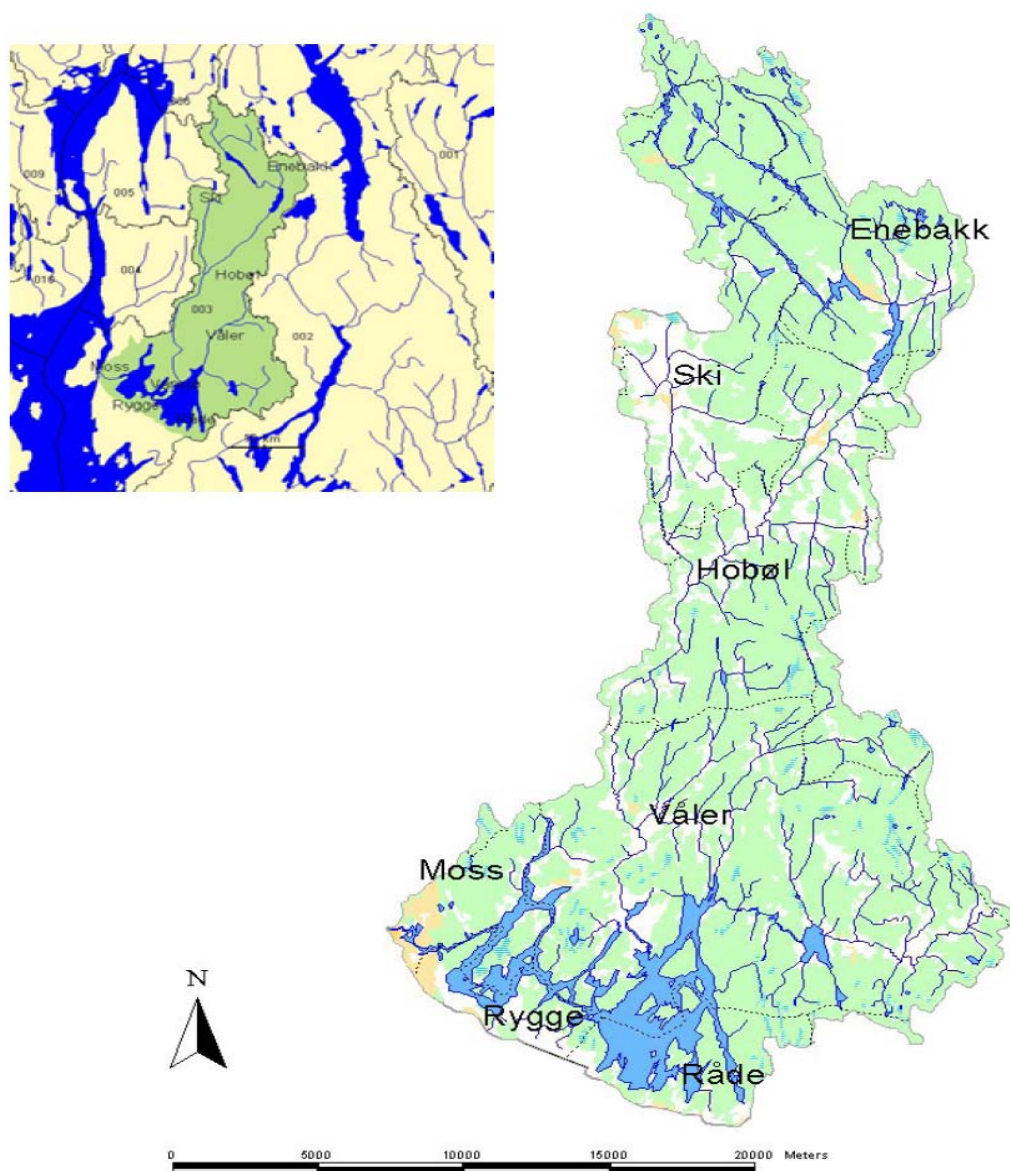
Opgaven vil derfor være bygd opp på en grundig redegjørelse for caset som først begynner med en kort redegjørelse for forurensingsproblemene i vassdraget og hva som forårsaker dem. Dette er nødvendig for forståelsen av samarbeidet, både som har vært og er i dag rundt disse problemene, spesielt med tanke på å forstå organiseringen av samarbeidet og hvorfor arbeidsprosessen har foregått som den har. Videre går man mer inn på hvordan samarbeidet om vassdraget har utartet seg tidligere, før man går videre med å beskrive Morsaprojektet og litt om dets historie. EUs rammedirektiv for vann har vært en stor påvirkningsfaktor i utviklingen av dagens politikk på forvaltning av vassdrag her til lands, og hva dette innebærer, forklares før det kommer en redegjørelse for problemstillingen. Problemstillingen blir presentert noe sent i oppgaven enn det som er vanlig i denne type publikasjon, men det er fordi forfatter mener det er nødvendig å få en grunnleggende forståelse for caset før man kan forstå hva som spesifikt menes med problemstillingen. Det følger deretter en redegjørelse for

forskningsmetode brukt i forbindelse med innsamling av empiri og hvilken forskningsdesign som er brukt. Metodekapittelet glir over i redegjørelse for det teoretiske begrepsapparatet og de teoretiske verktøy som blir brukt for å analysere både case og empiri med tanke på å svare på problemstillingen. Teorikapittelet starter med en redegjørelse for det ontologiske og epistemologiske fundament som ligger til grunn i denne oppgaven og som forfatteren hele veien bruker som fortolkningsrammeverk. Med bakgrunn i valgte forskningsmetode som baserer seg på dobbel hermeneutisk fortolkning, er det naturlig at man foretar analyse av empirien etter hvert som den presenteres. Denne formen for analyse er i tråd med den prosess forfatter har vært igjennom med denne oppgaven, hvor man foretar abstraksjoner og analyse etter hvert som informasjonen er blitt tilgjengelig. Bruk av teorien som veiviser i analysen lager en viss hierarkisk orden med høve på hvordan analysen er strukturert. Oppgaven vil bli avsluttet med et svar på den angitte problemstillingen i form av en konklusjon.

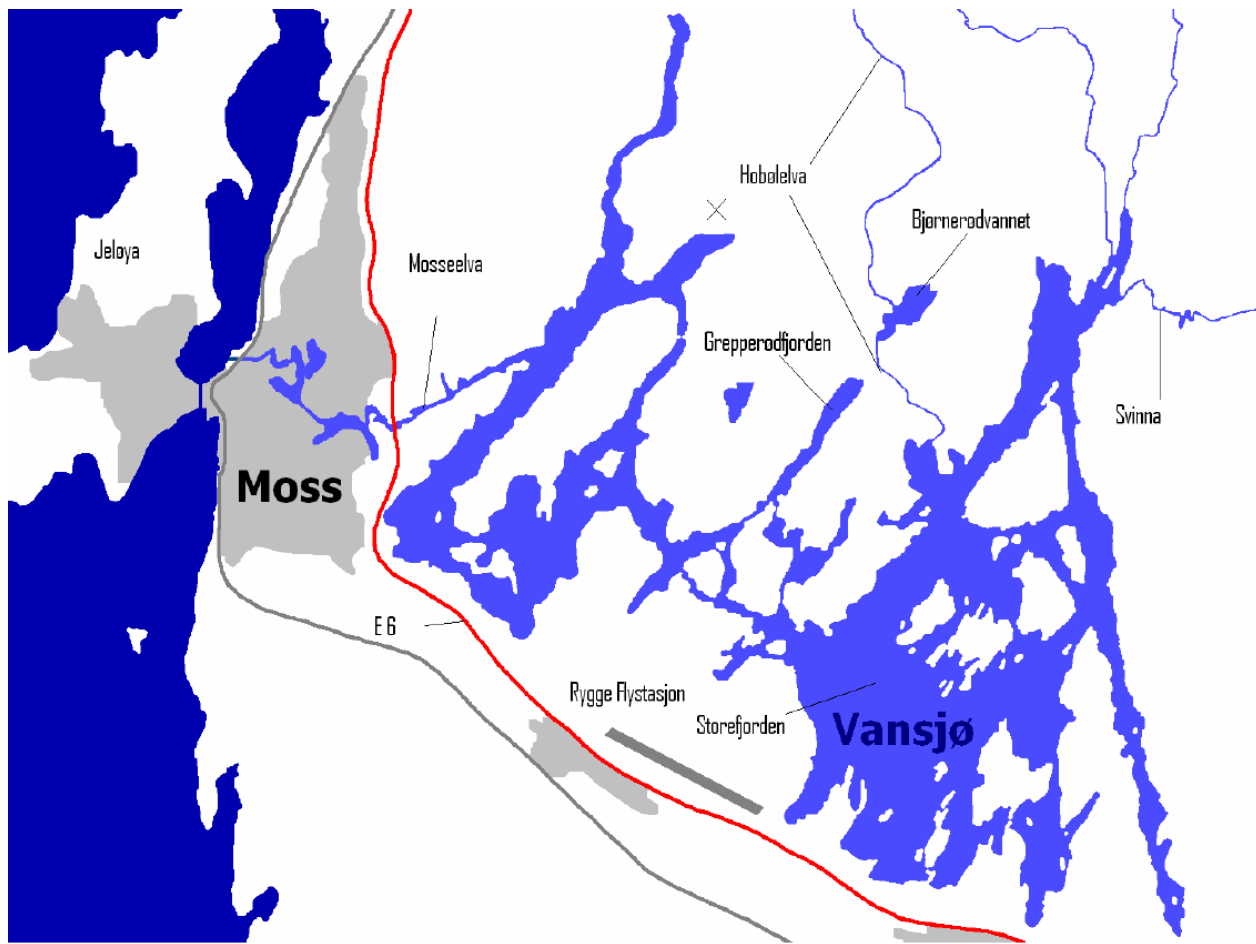
Vassdraget

Vansjø- Hobøl vassdraget strekker seg over Akershus og Østfold og har et nedbørsfelt på 690 km². Vassdraget har mindre innsjøer underveis i vassdraget med Hobølelva som hovedåre, mens hoveddelen består av innsjøen Vansjø nederst i vassdraget. Innsjøen er Østfolds største med et overflateareal på 36km² og en strandlinje på 250 km. Den lange strandlinjen skyldes mangfoldet av bukter, vikar og øyer som blant annet gjør innsjøen til et yndet sted for friluftsliv (se Figur1).

Hele Mosseregionen får sitt drikkevann fra Vansjø gjennom MOVAR- samarbeidet (Moss og Omegn Vann, Avløp og Renovasjon. MOVAR leverer i dag drikkevann til over 60 000 mennesker i mosseregionen. Hele vassdraget tilhører gruppa "verna vassdrag i Norge" og er beskyttet gjennom Verneplan for Vassdrag fra 1973. Dette vernet sikrer vern mot kraftutbygging og andre inngrep og forringelser. Fra før verneplanens ikrafttredelse er det derimot et eldre kraftverk i Mossefossen som påvirker vannstanden i Vansjø. Dette anlegget er tilknyttet industriproduksjonen ved papirfabrikken M.Peterson lokalisert langs Mosseelvas utløp (Stokke, 2005). Vernet gjennom Verneplanen av 1973 har siden begynt å omfatte andre tiltak, og Stortinget har slått fast følgende vedrørende omfanget av vernet i berørte vassdrag:

Figur 1 – Vansjø- Hobølvassdraget (Krohn og Gunnarsdottir, 2004) s.2

Figur 2: Nedre del av Vansjø- Hobølvassdraget

”...inngrep i de sikrede områder som kan redusere deres verdi for naturvern, friluftsliv og vitenskap må søkes unngått”

(Fylkesmannen i Østfold, 2000, s.13, som sitert i Stokke, 2005).

Vassdraget omfattes i tillegg av rikspolitiske retningslinjer (RPR) for vernede vassdrag som kom i 1994. Det har som overordnet mål å unngå inngrep, sikre referanseverdier, sikre friluftsverdier, sikre særlig verneverdig biologisk mangfold og sikre landbruksinteresser der dette er en del av vernevedtaket (Stokke, 2005). Det bor 20 000 mennesker i øvre delen av vassdraget, mens Vansjø er resipient fra områder med over 60 000 mennesker. Vansjø i seg selv er komplisert og består av flere bassenger. Den vestre delen består av Vanemfjorden, Grepperødfjorden og Årvollfjorden. Denne delen er grunnere og dermed mer utsatt enn Storefjorden (Krohn og Gunnarsdottir, 2004).

Forurensingsproblematikken

Vansjø og det relaterte vassdraget lider av eutrofiering, som er et problem relatert til overrepresentasjon av næringsstoffer i vannet (Solheim, Vagstad, Kraft, Løvstad, Skoglund, Turtumøygård og Selvik, 2001). Det er et utbredt problem for vassdrag og innsjøer rundt omkring i industrialiserte deler av verden, og for store forekomster av Nitrogen og Fosfor er vanligvis de stoffene som forårsaker overgjødningen. Dette har alvorlige ringvirkninger både på økosystemene rundt og direkte på menneskene (Wilson, 2000). I og med at vassdraget er omgitt av hovedsaklig jord- og skogbruksområder, er det avrenningen fra landbruket som forsyner vassdraget med den høyeste andel næringsstoffer. Nedbørsfeltet er i tillegg preget av mer eller mindre spredt bebyggelse, som inntil nylig hadde, og enkelte steder fortsatt har, utilfredsstillende avløpsløsning. Det skilles mellom to typer fosfor, biotilgjengelig og ikke biotilgjengelig. Den biotilgjengelige fosforen er den som ved enklest måte kan tas opp av organismer i vannet, mens den øvrige fosforen kommer i bindinger som gjør den vanskeligere å ta opp for organismer i slike kjemiske og biologiske forhold som i Vansjø. Tilførselen av biotilgjengelig fosfor er på ca 5,5 tonn/per år, hvorav 50% kommer via avrenning fra jordbruket, spredte avløp 28%, kommunale avløp 12% og 10% naturlig avrenning fra vegetasjon. Avrenning fra jordbruket til bekker, elver og innsjøer i vassdraget er ikke bare et problem med tanke på fosfor og nitrogenavrenning. Det vasker næringssalter fra jorda ut i vannet og tar i tillegg med seg jord. Det kan sees ved at man får ”gully”- effekter i landskapet. Det forekommer når en elv renner gjennom et jordbruksområde der jordet ligger tett inntil elva. Det dannes da et søkk i landskapet som resultat av erosjon og avrenning. Slike ”søkk” øker avrenningen av fosfor fra jordbruket, og gjør det i tillegg vanskeligere å utnytte denne jorda fullt ut, i tillegg blir den fattigere på næringssalter (Solheim et al, 2001).

Noen av årsakene til dagens situasjon er at det siden krigen er blitt en økt intensivering og industrialisering av landbruket. Endring i jordbrukspolitikken og omleggingen til kanaliseringspolitikken, som går på regionbasert styring av hva jordbruksområdene skal brukes til i form av betingelser for tilskudd, medførte for østlandsjordbruket at store deler av husdyrproduksjonen forsvant. Det skulle dyrkes korn i disse delene av landet, og store arealer som tidligere hadde vært brukt til gressproduksjon og beitemark ble lagt om til korn, med økt jorderosjon og avrenning som følge (Krohn og Gunnarsdottir, 2004). Økte krav til effektivisering medførte i tillegg til mer omfattende drenering, bekkeluking, utretting av elveløp (ved utretting av elveløp øker erosjonen ved at

sedimenteringen som vanligvis foregår i krokete avløp ikke lenger forekommer da hastigheten på vanntransporten øker, (Solheim, et al., 2001)), oppdyrking av våtmarkspregede områder, fjerning av kantvegetasjon langs bekker og vassdrag og bakkeplanering (Krohn og Gunnarsdottir, 2004). Bruken av kunstgjødsel har også økt i takt med effektiviseringen i jordbruket, og gjødslingen har foregått med valg mellom kun 2 typer gjødsel tilpasset kornproduksjon med eller uten tilskudd av husdyrgjødsel. Med kunstgjødsel menes da NPK (Nitrogen, Fosfor, Kalium) gjødsel. Dette har medført at bøndene i nedbørsfeltet har overgjødset med Fosfor. Det er begrenset hvor mye Fosfor jordsmonnet kan ta opp, og Fosforen vaskes da lettere av jordene. Dette Fosforet som da ikke blir bundet i jorda er biotilgjengelig (Bjørndalen, Borgvang og Nygard, 2006; Solheim et al., 2001).

Da det etter krigen ble en økt omlegging til vannklosetter, ble det ikke fulgt tilsvarende nødvendig rensing av avløpet alle steder. Det var før midten av 70- tallet ingen regulering knyttet til separate avløp i forbindelse med gårdsbruk og avsidesliggende bebyggelse. Mange av kommunene har mye gammel bebyggelse med åpen avløpsløsning som har vært ledet til vassdraget. Krohn og Gunnarsdottir (2004) peker videre på at kostnader forbundet med å rydde opp i separate avløp samt vegring mot helhetlig tenking og interkommunalt samarbeid på dette, har medført at disse problemene eksisterer helt frem til i dag. Det pekes også på endringer i vassdragets hydrologiske forhold som en medvirkende faktor til forverringen av tilstanden, med økt overflateavrenning og hyppigere og høyere flomtopper som fører til oversvømmelser og erosjonsskader. Klimaendringer medfører at jorda ikke er frossen like store deler av året som tidligere og dermed økt avrenning, samt at temperaturstigning gir lengre vekstsesong for alger (Krohn og Gunnarsdottir, 2004). De overrepresenterte næringsstoffene i form av Fosfor og Nitrogen forstyrrer økosystemene i vannet og endrer premissene for alger og andre vekster, som vanligvis blir holdt i sjakk av den naturlige balansen. Med disse vekstene begrenses oksygentilførselen i vannet, noe som går ut over fisk og andre organismer som lever der (Solheim et al., 2001) Ved at mye av fosforet som blir forsynt vassdraget utover de naturlige aktivitetene blir bundet i algene og går inn i kretsløpet til de lokale økosystemene, får innsjøen en selvgjødselende effekt (Solheim et al., 2001).

Det som er gjennomgående for forholdene rundt vassdraget, er at alle stoffer som bidrar til forurensninger har mange spredte kilder. Selv om det i tiltaksrapporten fokuseres på tiltak rundt hovedkildene, er det en betydelig andel fosfor og nitrogen som kommer fra spredte, mindre kilder. Bebyggelse nær Vansjø, gårder, hytter, boligfelt, næringsareal bidrar alle til økt avrenning. I form av utallige bekker som bidrar til vassdraget, virker virksomhetene til alle innbyggere i nedbørsfeltet inn

på tilstanden i vassdraget, det være seg drenering fra bebyggelse, avrenning fra lagring av husdyrgjødsel, drenering fra vei, drenering fra avfallsplasser (nye og gamle), drenering fra næringsareal for å nevne noen. Når alt dette blir kanalisert direkte ut i vannveiene, bidrar det til en forverring av tilstanden i vassdraget. En forståelse av dette er viktig for å se hvordan alle innbyggere i nedbørsfeltet er involvert til en viss grad. De store mengder næringsstoffer som renner igjennom vassdraget transporteres ut i Oslofjorden, der den videre har innvirkning på vannforholdene og den biologiske tilstanden der, hvor mange hundretusen mennesker har brukerinteresser. Forholdene i Vansjø er altså ikke et problem kun for den politiske og administrative myndighet i de aktuelle områdene og sentralt, men en utfordring for hele samfunnet (Fylkesmannen i Østfold, 2007).

Tidligere samarbeid i og rundt Vassdraget

På slutten av 1970- tallet meldte behovet seg for en helhetlig forvaltning av Vansjø, og Samarbeidsutvalget for Vansjø- Hobølvassdraget ble startet i 1977 og fortsatte til 1985. Dette samarbeidet gikk i hovedsak på sanering av kloakk og avløp i tettbebyggelser i regionen, noe som det fortsatt holdes på med i dag (Krohn og Gunnarsdottir, 2004). Samarbeidsutvalget bestod da av de 7 kommunene Moss, Rygge, Råde, Hobøl, Våler, Ski og Enebakk samt fylkeskommunene. Oppstrømskommunene i Akershus hadde den gang observatørstatus; Ski og Enebakk samt Akershus fylkeskommune. Organiseringen var basert på et lignende prosjekt med Haldenvassdraget, der samme type problemer forverret tilstanden i vassdraget, og et interkommunalt samarbeid var i gang for å utbedre vassdraget. Utvalget bestod av ordførerne fra de ulike kommunene og de ansatte i kommunene ble involvert etter behov. Strukturen på finansieringen av samarbeidet ble det enighet om skulle baseres på innbyggertall i de ulike kommunene. I følge intervjuer gjort av Stokke (2005) fungerte dette samarbeidsutvalget dårlig. Det var ikke likestilt samarbeid mellom opp- og nedstrømskommunene, og det var konflikt som følge av uenighet kommunene i mellom på hvor problemene konkret lå, hvem som var verst og hva som burde gjøres først. At Fylkesmannen ikke var direkte involvert i dette arbeidet var en tilleggsfaktor til at samarbeidet gikk så tregt, i følge Stokke (2005). Samarbeidsutvalget utarbeidet i 1979 en handlingsplan for Vansjø- Hobølvassdraget. Denne stipulerte tiltak i forbindelse med reduksjon av fosfortilførselen med tanke på blant annet på sanering av alle punktutslipp. Det viste seg derimot å være umulig, og iverksettingen av tiltak gikk først og fremst på å redusere utslipp av husholdningskloakk og forbedre eksisterende systemer i tettstedene. Tiltak gikk

også på å kanalisere avløp vekk fra vassdraget og til sjøen. Høye utgifter og mye arbeid med gjennomføring av kommunenes saneringsplaner og utbedringen av kloakkrenseanlegg i og rundt tettsteder, gjorde at arbeidet med sanering av spredte avløp ble forsaket (Stokke, 2005).

Når det gjaldt tiltak i jordbruket var det på den tiden fortsatt mye uenighet i fagmiljøene på hvor stort bidraget fra landbruket var, hvilke driftsformer som forurenset og geografisk hvor avrenningen hovedsakelig kom fra. Handlingsprogrammet fra 1979 forsøkte å kvantifisere bidraget fra landbruket, noe som førte til mye diskusjon blant både fagmiljøer og politikere. Det var i tillegg uenighet om hvilke tiltak som skulle iverksettes i henhold til landbruket. Det ble derimot satt opp en rekke tiltak en mente ville utbedre situasjonen til Vansjø, men det ble ikke satt av noen ressurser til iverksetting eller oppfølging. Istedet satset man på en informasjons- og holdningskampanje rettet mot jordbruksnæringen som skulle gi økt ansvarlighet overfor miljøet i den daglige driften. Denne kampanjen ga henholdsvis små resultater (Stokke, 2005).

Vansjøplanen ble vedtatt i 1994, og var et forsøk på å samle kommunene om et felles løft for Vansjø. Det var miljørådgiverne i kommunene som var pådrivere for samarbeidet. Denne gang var oppstrømskommunene ikke med, kun de 4 kommunene rundt Vansjø; Moss, Rygge, Råde og Våler. Det ble dannet et arbeidsutvalg der kun miljøvernledere og kommuneplanleggere deltok, og dette utvalget stod for mye av utarbeidelsen til planen. Under planprosessen hadde man medvirkende fra landbruksmyndighetene, fylkesmannens miljøvernavdeling, fylkeskommunen, fylkeskonservator, grunneierorganisasjoner, jakt- og fiskeforeninger, 4-H foreninger, Vansjø Båtforening, Moss Kajakklubb, Miljøalliansen og Rygge Hovedflystasjon. Man fikk her statlig støtte til innkjøp av konsulenttjenester til arbeidet. Planens tittel ble beskrivende for innholdet i og målet med arbeidet; "Plan for balansert bruk og vern av Vansjø og Vansjølandskapet". Det overordnede målet var vern av Vansjø som drikkevannskilde. Denne planen ble ikke forankret i Plan og Bygningsloven og det var kun Våler kommune som hadde forankret mål om forbedret vannkvalitet i Vansjø i sine mål.

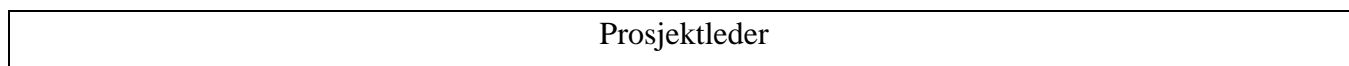
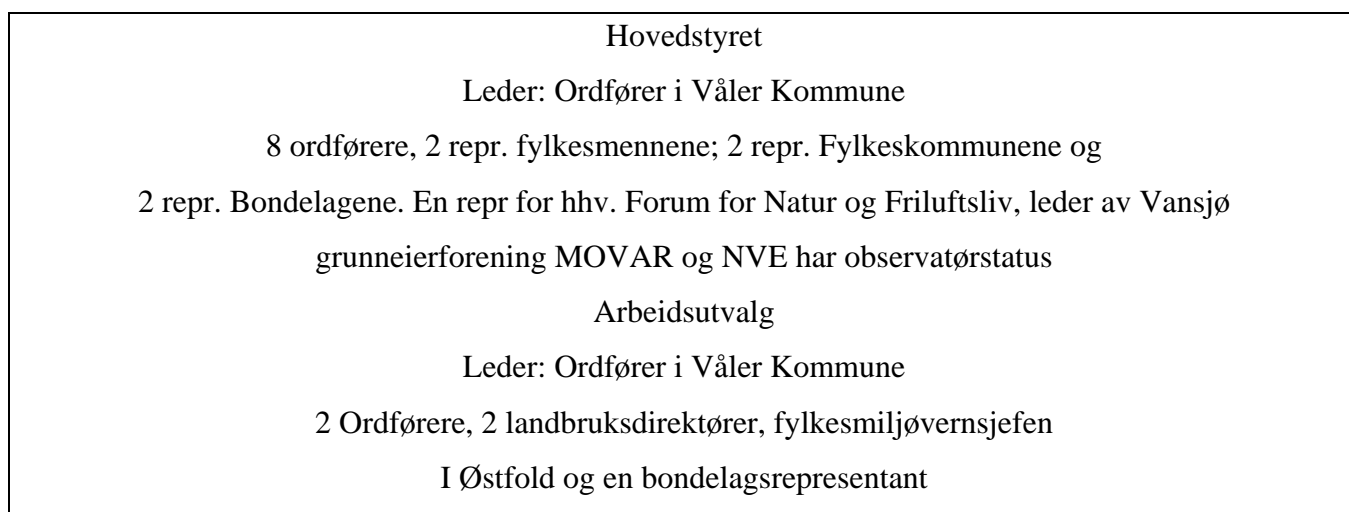
Morsaprojektet

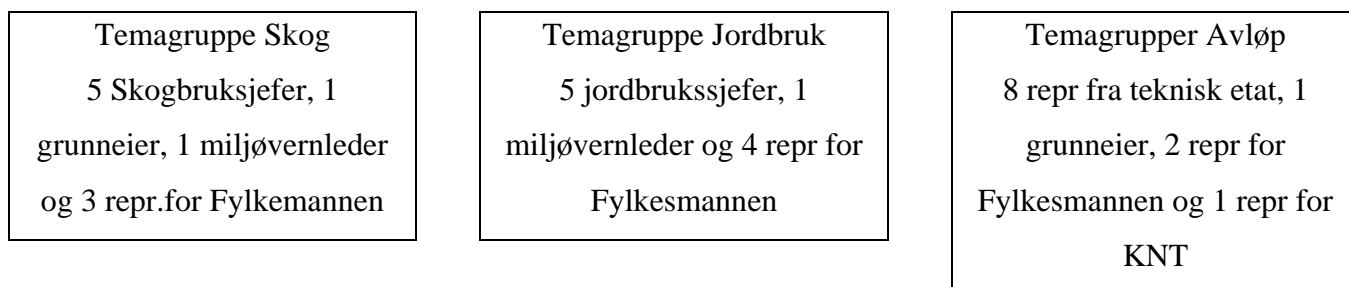
Morsaprojektet ble startet opp 1. februar 1999 etter at kommunene rundt vassdraget selv ønsket en helhetlig organisasjon for å best mulig utbedre tilstanden til vassdraget. Kommunene som var med i initiativet fra begynnelsen av er Enebakk, Ski, Hobøl, Våler, Rygge, Moss og Råde. Spydeberg kom med i samarbeidet fra 2002. De to fylkene, Akershus og Østfold er også med i samarbeidet gjennom

både fylkeskommunene og fylkesmennene, og øvrige interessenter er representert i grunneierforeninger og bondelag (Krohn og Gunnarsdottir, 2004). I følge Stokke (2005) var det daværende landbruksdirektør i Østfold som tok initiativ til samarbeidet. Det forelå fra to år tidligere endringer i landbrukspolitikken i form av satsning på områdetiltak i landbruket stimulert gjennom tilskuddsordningene til landbruket. Videre hadde det vært en større avklaring enn tidligere på sammenhengen mellom virksomheter i landbruket og miljøpåvirkning på miljø og kulturlandskap, og da spesielt på vassdrag. Det hadde tidligere vært stort gap mellom miljø- og landbruksaktørene i vassdragsforvaltningen, men kombinasjonen av økt fagkunnskap på området, at fylkesmiljøvernsjefen hadde en klar profil mot landbrukssiden samt at vannkvaliteten stadig ble forverret, førte til at tiden var moden for et tettere og mer omfattende samarbeid enn tidligere (Stokke, 2005).

Målsetninger for Morsa ble satt i 3 ulike ledd. Man så forbi de umiddelbare reparative tiltakene forbundet med de kriselignende tilstandene hva gjelder vannkvalitet og økosystem, til å se på langtidstiltak for omlegging av bærekraftige driftsformer og planlegging for å unngå at man siden skulle få lignende problemer.

Organiseringen av Morsa bygget til dels på tidligere erfaringer. Alle parter i samarbeidet skulle delta på lik linje, som eiere av prosjektet. Siden prosjektet er interkommunalt og tverrfylkelig, går det ut på at alle bindende vedtak må fattes i de ulike fora hos de respektive kommuner, fylkeskommuner og fylkesmenn (Se Figur 3 for oversikt over organisering og medlemmer) Prosjektet ledes av et hovedstyre som fungerer som en generalforsamling hvor beslutninger og vedtak fattes.

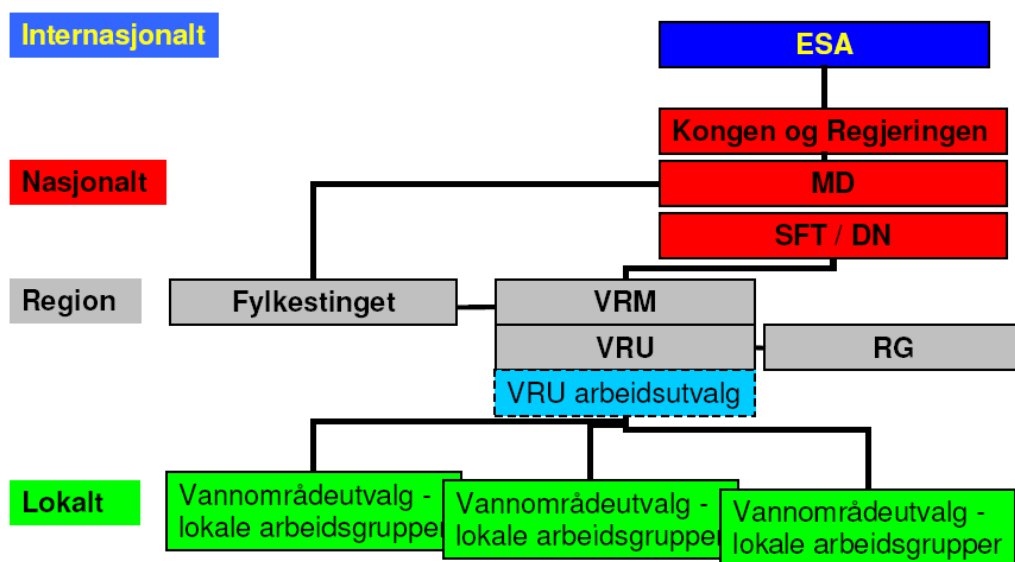
Figur 3: Organisering av Morsaprojektet 2002- 2005 (Stokke, 2005 s.19)

Prosjektet finansieres fra kommunene regnet ut på bakgrunn av innbyggertall, med faste beløp fra fylkeskommunene og gjennom bevilgninger over områdetiltaksmidlene som forvaltes av fylkesmennenes landbruksavdelinger. Områdetiltaksmidlene utgjorde frem til og med 2004 omtrent halvparten av budsjettet på totalt ca 1 million kroner.

EUs Vanndirektiv

EUs rammedirektiv for vann (heretter kalt Vanndirektivet), er et miljø- og ressursregelverk som gjennom EØS avtalen vil legge de grunnleggende fremtidige rammene for norsk og europeisk vannforvaltning. Hovedmålet er: alle vannressurser, både ferskvann og saltvann, innland og kyst, skal søkes å oppnå sin naturlige status (såkalt god økologisk status) innen 2016. Vanndirektivet er utformet som et rammedirektiv, slik at hvert enkelt land har mulighet til å forme direktivet til en viss grad til sitt eget lovverk og til hvor langt landet har kommet i sin vassdragsforvaltning. Det er grunnleggende i direktivet at man skal gjennomføre helhetlig og tverrfaglig forvaltning av alle nedbørsfelt, inkludert utenforliggende sjøområder. Alt av vassdrag og nedbørsfelt skal forvaltes på tvers av administrative grenser, det vil si at det er naturen eller vassdraget selv som dikterer rammene for forvaltningen. Vanndirektivet legger vekt på at forvaltningen skal skje på bakgrunn av biologiske forhold og avvik fra naturtilstanden, mer enn på analyser av kjemisk tilstand og utslipp (Sandberg, Rosten og Sælthun, 2004; Kristiansen, 2006).

I Norge ble Vanndirektivet innarbeidet i den nye Vannforskriften av 15.06.2006, som da trådte i kraft fra 01.01.2007. Forskriften deler landet inn i 9 vannregioner. Vannregionmyndigheten skal koordinere og forvalte arbeidet innen vannregionen, og er ansvarlig for høvelig organisering av vannområder under vannregionen (Vannportalen, 2007). Den regionale vannmyndigheten for vannregionen der Morsa hører til, Glommaregionen/Indre Oslofjord, er Fylkesmannen i Østfold. Det hører dertil et Vannregionutvalg. Dette utvalget har som oppgave å sørge for at vannforskriftens bestemmelser blir utført i gjeldende region. Alle berørte kommuner og regionale myndigheter er representert her. Arbeidsutvalget til vannregionen er sammensatt av fylkeskommuner, fylkesmenn, kommunale representanter og representanter fra hvert vannområde under regionen (Fylkesmannen i Østfold, 2007). Det skal i følge Fylkesmannen i Østfold (2007) etableres vannområdeutvalg for hvert vannområdet, der det kreves betydelig oppmerksomhet og arbeid for å nå målene i Vanndirektivet.

Figur 4- Organiseringen av arbeidet med Vanndirektivet (Fylkesmannen i Østfold 2007).

Morsaprojektet blir videreført som et vannområdeutvalg under vannregionmyndigheten for Glomma/Indre Oslofjord. I planprogrammet for forvaltningsplan 2007- 2009 for vannregion Glomma/Indre Oslofjord trekkes Vansjø- Hobølvassdraget frem på følgende måte:

Dette er et svært viktig vassdrag med store miljøutfordringer. Hovedproblemet er overgjødning og oppblomstring av giftproduserende blågrønnalger. I en årrekke har man hatt et lokalt samarbeid for å prøve å bedre forholdene og har kommet langt både med tiltaksarbeid og handlingsplaner.

Morsaprojektet har fungert som et pilotvassdrag i forbindelse med innføringen av EUs vannrammedirektiv i Norge. Det er opprettet styringsgruppe, arbeidsutvalg og en rekke temagrupper på tvers av kommunegrensene. Det er en lokal forventning om at Morsaprojektet vil bli videreført i tråd med helhetlig vannforvaltning og at en ny forvaltningspraksis i norske vassdrag vil føre til fortsatt framdrift mot målene om redusert eutrofiering i vassdraget.

Fylkesmannen i Østfold (2007, s 8).

Medbestemmelse og medvirkning fra alle interesserte parter er viktig i henhold til Vanddirektivet. Alle vedtak om tiltak må bygge på best mulig informasjon om bruk av og tilstand til det berørte vannområdet. En referansegruppe skal etableres for vannregionutvalget på bakgrunn av kartlegging av brukerinteresser og aktører som blir berørt av arbeidet med den helhetlige vassdragsforvaltningen under Vanddirektivet. Referansegruppen skal involveres i arbeidet ved at de blir innbudt til møter i vannregionutvalget ved viktige milepæler i planprosessen, i tillegg til at referansegruppen vil være en viktig høringsinstans for vannregionutvalget mellom milepælene. Det skal i tillegg avholdes informasjonsmøter og drives aktivt informasjonsarbeid for å inkludere interessenter det ikke er mulig å få med i referansegruppen (Fylkesmannen i Østfold, 2007).

Sandberg et al. (2004) peker på medvirkning som viktig spesielt på lokalt nivå med arbeidet i vannområdene, fordi det er på dette nivået at hoveddelen av implementeringene vil foregå. Det settes betingelser for hva som menes med medvirkning i Sandberg et al. (2004), og disse går på at utfallet av diskusjonene med interessentene ikke skal være avgjort på forhånd, at medvirkningen må bestå av toveiskommunikasjon, forventninger skal styres og et produkt av medvirkningen skal være integrering og samordning. Vanddirektivets artikkel 14 tar for seg krav til hvordan medvirkningen skal foregå. Offentlig informasjon og konsultasjon står nevnt som krav, mens det skal legges til rette for at interessenter skal kunne bli med i prosessen gjennom aktiv deltagelse. Det stilles i tillegg krav til at alle aktuelle interessenter og parter skal få mulighet til å delta i gjennomføringen av Vanddirektivet. Sandberg et al. (2004) definerer de viktigste interessentene til å inkludere kommuner på både politisk og administrativt nivå, de samme nivåer av fylkeskommunen, statlige forvaltningsorganer som NVE, Mattilsynet, Direktoratet for Naturforvaltning og Fylkesmannen blant annet, ideelle organisasjoner som miljø- og friluftsansjoner, interesseorganisasjoner eksempelvis, akademiske og forskningsinstitusjoner og til slutt private aktører som bedrifter, kraftprodusenter, landbruksorganisasjoner bønder, m.fl.

Hvorfor dette caset?

Historien til samarbeidet i Morsaprojektet har vist at det ikke er enkelt å drive vassdragsforvaltning, og at det finnes mange faktorer som virker inn på tilstanden til vassdraget. Samarbeidet om Morsavassdraget startet tidlig, men det viste seg svært vanskelig å sette i gang de tiltak som krevdes for å snu den ødeleggende utviklingen i vassdraget. Jo nærmere man kom tiltak og løsninger, desto mer usikkerhet og uenighet dukket opp i form av kritikk og debatt om hva man skulle sette i gang med først. Samarbeidsprosjektene utfordret i tillegg administrative strukturer og rammeverk i form av etatsgrenser, kommunegrenser og fylkesgrenser, og ristet godt i strukturer og gjerder som skiller den politiske delen av lokalsamfunnet fra forvaltningsdelen. At man likevel, igjen og igjen, har gått inn for å videreføre og i tillegg sammensveise prosjektet enda bedre på tross av konfliktene og på tross av at det ikke har kommet klare tegn på forbedring av innsjøens tilstand før de siste to til tre år. Stokke (2005) peker på Morsaprojektet som et brubyggende nettverk, hvor en god del av arbeidet har gått på å bygge broer på tvers av administrative og geografiske grenser. Prosjektet har vært inkluderende og samlende for alle parter, og selv om det har vært debatt og kritikk underveis har den kritikken som ikke har vært konstruktiv stilnet av eller blitt avvæpnet. Stokke (2005) skildrer Morsaprojektet som et samlende og tilhørende nettverk, et samarbeidsnettverk hvor kommunikasjon og informasjon med både offisielle og uformelle parter blir verdsett like høyt, og hvor man har fått samordnet alle krefter i de berørte samfunn om en enighet om hva som bør gjøres med tanke på innsjøen.

Problemstilling

På bakgrunn av både vassdragets og dets samarbeids kompliserte historier, er det interessant å se nærmere på hva som driver et slikt prosjekt, nærmere bestemt hva som driver fremskrittene og hva som virker samlende. I ly av Vanddirektivet som nå innføres over hele Norge, i likhet med Europa, så skal alle vassdrag i Norge forvaltes og vernes for å finne tilbake til dens naturtilstand. Morsaprojektet har allerede kommet på god vei med det som kreves av det nye Vanddirektivet med tanke på kartlegging, etablering av et åpent og inkluderende samarbeid. Som historien til samarbeidet rundt Vansjø- Hobølvassdraget viser, medfører ikke samarbeid om en god sak

automatisk suksess. Et godt samarbeid medfører også verdier i andre sammenhenger enn for det umiddelbare arbeidet i samarbeidet. Hvordan skal man bevisstgjøre disse verdiene og samtidig samordne og gjøre bruk av disse?

Med landbruket og avløp som hovedbidrag til Fosfor og Nitrogenforurensing, må tiltak altså komme her hvor man kan sørge for at regnestykket med Fosfor og Nitrogen inn i vassdragets kretsløp blir mindre enn hva som blir tatt ut, inntil forholdene har stabilisert seg rundt naturtilstanden. Kontinuerlig oppfølging og måling av tilstand og eutrofieringsgrad i vassdrag er derfor nødvendig. Dette vil være en del av arbeidet gjennom Vanndirektivet med overvåkning, kartlegging, analyser og tiltak samt måling av disse. Dette arbeidet går i en 6 års syklus med nye målinger, tiltak og handlingsplan (Vannportalen, 2007; Vattenmyndigheten Västerhavet og Länsstyrelsen Västra Götalands Län, 2007). I henhold til Solheim et al. (2001), Stokke (2005) og Bjørndalen et al. (2006) er det hittil de antatt mest kostnadseffektive tiltakene som har vært gjennomført eller som man har kommet godt i gang med. Det er derfor antatt å være enda vanskeligere og mer ressurskrevende å gjennomføre videre tiltak for å redusere Fosfor, spesielt Vestre Vansjø. Fylkesmiljøvern sjefen i Østfold sier det slik:

”Det er satt opp noen tiltak og handlingsplaner som må gjøres for å oppnå miljømåla, som igjen er kobla til reduksjon av tilførsel av fosfor fra den og den kilden, og nå er vi cirka halvveis i det løpet, grovt sett, og det er klart at det som har skjedd er at vi har tatt det som er lettest å redusere, så det neste som må reduseres av tilførsel det er mer kostnadskrevende og vanskeligere. Da er det kanskje også mer motstand fra noen hold, i og med at de involverte må endre produksjon og legge om livet sitt”.

Samtlige respondenter i intervjuarbeidet til denne oppgaven mener at finansiering er en flaskehals for progresjon i Morsaprojektet, og etter hvert som tiltak for fosforreduksjon blir dyrere per kilo fosfor vil arbeidet gå saktere. Det finnes i dag prosjekter gjennom Morsaprojektet som går ut over det som kan betegnes som umiddelbare reparative tiltak. Dette går på nyskaping i måten man driver jorda på og nyskaping i avløpsrensing. Det er hensiktsmessig å se på hva som stimulerer til og legger til rette for arbeid som kan kategoriseres for proaktivt i stedet for reparativt, hvorvidt samarbeidet legger til rette for denne typen tilnærming. For å bidra både til videreforedling av

samarbeidet i Morsaprojektet samt å identifisere drivere i et godt og inkluderende samarbeid om bærekraftig vassdragsforvaltning, vil denne oppgave besvare følgende problemstilling.

Hvordan bygges det sosial kapital gjennom Morsaprojektet, og hva er potensialet i den sosiale kapitalens bruk og verdi for Morsavassdraget og samfunnet for øvrig?

Metodekapittel

En betingelse for å få gjennomført gode casestudier er forarbeidet. Man må sette seg godt inn i både case og teori på forhånd, for å kunne se helheten og kunne håndtere og sortere de store mengdene empiri (Yin, 1987). Forfatteren har foretatt et tidligere prosjekt om Morsa vassdraget i form av en prosjektoppgave i BE316 E Økologisk Økonomi ved Handelshøyskolen i Bodø. I tillegg er forfatteren fra området og besitter derfor lokalkunnskap om områdene og lokalsamfunnet i mosseregionen. Forfatteren hadde derfor på forhånd etablert kontakt med potensielle intervjuobjekter, og det var heller ingen problemer med å få ytterligere kontakt og informasjon vedrørende prosjektet.

Forskningsdesign og Forskningsstrategi

I følge Yin (1987) består casestudiedesign av en tilpasning til problemstillingen tuftet på forarbeid og teori. Disse delene avgjør hvordan en skal legge opp casestudiet, om det skal være fokus på en enkelt case eller en multicaseanalyse. I denne sammenhengen kunne det vært aktuelt med en multicaseanalyse i form av eksempelvis en komparativ studie mellom andre vassdrag i lignende situasjon og med lignende betingelser. Argument for å bruke én case som grunnlag for studien, kan være at betydningen av caset overgår viktigheten av å teste ut teorien på flere case. I dette tilfellet skjer det ved at forurensingen av vassdraget har kommet til det stadiet at det må settes i verk tiltak innen kort tid, ellers vil det bli ubotelig skade. Lokale tiltak eksisterte på flere plan og områder, men ingen hadde et helhetlig perspektiv. Lokalpolitikere har innsett at det må foretas en helhetlig tilnærming, men ingen vet hvordan det skal settes i gang. Miljøverndepartementet og Landbruksdepartementet har innledet samarbeid for å redde innsjøen, og dette er den første saken hvor dette har funnet sted. Morsaprojektet er blitt beskrevet av SFT som et prosjekt av nasjonal betydning for implementering av Vanddirektivet, og prosjektets suksess med tanke på kartleggingsarbeidet og medvirkning har stor overføringsverdi til andre vassdrag i Norge. Man kan derfor konkludere med at dette er en unik og kritisk case, i henhold til beskrivelsen i Yin (1987). Videre er bakgrunnsteorien en medvirkende faktor i denne sammenheng, for at det blir valgt én case. Tatt i betraktning det ontologiske og epistemologiske fundament gjort rede for i teorikapittelet, anerkjenner vi viktigheten av det unike i hvert enkelt tilfelle, dvs. i hvert enkelt vassdrag, viktigheten

av omstendigheter, unike sammenhenger, unike økosystemer og unike interessenter. Lignende case fra andre steder vil bli brukt som sekundærdata og bli vurdert på lik linje med andre typer sekundærdata.

Ved singelcasestudier skildrer Yin (1987) i hovedtrekk to valg man kan gjøre relatert til design. Dersom man har flere underenheter man ønsker å sette fokus på innenfor casen, kan man velge et integrert design, som ser på et politisk program som helhet eksempelvis, men studerer helheten gjennom underenheter av programmet og viser disse målingene spesifikt. I problemstillingen legges det vekt på sammenhenger og samspill mellom ulike komponenter av kunnskap og aktører i samarbeidet. Det er indirekte statuert at helheten er viktigere enn delene, jamfør samspillet mellom verdier og ressurser i kultur, natur og økonomi. Vår organiske ontologi tilsier at dersom noe skal tilføyes eller legges til av enten bedrifter, ressurser eller andre komponenter, må det tilpasses den organiske helheten, økosystemet og dets kretsløp. Introduksjon av et nytt stoff eller ny energikilde forstyrrer balansen i hele systemet. Dette holdes som åpenbart i og med at det er kjernen i vassdragets forurensningsproblem og konseptet eutrofiering (Solheim et al., 2001). Den andre hovedretningen innenfor design av singelcasestudie i følge Yin (1987) er en holistisk studie. Yin (1987) nevner som hovedgrunn for å velge en holistisk studie i tilfeller:

“...when the relevant theory underlying the case study is itself holistic in nature”

Yin (1987) s. 45.

I følge Yin (1987) er et av problemene med holistisk design at studien kan bli for abstrakt og at man kan ende opp med uklare analyse og uklare data ved at man kun får undersøkt overflaten uten noe dybde. Dette er blitt tatt hensyn til gjennom problemstillingen ved at man tar sikte på å undersøke sammenhenger og helheten ved å bruke grundig sekundærdata og fortolker den i en helhetlig kontekst med innsamlet primærdata. Helheten skal brukes til å se overskudd eller mangler i ressursutnyttelse og verdier ulike steder i samarbeidet og relateres tilbake til casen. Ved at man har en todelt problemstilling hvor del to går på bruk og verdi av den sosiale kapitalen, vil man belyse verdiene som skapes i samhandlingene i Morsaprojektet og gjøre rede for hvordan de kan brukes best mulig i henhold til hovedmål tre (Vedlegg 1). Som eksempel på hvordan man skal foreta denne brukstesten, vil man trekke frem eksisterende prosjekter på forsøksstadiet og vise at disse er startet opp gjennom erfaringer, kunnskapsformasjon og samhandling i Morsaprojektet.

Et annet problem ved holistiske studier er tendensen for slike casestudier til å skifte fokus underveis uten at det er bevisst fra forfatterens side (Yin, 1987). Noen betegner dette som en positiv egenskap ved metoden, at man kan endre fokus etter hvert som de empiriske funn belyser andre, viktigere områder. Det kan imidlertid føre til at problemstillingen og casegrunnlaget ikke samsvarer med empiri, analyse og fortolkninger, slik at man således ikke svarer på sitt eget spørsmål. Dersom man er klar over en slik "fare" gjennom hele prosessen vil man kunne foreta vurderinger underveis hvor man forsikrer seg om at så ikke skjer, og dermed kunne holde seg til den etablerte problemstillingen og proposisjoner som gav utgangspunkt til hele prosjektet (Johannesen og Olaisen, 2006).

En casestudie kan være deskriptivt, utforskende eller forklarende. Med dette menes selve orienteringen i casestudiet, og måten man har lagt opp spørsmålene i problemstillingen (Yin, 1987). I dette tilfellet ville det være hensiktsmessig med en deskriptiv casestudie, for å beskrive samspill og sammenhenger mellom de ulike områdene og interessentene i vassdraget. På bakgrunn av eksisterende data og pilotstudiet vil det ikke tilsvare en tilstrekkelig analyse som kreves av en masteroppgave. Vi legger derfor til grunn at vi velger en utforskende casestudie, slik det avspeiles i problemstillingen. I følge Yin (1987) passer et utforskende casestudium der man har store mengder empirisk materiale fra mange ulike kilder, man utforsker sammenhenger mellom fenomener og kontekster, og der man har et holistisk studie.

I følge Yin (1987) er den viktigste delen av en casestudie forberedelsene. En betingelse for et casestudie er at man har et solid begrep om både case og teori på forhånd. Det vil si at man har lest og satt seg inn i de ulike perspektiver på teori, praksis og annen forskning på området før man går inn og definerer casens omkrets. Når det gjelder casen burde man ha tilnærmet lik førstehåndskunnskap før man setter i gang med studiene, det vil si at man har vært del av casens omkrets eller jobbet med det tidligere. Patton (1990) ser på caseanalysen som en tredelt prosess, der den første og mest viktige er forberedelser og innsamling av data. Ved en casestudie, sier han, er grunnforståelsen dominerende i og med at kvalitative fortolkninger styres av arbeidet lagt ned i den første prosessen. Yin (1987) peker på at det er nødvendig å foreta en pilotcase før man setter i gang med hovedprosjektet, at man foretar et prøveprosjekt med analyse av casen for å teste sine kunnskaper og få ytterligere forståelse for casen og dens kontekst. I dette tilfellet har forfatteren relevant utdanning i forbindelse med det teoretiske grunnlag som er blitt nevnt som fokus og fundament i denne oppgaven, altså økologisk økonomi. Videre har forfatteren som nevnt gjennomført en pilotstudie på samme case, som gikk på å beskrive samhandlingen om bevaringen av Vansjø- Hobølvassdraget med en organisk ontologisk bakgrunn og fra et økologisk, økonomisk perspektiv.

Siden man allerede har foretatt et pilotstudium, har man en god oversikt over kilder og sekundærdata som er tilgjengelig. Det finnes svært mye sekundærdata, hovedsakelig kvantitativ, men også kvalitativ, som er tilgjengelig og aktuell for casestudiet. Gjennom pilotstudiet har man også etablert kontakter innenfor både Morsaprojektet og andre organisasjoner og etater som jobber med emnet og har således tilgang på aktuelle, relevante intervjukandidater. Dataanalysen vil foregå ved at man bruker kvalitative metoder for forståelsen av empirien. Det presenterte ontologiske og epistemologiske fundament vil legges til grunn for denne fortolkningen. Fellestrekk ved empirien er at den er fokusert og spesialisert innenfor et spesifikt område, geografisk, akademisk eller demografisk, og at det er subjektive uttrykk for meninger basert på et begrenset antall perspektiv. For å relatere det til helheten er det derfor nødvendig å tolke empirien i en helhet. Dette vil gjøres i samhandling med uformelle intervjuer og samtaler med tidligere nevnte intervjukandidater. Den innsamlede empirien vil tolkes på bakgrunn av relevant teori presentert i teorikapittelet og innhentet sekundærdata fra funn i tidlige studier basert på lignende problemstillinger.

Det har vært nevnt fortolkning som metode for å bearbeide empiriske funn. Det vil derfor komme med en redegjørelse av hermeneutisk fortolkende metode som vil ligge til grunn for fortolkning av all empiri i studiet.

Hermeneutikk

Hermeneutikken har gjennomgått flere utviklingstrinn. Den ble likevel ikke allment akseptert som en systematisk teori om teksttolkning, før reformasjonen i det 15. århundre. Hermeneutikk handler om å søke forståelse av meningsfulle fenomener og gjenstander, som ikke fullt ut kan identifiseres og beskrives ved fysiske kriterier. Nyeng (2004) hevder at hermeneutikk er grunnmønsteret i all erkjennelse, fordi kunnskap oppstår mellom det å undersøke fakta og det å rette kritisk bevissthet mot vår egen måte å undersøke og forstå fakta på.

Ernst Schleiermacher gjorde en banebrytende innsats ved å forvandle hermeneutikken fra ren teksttolkningslære til kunsten å forstå alle slags utsagn og tekster gjennom tolkning. Denne dreiningen mot det skrivende og forstående subjektet, svarer til det som Immanuel Kant betegnet som de subjektive mulighetsbetingelsene for erfaringen (Lægneid og Skorgen, 2001). Schleiermacher

definerer hermeneutisk utlegning som en bevegelse frem og tilbake mellom tekstens enkelte bestanddeler og den bredere historiske og psykologiske meningssammenheng, som tekstens deler blir forståelige gjennom. Omvendt er det bare teksten som fikserer og bevarer dette språklige uttrykket og gir oss tilgang til forfatterens historiske intensjon. Dette uendelige frem og tilbake mellom tekstens grammatiske deler og intensjonens psykologiske og åndelige helhet betegnet Schleiermacher som en *hermeneutisk sirkel*. Martin Heidegger (Fløistad, 1993) henviser til denne ”hermeneutiske situasjonen” ved å foreslå væren-i-verden som den opprinnelige tilnærmingen for enhver fortolkning. Dette betyr altså at mennesker må fortolkes og forstås i henhold til den konteksten og situasjonen de befinner seg i. Dobbelt hermeneutikk er ifølge Nyeng (2004) et syn som sier at menneskevitenskapen er bundet til å fortolke fortolkninger. Forskeren må alltid forholde seg til fakta som allerede er fortolkninger foretatt av mennesker i deres hverdag. Alvesson og Sköldbberg (1994) tolker Giddens’ trippel hermeneutikk, som en slags triangulering av en slik fortolkningsprosess. Sistnevnte er en slags fortsettelse av den doble hermeneutikken, som i sum altså gir en mer omfattende fortolkningsprosess.

Meningen ved denne sirkelen var at forståelsen av en del av en tekst bare kunne forstås i forhold til hele teksten, helheten. Samtidig kunne bare helheten forstås gjennom de enkelte delene av teksten. Det sentrale er altså at tolkning og forståelse alltid må være tolkning og forståelse av sammenhenger. Det primære i den hermeneutiske sirkelen vil være knyttet til forståelseshorisonten, eller det som Nyeng og Wennes (2006) kaller forforståelse. Denne er forskerens referanseramme for all tolkning og forståelse av ethvert fenomen. Den som studerte teksten sto utenfor selve teksten, og et slikt subjekt-objekt forhold mellom forskeren og virkeligheten, utgjør en del av den harde kjernen i naturvitenskapen. En slik tilnærming utenfra har møtt sterk kritikk, som går ut på at man således overser de særegne menneskelige grensene for vitenskapelig observasjon.

Wilhelm Dilthey ville gjøre denne hermeneutiske sirkelen til selve grunnlaget for de forstående åndsvitenskapene, i sine forsøk på å avgrense disse fra de forklarende naturvitenskapens reduksjonisme og mekaniske perspektiv. Mens Schleiermacher var opptatt av å finne nye måter som kunne forhindre vilkårlig utlegning av språklige ytringer, var Dilthey mer opptatt av å fortolke verden på grunnlag av hensikten til forskningssubjektet, for derved å forstå subjektets mening i konteksten det opererte i (Johannessen og Olaisen, 2006). Slik sett er Dilthey opptatt av å skape en objektiverende hermeneutikk, og tar utgangspunkt i Schleiermachers hermeneutikk som et ledd i en vitenskapsteoretisk diskusjon mot naturvitenskapen.

Hans-Georg Gadamer hevder at en slik hermeneutisk legitimering av åndsvitenskapens egenart er forpliktet på den vitenskapelige objektivitetstroen og de naturvitenskapelige metodeidealene. Som tenker er Gadamer preget av den fenomenologiske tradisjonen fra Edmund Husserl og den fundamentologiske filosofien til Martin Heidegger. Slik sett hevder Læg Reid og Skorgen (2001) at Gadamer ikke ville fundere den vitenskapelige erkjennelsen på en kritikk av den menneskelige bevisstheten. I stedet skulle man søke en fordomsfri tilgang til "saken selv". Ikke betrakteren eller hans persepsjons-/kognisjonsapparat, men saken selv slik den fremtrer, skal være kilde for erkjennelsen og gyldighetskriterium for erfaringen. Slik taler Gadamer om horisontsammensmeltning mellom leseren og teksten, og baner vei for den filosofiske hermeneutikken, som skiller mellom det utenforstående objekt og subjekt.

Nyeng og Wennes (2006) skriver om en slik fortolkningsprosess mellom mennesker, enhver samtale og diskurs er nemlig en potensiell konstruksjon av synspunkter. Selv uformelle samtaler er gjenstand for en fortolkningsprosess hos deltakerne. Gadamer hevder at siden hermeneutikken har en dialogisk struktur, kan vi sammen med andre og sammen med teksten oppnå en forståelse som kan modifisere vår forforståelse og dermed gi oss en eksistensiell sannhet. Forforståelsen er det samme som fordommer, vi har både sanne fordommer og falske fordommer.

Læg Reid og Skorgen (2001) sier at Paul Ricoeur er mer skeptisk enn Gadamer i fortellings- og tekstteori. Ricoeur hevder at man må mistenkeliggjøre og avsløre teksten. Ricoeur er opptatt av at teksten skal tolkes, ikke forfatterens hensikter med teksten.

Nyeng og Wennes (2006) argumenterer for at ontologisk hermeneutikk, hvis formål er å avsløre det skjulte, er en form for kritisk hermeneutikk. Grovt skissert kan man slikt si å bevege seg over i en mer kritisk hermeneutikk. Søren Kierkegaard beretter om at vi må ta innover oss den byrden det faktisk er å eksistere. Denne byrden er primært knyttet til det å være kritisk overfor seg selv, og de relasjoner man befinner seg i (Nyeng og Wennes, 2006).

Denne kritiske holdningen bringer med seg konsekvenser for forskningen. Noen ganger er det tilfelle at man ikke kan stole på de umiddelbare uttrykk informantene eller datamaterialet gir. Slik sett hevder Nyeng og Wennes (2006) at som forskere er man nært knyttet til bruddet som fenomen. Man er stadig på utkikk etter brudd eller avvik fra normalen. Forskere har muligheten til å innta rollen som

bruddets agent, som betyr at vi stiller oss kritisk til de fortolkninger som umiddelbart fremkommer i en tidlig fase i en forskningsprosess. Bruddet henger ifølge Nyeng og Wennes (2006) tett sammen med det kritiske perspektivet, fordi slike brudd oppstår sjelden som resultat av ren refleksjon, men gjerne spontant i handling/samhandling. Med brudd menes praksis som bryter med normalen og sågar forventet utfall av ulike handlingsmønstre.

Helhetsforståelsen som søkes i hermeneutisk metode står således i kontrast til analytisk metode, som hevder at kunnskap skaffes best til veie ved selvstendige undersøkelser av et fenomens ulike deler, betraktet som synlige variabler uavhengige av hverandre. Slik hevder Nyeng (2004) at hermeneutikk står frem som en alternativ filosofi og betraktningssmåte i forhold til den logiske positivismen, som igjen er en del av den analytiske tradisjonen. Med fundament i tidligere foretatte undersøkelser av caset vil man derfor her få en hermeneutisk in medias res som høvelig fortolkningsgrunnlag, og jeg vil belyse empiri ved hjelp av en kritisk hermeneutisk fortolkning gjennom dobbelt hermeneutikk.

Data og Kilder

Studiet vil i utgangspunktet, som nevnt tidligere, også basere seg på data innsamlet av andre (sekundærdata). Det er til nå utarbeidet ulike rapporter som tar hensyn til de ulike delene innenfor henholdsvis økonomi, natur og kultur, men det finnes enda ingen fullstendig helhetlig beskrivelse av valgte problemstillinger. Forfatteren mener selv å bevisst å søke forståelse av et meningsfullt og bærekraftig fenomen, og har som mål å akkumulere kunnskap ved å rette kritisk bevissthet mot akkurat det å undersøke og presentere fakta. Dette er noe av det mest essensielle i den kritiske hermeneutiske tilnærmingen (Nyeng og Wennes, 2006).

Sekundærdataene man i første omgang vil ta for seg er statlige og private forskningsrapporter om innsjø og ressurser. Det er som nevnt tidligere et stort lokalt engasjement for å opprettholde den langsiktige bærekraften til vassdraget, derfor finnes det en rekke lokale kilder som vil være av viktig betydning for studiet. Disse *prosessdataene* oppstår i tilknytning til den løpende aktiviteten i samfunnet, og kan eksemplifiseres med avisinnlegg eller debatter m.m. Sekundærdataene er hovedsakelig av kvantitativ art, men det finnes også en god del tilgjengelig og aktuell kvalitativ sekundærdata som Stokke (2005), som har sett på oppbygningen og styrken i den kollektive

samhandlingen rundt arbeidet i Morsaprojektet. Innsamlet primærdata vil da bli sammenlignet og fortolket gjennom funn fra Stokke (2005) for å sikre bedre validitet og reliabilitet.

Studiet vil også basere seg på fremskaffelse av primærdata, ny data som er produsert gjennom kvalitative og uformelle intervjuer. Dette fordi det nettopp er ønskelig å belyse helheten mellom systemene i økonomi, natur og kultur, og å ta hensyn til alle mulige bakgrunnsvariabler. Slik sett blir også primærdataene fremskaffet i sin rette kontekst.

Datainnsamling

Det legges til grunnen kvalitativ undersøkelsesmetode i studiet. Disse foreligger i størst mulig grad i form av tekst eller verbale utsagn (mykdata). Utgangspunktet for all kvalitativ dataanalyse er som regel data i tekstform. Med en kritisk hermeneutisk tilnærming til all tekstanalyse, mener jeg å kunne stå godt rustet til å komprimere, systematisere og ordne datamaterialet slik at det blir analyserbart og tilpasset det angitte ontologiske og epistemologiske ståsted. Samtidig er det min oppfatning at det er viktig å utvikle tolkninger og perspektiver på den informasjonen som foreligger i datamaterialet.

Både Yin (1987) og Halvorsen (2003) foreslår ulike datainnsamlingsmetoder knyttet til den kvalitative tilnærmingen. Jeg har valgt å sammenfatte forslagene fra de to ovennevnte forfatterne, og skape en egen datainnsamlingsmetode tilpasset den aktuelle kvalitative undersøkelsesmetode. Jeg har valgt å ta hensyn til følgende:

- Innholdsanalyse
- Intervjuer

Innholdsanalyser

Denne type datainnsamling kan ta mange ulike former. Halvorsen (2003) hevder at datakildene for innholdsanalyser er blant annet dokumenter, verbale utsagn og/eller bilder. I dette studiet innlemmes følgende datakilder i innholdsanalysen: plan- og prosjektdokumenter, internettsøk og mediedekning. Fordelen med å benytte en kvalitativ tilnærming er akkurat ifølge Halvorsen (2003) at man lett kan supplere kildematerialet underveis. En slik kvalitativ innholdsanalyse bygger også normalt på forskjellige typer kilder, avhengig av hva slags informasjon som allerede foreligger. Problemet knyttet til en slik innholdsanalyse er hvilke utvelgelseskriterier man velger å benytte, og implisitt hvilke man velger å utelukke. En kvalitativ innholdsanalyse er godt tilpasset problemstillingene i og

med at arbeidet med Morsaprojektet og implementeringen av Vanddirektivet foregår underveis i oppgavens arbeidsfase.

I og med at det allerede er gjennomført et pilotprosjekt på akkurat dette området, har man allerede samlet inn et godt empirisk fundament. En rekke rapporter og dokumenter var allerede ved arbeidets begynnelse i forfatternes besittelse, og kontakter var knyttet slik at man på forhånd hadde definert og klarlagt mulige henvendelsesområder.

Statlige og private forskningsrapporter vil være av fundamental betydning for oppgavens problemstillinger. Dette gjelder rapporter og dokumenter innenfor hele kretsløpet; natur, kultur og økonomi. Det er essensielt å få brutt ned all overordnet data, til lokalsamfunnets ståsted. Det presenterte ontologiske og epistemologiske ståsted anerkjenner også at det vil bli tatt i bruk studier av sammenlignbare case.

Intervjuer

Intervjuet vil være en av de viktigste kildene i slike casestudier. Det vil her bli brukt kvalitative ustrukturerte intervjuer. Intervjuobjektene ble valgt ut fra deres representasjon av ulike ledd i samhandlingen rundt og samarbeidet med Morsaprojektet. Oppgavens omfang setter begrensninger for hvor representativt utvalg man kan foreta intervjuer med, men man har her valgt dybde og kvalitet som viktigst i og med at det ikke publiseres noe samlet, offentlig dybdeinformasjon om hvordan aktørene opplever samarbeidet. Aktuelle aktører som er intervjuet er:

- Prosjektleder for Morsaprojektet
- Fylkesmiljøvern sjef ved Fylkesmannen i Østfold
- Leder for Vansjø Grunneierforening
- Heltidsbonde og Grunneier
- Virksomhetsleder ved Plan- og Miljøavdelingen i Våler Kommune
- Styreleder i Morsaprojektet og Ordfører i Råde Kommune
- Kommunestyremedlem, arrangementsansvarlig for Vansjøkonferansen og leder av Kultur- og Miljøutvalget i Moss Kommune

Intervjuene ble tatt opp med diktafon etter at hver respondent ga sin aksept. Intervjuene ble transkribert direkte fra lydfil, for deretter å bli analysert og brukt slik de presenteres her. Språket i intervjuene er ikke endret eller tilpasset, med unntak av dialektale endinger og ordsammenslåinger som er fjernet for å nøytralisere språket. Denne prosessen har ikke inkludert noen form for fortolkning. Ustrukturert, kvalitativt intervju ble valgt fordi det er hensiktsmessig å ha en åpen diskusjon i et uformelt miljø. Dette for å få frem den helhetlige forståelsen, for å søke en arena der intervjuobjektene føler seg komfortable og for å kunne stille oppfølgingsspørsmål der intervjuobjektet synes å ha inngående kunnskap relatert til problemstillingen. Informanten fikk tale fritt og dvele rundt intervjuguidens hovedtema. Intervjuguiden ble tilpasset hvert enkelt intervjuobjekt for å søke presisjon og relevans, men hovedtema var det samme. Det ble søkt å treffe intervjuobjektene i deres egen kontekst for å søke en mest mulig komfortabel og naturlig atmosfære. Alle intervjuer ble foretatt som besøksintervjuer på kontoret til de som hadde det, mens de andre fikk velge kontekst selv. Leder for Vansjø Grunneierforening og kommunestyremedlem og leder for kultur- og miljøutvalget i Moss kommune ble intervjuet på en offentlig kafé etter deres valg, mens en heltidsbonde i Våler ble intervjuet i sin gravemaskin på et jorde i Våler (Vedlegg 2, intervjuguiden).

Ved egen deltakelse i datainnsamlingen møter man på både utfordringer og ulemper. Det gjør det lettere å fokusere på det helhetlige perspektiv når man vil være innblandet i hele prosessen. Man får en større og bredere forståelse for subjektets mening i den konteksten det opererer i, som deltaker enn som tilskuer. Dette kommer spesielt til syne når det gjelder å fortolke og forstå situasjonen de forskjellige aktører står ovenfor (Patton, 1990). Likevel vil man være mer sårbar om det skulle oppstå uklarheter omkring tolkning og tvil. Ved å legge til grunn et dobbelhermeneutisk perspektiv, håper jeg å kunne minimere validitetsproblemer. Man må også være i stand til å tolke svarene til informantene ut fra mimikk, tonefall og kroppsspråk. Dette fordi informantens ord ikke alltid er dekkende for hva han/hun selv mener. Det krever i tillegg en fortrolighet mellom informant og intervjuer, dette kan løses ved å skape nærhet og innlevelse fra min side, jamfør at man søker informanten i dens naturlige kontekst. Ved å fokusere på bruddets rolle i hermeneutikken, vil man automatisk ikke ta for gitt de umiddelbare uttrykk som informanten kommer med, men forstå de i den konteksten det forekommer. Dette henger sammen med den kritiske bevisstheten jeg ønsker å legge som et ontologisk fundament.

Reliabilitet og validitet

Det er et mål for vitenskapelig forskning at man skal ha en grad av objektiv etterprøvbarehet. Det er knyttet til at det eksisterer objektivitet på ontologisk nivå og på epistemologisk nivå, altså at det går an å finne konstante fakta som er etterprøvbare (Nyeng, 2004). Mitt forskningsfundament samsvarer ikke med dette målet, i og med at jeg anerkjenner den organiske virkelighet og at sannhetsbegrepet er irrelevant siden det er en dynamisk prosess.

Reliabilitet

Reliabilitet dreier seg om pålitelighet i observasjoner og datainnsamling (Nyeng, 2004). Det er særskilt viktig i denne sammenheng hvor man har e kvalitativ casestudie basert på en rekke ulike kilder og konsepter. Yin (1987) presenterer tre prinsipper for datainnsamling som er ment å styrke reliabiliteten til studiet. Det første prinsippet er at man bruker mange ulike kilder for empirisk materiale. I denne sammenhengen er det en betingelse for at en holistisk studie skal fungere. Min problemstilling legger også føringer for å bruke et vidt spekter av kilder, og pilotstudiet sikrer adgang til et stort antall ulike kilder samt assistanse med innsamling av empiri fra statlige og private interessenter. All informasjon om emnet er dessuten offentlig tilgjengelig. Det andre prinsippet vedrører oversikt over empiri og datainnsamling samt måten man har foretatt innsamlingen. Når man har en rekke ulike kilder for empiri er det viktig å holde orden på alle kilder, når man har hatt kontakt med den aktuelle kilden og hvor man har fått det fra. Dette vil sikre reliabilitet i fortolkningsprosessen etter hvert som man får behov for mer informasjon vedrørende den enkelte kilde, for å øke forståelsen. Det tredje prinsippet er å ordne empirien i en logisk rekkefølge slik at man kan følge prosessen, analysen og rasjonalen for kildebruken gjennom oppgaven. Dette skaper økt forståelse hos leseren og virke oppklarende med tanke på valg av kilder. Dette er gjort i denne oppgaven ved å skildre en omfattende kontekst basert på sekundærdata og kilder som ligger til grunn for tolkningen av oppgaven, i henhold til(Yin, 1987).

Patton (1990) belyser viktigheten av egenskapene og dugleiken til forskeren i tilfeller der kvalitativ analyse. Dette er i tråd med Yin (1987) sin argumentasjon om grundig forberedelse og gjennomføring av et pilotstudium. I følge Patton (1990) styrker et slikt pilotstudie, samt redegjørelse for grundig forberedelse, reliabiliteten til en studie. Integritet i analysen er en annen betingelse for reliabiliteten i følge Patton (1990). Forfatteren må være kritisk til sin egen bevisførsel, kildebruk og

–vurdering for å opprettholde en vitenskapelig reliabilitetsstandard. Jeg mener at gjennom kritisk hermeneutikk og bruk av dobbel hermeneutikk oppnår man her en slik standard, i og med at vurderingene er gjenstand for kritisk testing samt at trippel hermeneutikk sikrer et ekstra ledd i fortolkningen ved at det inkluderes kilder som er aktive i fortolkningsprosessen. Ved denne metoden oppfyller man et annet kriterium Patton (1990) vektlegger som avgjørende for reliabilitet, at man triangulerer fortolkningsprosessen med flere fortolkningsmåter. I praksis vil dette foregå gjennom kontinuerlige og uformelle samtaler vedrørende empiri og kilder med de nevnte intervjukandidater.

Validitet

Vidt fortolket betyr validitet gyldighet. I kvantitativ analyse er det snakk om gyldighet som verdimål av relevans for problemstilling. I kvalitative studier er det snakk om teoretisk validitet og begrepsvaliditet, at det er samsvar mellom teorien som ligger til grunn for studier og det som studeres, samt at begreper i studien og teorien er forstått likt i alle kilder (Nyeng, 2004). Man har dårlig begrepsvaliditet dersom man eksempelvis studerer HR aktiviteter i middelstore bedrifter og respondentene svarer negativt fordi de ikke bruker HR begrepet i sine bedriftsaktiviteter, men ”personal”. For å sikre begrepsvaliditet her, forholder man seg til definisjoner av aktuelle begreper som er i henhold til Morsaprojektet, hvor alle interessenter er samordnet og det derfor eksisterer intersubjektivitet på alle lokale begreper og definisjoner. Validitet vil også sikres gjennom fortolkningstriangulering med de aktuelle kontakter slik beskrevet tidligere.

I en utforskende casemetode slik man her bruker, er det ikke noe poeng å finne entydighet og objektive fakta. Et poeng er derimot å belyse det aktuelle området fra så mange områder og empirikilder som mulig. Dette er et hovedkriterium for validitet i studier som dette i følge både Nyeng (2004), Yin (1987) og Patton (1990). Yin (1990) referer til dette som ”construct validity”

Intern validitet er viktig med tanke på oppbygningen og troverdigheten til studiet, men er i følge Yin (1990) hovedsaklig viktig for kausalitetsbaserte studier og forklarende casestudier. I casestudier av denne typen går intern validitet mer på etterprøvbarhet og forståelse av metode. For å sikre intern validitet forslår (Yin, 1987) å lage en empiri- og kilderapport der en detaljert, oversiktlig redegjørelse for empiriinnsamling er beskrevet, som vedlegg til studiet. Med grunnlag i at man anser sannheten som irrelevant og dynamisk er direkte etterprøvbarhet ikke et mål, men den generelle behandlingen av empirien vil være aktuell for bruk i andre sammenhenger. Kildene er redegjort for i

litteraturlista her og er sammentrukket i casebeskrivelsen og introduksjonen. Øvrig empiri som ligger til grunn for fortolkning i denne prosessen, men som ikke er brukt direkte og sitert i oppgaven er følgende:

- Moss Avis, artikler relatert til Vansjø og Morsaprojektet, 2001- 2006
- Moss Dagblad, artikler relatert til Vansjø og Morsaprojektet, 2001- 2006
- www.vannportalen.no
- www.sft.no
- www.morsa.org
- www.movar.no
- www.regjeringen.no/nb/dep/md

Dette leder meg videre til ekstern validitet, som går på relevansen av dette casestudiet til andre, lignende tilfeller. Jeg har lagt til grunn at dette er en kritisk case, og at den særstilling det er i samt tidspunkt er unikt. Det organiske og prosessfilosofiske grunnlaget for studien innebærer også at ingen situasjoner eller tilfeller er like, direkte relevans for andre lignende caser er derfor liten. Dersom metoden og fundamentet viser seg å belyse nye områder og sammenhenger for casen, vil det derimot være aktuelt å argumentere med en overførbarhet til lignende tilfeller, men kun på det generelle nivå. Forskjellen er at man ikke kan overføre konklusjonene men kun bruke tilnærmingen og metoden. Dette er også lagt til grunn for den anerkjente overførbarhetsgraden av arbeidet med Morsavassdraget til andre vassdrag i følge Statens Forureiningstilsyn (2007).

Teorikapittel

Ontologisk fundament

Det ontologiske fundamentet for denne studien baseres på den såkalte ikke- dualistiske tradisjon (Nyeng, 2004). Med det menes at man anerkjenner at man som forsker ikke kan studere verden uavhengig av ens egen tilstedeværelse i den, sin egen forforståelse av den og dens sammenhenger. Mens neoklassisk økonomi legger til grunn et mekanistisk verdensbilde der den ser på individuelle komponenter som lik summen av helheten, legger man et organisk verdensbilde til grunn i økologisk økonomi (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). Det innebærer en anerkjennelse av at man ikke kan studere eller forske på komponenter av virkeligheten uten å ta hensyn til i hvilken kontekst de fungerer. Dette ontologiske fundamentet er inspirert av filosofen Whitehead som mente at det er mer nærliggende å studere enheter som en organisme, der helheten er større enn bestanddelene og hvor samspillet mellom bestanddelene er relevant (Hosinski, 1993). Økonomi, natur og kultur eksisterer ikke uavhengig av hverandre, og økonomien er avhengig av de to andre for å fungere. Forbildet til kretsløp i økonomien burde være ressurskretsløp i naturlige økosystem, hvor styrken på systemet avgjøres ut ifra flyten av materie og ressurser, og hvor godt systemet klarer å forsyne seg selv og resirkulere næringsstoffene de er avhengige av (Costanza, Cumberland, Daly, Goodland og Norgaard, 1997). Næss (1995) skildrer hva organismer og økosystemer er, og nevner vassdrag som et eksempel på noe som er levende, som ikke kun kan klassifiseres som en mekanisk bestanddel eller innsatsfaktor i form av dens potensielle instrumentelle verdi. Med sine økosystemer og sine interne kretsløp er et vassdrag mye mer enn kun en energikilde, den har i tillegg egenverdi i sin urørte form; tar man disse hensyn i betraktning blir verdispørsmålet og bruksspørsmål vedrørende vassdrag noe mer komplisert.

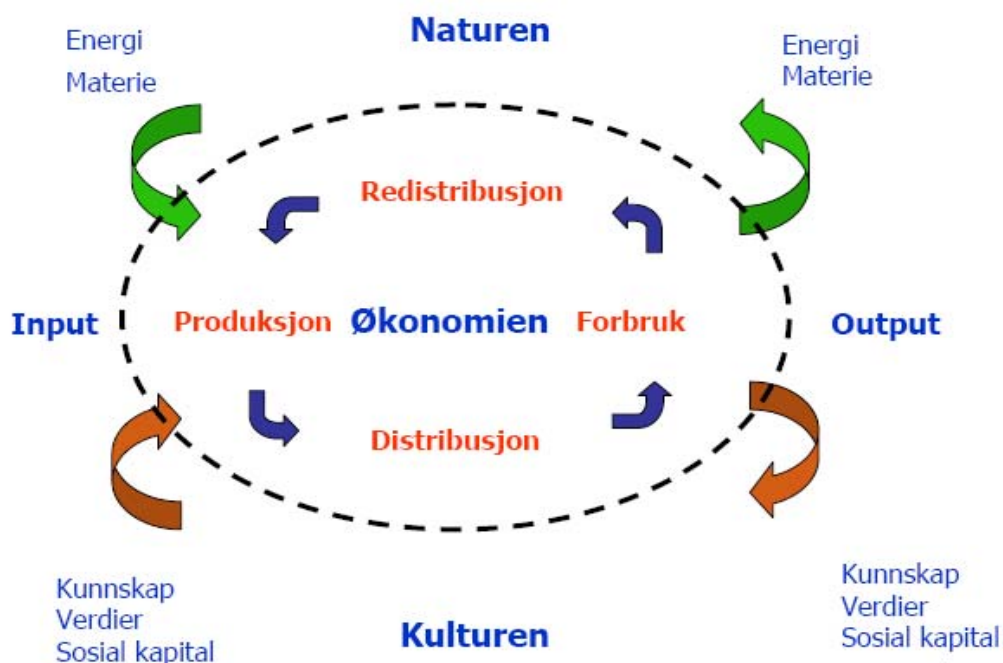
Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) legger, blant andre, de overnevnte teoriene til grunn for kretsløpsøkonomien. Man ser på kretsløpet som en helhet og studerer de ulike komponentene i kretsløpet ut ifra et mesoperspektiv, altså som deler av en helhet/kretsløp med et perspektiv som kombinerer både tradisjonelt mikro- og makroperspektivene, noe som er i tråd med Whiteheads organiske og holistiske perspektiv. Bærekraft er en nøkkelfaktor i kretsløpsøkonomien og Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) ser på bærekraft i både økonomien, naturen og kulturen, og at det til sammen utgjør bærekraftig utvikling som generelt begrep. Daly (1996) anerkjenner og legger til grunn at jordens ressurser og energi er begrenset, og at økonomiens betingelser for stadig vekst og

økning i vekst er umulig på lang sikt. Bærekraftig utvikling av økonomien er derfor en betingelse for et langsiktig livsgrunnlag for jorda som økosystem, noe som betyr at økonomien ikke bare må forvalte begrensede ressurser best mulig og ivareta samspillet med naturen og kulturen, men også forhindre økning i hvor meget ressursene er begrenset (The World Commission on Environment and Development, 1987; Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). Welford (2000) mener det er lite relevant å definere bærekraftig utvikling, i og med at det er en prosess i en kontekst som ikke kan begrenses til det enkelte firma eller land. Welford (2000) kritiserer det reduksjonistiske synet på bærekraftig utvikling slik:

”This search (for a definition of sustainable development) is most apparent among positivist researchers who grope for a hard core of definitions and data which they can manipulate to produce simple solutions and singular answers to very complex concepts.”

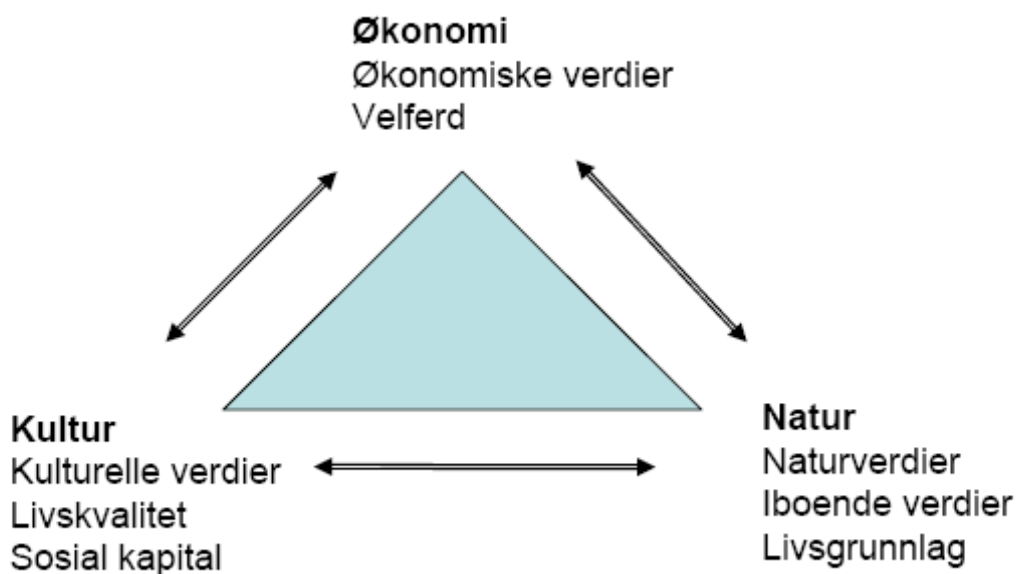
Welford (2000), s.69

Bærekraftig utvikling som prosess forstås da rettet mot å søke etter et mest mulig komplimenterende og symbiotisk samspill mellom natur, kultur og økonomi, der gangen i de ulike kretsløpene ikke forringer ressursbasen og ressurspotensialet i de 3 ulike deler eller at en del koloniserer en annen.

Figur 5- Kretsløpsøkonomimodellen (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004)

Man må da se på hvordan verdier vurderes i de ulike sammenhengene, i og med at bærekraft i natur og kultur ikke kan legges til grunn og vurderes ut ifra økonomiske verdikriterier. Det er derfor bruk for et pluralistisk verdisyn, der pengeverdier må suppleres med andre verdimål (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). Et ensidig fokus på penger og pris (slik det fungerer i dag) som måleverdi innenfor alle områder vil kvalifisere til Whiteheads "fallacy of misplaced concreteness" (Hosinski, 1993)

Figur 6- Verditriangelet (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004)

Verditriangelet viser hvordan de 3 ulike verdiområdene er sammensatt, og at de er gjensidig avhengige for å danne helheten. Livsgrunnlag og livskvalitet er mer enn vel så viktig som økonomisk velferd, men kan ikke måles og reguleres med instrumentelle verdier alene (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). World Values Survey undersøkte livskvalitet og dets korrelasjoner mellom 1990 og 2000 i 65 ulike land og fant ingen korrelasjon mellom materiell velferd og målet på livskvalitet i vestlige land, men dog at materiell velferd til et nivå som dekker det primære, er nødvendig for god livskvalitet. Det kanadiske underhuset vedtok i 2003 en lov som regulerte og definerte mål i forbindelse med livskvalitet. Disse inkluderte primærbehov, helse og miljø, sosiale forhold, sterke lokalsamfunn, personlig sikkerhet og frihet til selvrealisering. Den aktuelle loven ble begrunnet med at livskvalitet har verdi i seg selv, i tillegg til at det har innvirkning på verdiskaping i samfunnet som helhet (Gardner og Assadourian, 2004). Næss (1995) beskriver naturverdier som selve fundamentet for jorda som økosystem.

The well-being and flourishing of human and non-human life on Earth have value in themselves (synonyms: intrinsic value, inherent worth). These values are independent of the usefulness of the non-human world for human purposes.

Næss (1995) s. 68

Begrepet “non-human life” Næss (1995) her bruker refererer til økosystemer som helhet, og inkluderer vassdrag, hav og landskap med det liv de inneholder. Alt liv har altså en verdi i seg selv, uavhengig av de ressurser og tjenester det potensielt gir, og danner basis for livsgrunnlaget for alt liv på jorda (Næss, 1995). Samhandling og kommunikasjon er en essensiell del av kretsløpstankegangen i og med at man i dag står ovenfor felles utfordringer som må løses basert på de kriterier som Costanza et al. (1997) legger til grunn i sin argumentasjon for den multidisiplinære tilnærmingen til økonomien. Dette, sier Costanza et al. (1997), kan løses gjennom samhandling og dialog på tvers av fagfeltene. En slik multidisiplinær samhandling vil danne fundament for hvordan man kan foreta best mulige aksiologiske vurderinger i beslutningsprosesser.

Whitehead tok for seg ”the fallacy of misplaced concreteness” som en av hovedfeilene en kan begå gjennom et for reduksjonistisk eller mekanisk syn på verden. Mennesker foretar hele tiden abstraksjoner av virkeligheten og sine erfaringer, det vil si at de forenkles og kategoriseres på bakgrunn av menneskets forforståing, noe som er nødvendig for menneskelig forståelse. Problemet kommer når man glemmer at man baserer sin forståelse på kun forenklede abstraksjoner eller når man forveksler sannhet med abstraksjoner (Hosinski, 1993). Kvaløy (1976) peker på problemet med det reduksjonistiske og mekaniske preget samfunnet har fått gjennom økt spesialisering og fokuset på kortsiktig, ren økonomisk verdiskapning. Han mener at man ikke ser helheten og de store bildene fordi man er opptatt av detaljer. Dette medfører ikke nødvendigvis et samfunn som er bedre for alle, men Kvaløy (1976) argumenterer med at slike samfunn ikke kan bestå fordi ensidig fokus har fjernet hensynet til det helhetlige livsgrunnlaget, slik at særinteressene virker kanibalisierende på samfunnet. Oppgaven presenterer derfor ulike typer informasjon og teorier med den hensikt å belyse problemstillingen best mulig i dens helhetlige kontekst. Selv om oppgaven fokuserer på å identifisere verdidrivere i kulturen og sosial kapital som formes rundt vassdraget og samarbeidet om dets ve og vel, så er likevel økonomiske aspekter og aspekter knyttet til den relevante naturkontekst her viktig, fordi de 3 delene av virkelighetene påvirker hverandre gjennom de menneskelige aktørene jeg her er opptatt av å se på samhandlingen til.

Epistemologisk fundament

Whitehead forsøkte å forklare de organiske sammenhengene, og tøyte til nye begreper for å unngå å være for begrenset i definisjonene. Han mente at verden er dynamisk og at den påvirkes av alle organismers erfaringer. Den minste bestanddel i erfaringene kalte han "actual entities", eller faktiske enheter. Disse var "dråper" av erfaring som sammensatt i "samfunn" utgjorde en konkret erfaring eller i større sammenhenger, et menneske. Disse faktiske enhetene danner kunnskap og visdom gjennom organismen, som er måten organismen omdanner opplevelser til erfaring. Han mente at "actual entities", eller faktiske enheter, er det minste bestanddelen i en organisme, det er den minste form for opplevelse, erfaring, tolking osv. Disse faktiske enhetene har en evne som Whitehead kalte "creativity", som her kan forstås som skaperevne. Hver faktisk enhet har ulik grad av skaperevne som både går på at den skaper seg selv og at den skaper videre faktiske enheter. Det er en kontinuerlig prosess der hver eneste faktiske enhet som skapes fører prosessen videre og legger til rette for nye faktiske enheter gjennom sin skaperevne. Slike faktiske enheter utgjør situasjoner og organismens behandling av disse, via refleksjon, danner det Whitehead kalte "stubborn facts" (harde fakta), som da blir lagt til grunn for organismens videre, fremtidige oppfatning av virkeligheten og fremtidige faktiske enheter. Disse harde fakta danner basis for hvordan individet forstår verden om dermed foretar abstraksjoner av den gjennom sine opplevelser. Man kan kalle disse harde fakta abstraksjoner av mengder av faktiske enheter. Whitehead mente at ikke noe individ kan forstå verden fullstendig og objektivt i hver eneste situasjon og handling, dermed er det alltid abstraksjoner som ligger til grunn. Man går i dag til ulike profesjonelle med tanke på behandling og vedlikehold av kroppen, og hver av disse enten det er allmennlege, spesialist, tannlege, psykiater, psykolog, fysioterapeut, kiropraktot, lærer, prest osv. lager ulike abstraksjoner av den virkelige deg. Kunnskapen vår må derfor bære preg av at vi kun kjenner til vår egen oppfatning av en handling eller et objekt, på akkurat det tidspunktet vi forholdt oss til det. Det er når vi glemmer at vår viten og kunnskap kun er abstraksjoner at vi begynner å distansere oss mer og mer fra den virkelige verden og inn i en alternativ, innbilt verden. Whitehead navnga en type analysetilnærming som han kalte empirisk filosofi, der en hele tiden tar hensyn til helheten i virkeligheten av det man studerer, før man kan foreta noen vurderinger, konklusjoner eller analyser av sitt fokusområde (Hosinski, 1993).

Mens en positivistisk holdning ville vært å finne sannheter og lovmessigheter om forskningsemnet gjennom å skape hypoteser ved induksjon eller teste de ved deduksjon, så tilsier dette ontologiske

fundament at det ikke finnes noen absolutt sannhet (Nyeng, 2004). På bakgrunn av Whiteheads teori om hvordan kunnskap dannes og endres av erfaring, er man her ute etter å finne trendene og sammenhengene relatert til denne oppgavens problemstilling. Man er her ute etter å forklare prosessene og samspillene mellom de faktiske enhetene hvert individ produserer og samfunnene av faktiske enheter i hvert nettverk eller i Morsaprojektet, nettopp for å oppnå en forståelse av hvordan man skal forklare samhandlingen og dens natur. Med andre ord er man ikke ute etter å finne ut hvordan det *er*, men hvordan det *blir*, noe som er en kontinuerlig prosess i og med at verden hele tiden er i den tilstand at den *blir*. Ved å bruke Whiteheads oppfatning av prosesser og samfunns natur, vil ikke denne oppgaven kunne trekke noen konklusjoner gjennom induksjon som kan gjelde for alle lignende tilfeller av samarbeid vedrørende hvordan natur, kultur og økonomi fungerer i et samspill. Det er derimot en redegjørelse for en abstraksjon av hvordan kulturdelen bidrar til mer bærekraftig kretsløp i naturen og økonomien, og hvordan det igjen påvirker kulturen i denne aktuelle case. Abstraksjonen er noenlunde åpen og har tentakler som fører ut i andre fagfelt som sosiologi, psykologi, biologi og kjemi. Funnene vil gi ytterligere verdi om de kan harmoniseres med andre lignende abstraksjoner for å bli enda mer virkelighetsnær, jamfør empirisk filosofi (Hosinski, 1993).

Man sier gjerne at man forsker innenfor et fagfelt, og man foretar allerede der en abstraksjon, uten at man nødvendigvis er klar over det. Man antar at verden er delt opp i henhold til hvordan fagfeltene er delt opp, og man har gjerne en hang til å holde seg innenfor disse. Både Kvaløy (1976) og Næss (1974) peker på fellestrekk med problemene relatert til miljø og samfunn og den økte grad av spesialisering og inndeling av fagfelt i den vitenskapelige verden. Den økte inndelingen og spesialiseringen i utdanningen fører til at det er færre generalister som er i stand til å ha et oversiktsbilde av hvordan alle fag og fagområder henger sammen. Jeg mener derfor at jeg ikke forsker innenfor økonomi per se, men at problemstillingen ignorerer grenser mellom fagfelt. Dette utvider casens empirihorisont betraktelig, og det er også bakgrunnen for en bred casebeskrivelse. Ved å åpne sin egen analyse mot mange fagdisipliner og dermed en rekke abstraksjoner av virkeligheten på en slik måte for å enes om beslutninger, ved at man da anerkjenner at ens egen abstraksjon av relevante virkeligheter ikke er den rette, vil man til en større grad unngå ”misplaced concreteness” enn før.

Kommunikativ handling

Sett i sammenheng med hva som betegner en god kommunikativ handling og hva som driver god og produktiv kommunikasjon, vil jeg trekke inn Habermas' (1999) kriterier for hva som kjennetegner god kommunikasjon, og hvilke fundamenter som er viktig for at kommunikasjonen skal være fruktbar og skape verdier. Samhandling og kommunikasjon er det som driver et samfunn, i følge Habermas, og binder det sammen slik at de oppfyller kriteriene beskrivelsen "samfunn" innebærer. En kommunikativ handling har som mål å fremme forståelse og enighet mellom de involverte aktører. Dette skjer gjennom diskurs, der aktørene foretar en utveksling av ytringer gjennom kommunikasjon og handlingsevne som inngår i et interpersonelt forhold og diskuterer gyldigheten av disse. Aktørene forsøker å komme til enighet om en handlingssituasjon for å koordinere sine handlingsplaner og dermed sine handlinger i samforståelse. En kommunikativ handling skiller seg fra en strategisk handling ved at en strategisk handling betinger forståelse og enighet som er oppnådd gjennom tidligere kommunikative handlinger (Habermas, 1999).

Enighet og forståelse oppnås gjennom det Habermas (1999) kaller "den ideelle samtalsituasjon". Det er beskrevet som en situasjon der det er kun de beste argumentenes kraft i en tvangsfri kommunikasjon som er avgjørende for utfallet av diskusjonen. Hvis dette skal være tilfelle må det være en betingelse at alle aktører har lik mulighet til å delta i diskursen. Det er uenighet om hvorvidt denne betingelsen skal være absolutt, i form av at alle aktører skal ha lik tilgang til diskursen og til å velge sin rolle, men dette blir mer et kontrafaktisk ideal i denne sammenheng der vi har ulike aktører som i kraft av sine respektive roller bidrar til diskursen. Habermas anerkjenner at det må være to nivå med betingelser for "den ideelle samtalsituasjon", både at det skal være universelle betingelser og sosiologiske, kontekstbaserte betingelser.

Habermas skiller mellom 3 ulike former for diskurser, teoretisk diskurs, praktisk diskurs og eksplikativ diskurs. Førstnevnte har sannhet som hovedmål, og består av empirisk kunnskap og dens anvendelse. Slike diskurser går på avklaring av det ontologiske og epistemologiske felles grunnlag for diskursen. Praktisk diskurs går på avklaring av hva som er normativt riktig, og kalles praktisk diskurs grunnet den praktiske anvendelsen av moral i diskursen og dens utfall. Eksplikativ diskurs går på hvor forståelige og regelriktige de språklige ytringene er, og er en forutsetning for kommunikasjon overhodet mens de to førstnevnte er forutsetninger for enighet.

Habermas beskrev det moderne samfunn ved å dele det inn i livsverden og system. Livsverden betegner det implisitte som sosialt samkvem mellom mennesker produserer. Det er snakk om det førbevisste, det før- kritiske. Livsverdenen er bærer av kulturell, sosial og personlig tradisjon og gir grobunn for ens identitet, solidaritet og mening. System menes med det som er bygd opp av organiserte handlingssystemer og er eksplisitt gitt i et samfunn. Systemet er preget av en mål- middel logikk, der objektivt målbare drivere danner grunnkriterier for grad av måloppnåelse. Habermas mente at system og livsverden ikke opprinnelig var atskilt, men at formaliseringen av enkelte typer kommunikasjon og samhandling fører til at systemet utskilles fra det hverdagslige sosiale samkvem. En slik tilstand er et produkt av systemets kolonisering av livsverden, der de objektive driverne for måloppnåelse i systemet legger premisser i større og større andel av kommunikasjon og samhandling. Penger og makt er eksempelvis slike drivere. Habermas viser dog at systemets kolonisering av livsverdenen har begrensninger i form av motkrefter. Disse kreftene arter seg som utvikling av den kommunikative rasjonaliteten, det vil si kommunikasjon forankret i livsverdenen. (Habermas, 1999).

Livsverdenen fungerer som en arena for reproduksjon av kultur og sosiale bånd. Systemet og livsverdenen er å regne som prosesser, som hele tiden "blir" og som trenger handlende aktører for å opprettholdes. Når det gjelder kulturell reproduksjon menes det med dette at kunnskap om hvordan livsverden styres og fungerer blir ført videre, kunnskap om legitimering og kunnskap om dannelse blir reproduisert og videreført, men også videreutviklet. Kommunikasjon og samhandling bidrar også til bedre sosial integrasjon. I forhold til det kulturelle bidrar reproduksjonen i denne sammenheng til at den kollektive identiteten styrkes gjennom reproduksjon og videreutvikling av felles verdiorienteringer. Reproduksjonen i form av sosial integrasjon i en samfunnskontekst fører til en økt koordinering av handling ut ifra intersubjektivitet om anerkjennelse av gyldighetskrav. For individet vil slike prosesser føre til større grad av sosial tilhørighet. Sosialisering som reproduksjonsprosess opprettholder og integrerer aktørene i en kultur, for samfunnet betyr dette en internalisering av verdier og for en person vil dette bety styrking av identitet. Alle disse reproduksjonsprosessene, altså ulike former for kommunikasjon og samhandling med rot i livsverdenen, legger større grunnlag for mening. Sammenhengen mellom livsverden og system i praksis skildrer Habermas slik:

”Livsverden og system er gjensidig forbundet ved at økonomi og politikk griper inn i folks hverdagsliv, og ved at livsverdenen produserer motivasjon og ferdigheter som er nødvendig for yrkeslivet.”

Habermas (1999, s. 24).

For å skape ytterligere klarhet i forståelsen av de overnevnte reproduksjonsprosessene og deres natur, kan man forklare hvordan dette skjer i systemet. Svekket arbeidsmotivasjon og sviktende legitimering av det politiske system vil være resultater eller bivirkninger av reproduksjonsfeil i systemet. Lover og regler i systemet påvirker også like fullt livsverdenen og legger føringer på sosial integrasjon og generelt alt av reproduksjon innenfor livsverdenen. Deres håndhevelse virker sosialiserende og integrerende, men kun hvis de er ansett som gyldige. Lover og regler har kraft betinget av intersubjektivitet om deres gyldighetskrav, som der igjen stammer fra reproduksjonsprosesser i livsverdenen. Det vil dog ikke alltid være en fullstendig enighet om verken kunnskap, lover og regler, eller verdier, slik som det ligger til rette for implisitt i språket. Denne ideelle enighet blir derfor et kontrafaktisk ideal, og spenningen mellom den ideelle enighet og den enighet det er faktisk mulig å oppnå, vil føre til at vi forholder oss kritisk til hva vi til enhver tid har kommet frem til gjennom våre livsverdenbaserte reproduksjonsprosesser. Vi vil dermed forsøke å konstant overskride den nåværende grad av enighet ved at vi forsøker å reprodusere gyldighetskrav som er sterkere enn det allerede eksisterende (Habermas, 1999).

Man kan på bakgrunn av denne konklusjonen ane konturer av et sett med kriterier for hvor vellykket en kommunikatív handling er. Man må ta hensyn til systemet og dets regler, i tillegg til at man må være orientert om og del av de reproduksjonsprosesser i den livsverden man har som aktuell kontekst og det kunnskapsgrunnlag og verdier det er intersubjektivitet om. For at handlingen skal være vellykket er man også avhengige av andre aktører, å være klar over at disse er orientert mot egen fremgang og bare forholder seg kooperativt i den grad det svarer til deres egne egosentriske nyttekalkyle (Habermas, 1999). Det er selvsagt ulik grad av egosentrisme, og man prater gjerne om opplyst egoisme der man har et mer holistisk bilde av eller flere perspektiver op hva som er til ens egen nytte (Crane og Matten, 2004). Enhver handling og utførelse gjenspeiler ikke bare handlingens utførelse, men gjenspeiler stil, idiosynkrasier og posisjon i livsverdenen og systemet til den type person som utfører handlingen.

Sosial Kapital

Med sosial kapital forstås resultater av de prosesser man her har diskutert som går på reproduksjon i livsverdenen. Sosial kapital forstås her som resultater av reproduksjon og videreutvikling av kultur, kulturell kunnskap, felles verdier samt produksjon av intersubjektivitet blant et utvalg aktører som bidrar til å bygge et mer utvidet fundament for videre sosial integrasjon og iverksetting av handlinger. For å si det på en annen måte er sosial kapital en aggregering av de faktiske enheter, i henhold til Whiteheads harde fakta. I denne sammenheng legges det vekt på faktiske enheter som stammer fra gruppeprosesser eller kommunikative handlinger i en bestemt kontekst, og hvor aktørene til en viss grad deler disse faktiske enhetene, og omsetter disse til harde fakta om både gruppen og arbeidet. I prosessen der faktiske enheter gjøres om til harde fakta ligger det til grunn subjektive vurderinger, jamfør Habermas' poengtering at ideell enighet er kontrafaktisk. Alle mennesker kan ikke forstå verden og sine faktiske enheter likt i og med at de faktiske enhetene dannes på bakgrunn av skaperevne fra tidligere faktiske enheter og er dermed subjektive. Dette fører da til at alle aktører vil ha sin subjektive vurdering av hva som har skjedd i ei gruppe.

I sum er sosial kapital da produktene av reproduksjonsprosessene i livsverdenen relatert til kulturell reproduksjon, sosial integrering og sosialisering i både kultur-, samfunn- og personkontekster. Alle kontekst- og fellesskapsrelevante aktører er dermed til en viss grad rettet mot samme forståelse av tema og kunnskap om det relevante prosjektet og samhandlingsmønsteret. Dette skjer gjennom harde fakta utsprunget fra tidligere faktiske enheter fra det relevante samhandlingsmønsteret, og den felles forståelsen og innretningen etter hvordan fellesskapet og samhandlingen blir. Den felles forståelsen og fundamentet for hvordan denne samhandlingen *blir*, i Whitehead forstand.

I internasjonal forskning har man kommet frem til ulike fellesnevnerne for sosial kapital. Sosial kapital er samforekomsten av kollektive sosiale trekk som; tillit, felles verdier og normer (i tillegg til evne til å sanksjonere brudd på disse), stabile sosiale forbindelser eller nettverk preget av gjensidighet og engasjement for og deltagelse i aktiviteter til fellesskapets beste. Sosial kapital sammenfatter en rekke begrep på konstruktivt sosialt samkvem og resultater derav. Noen av disse begrepene er sosial integrasjon, sivilsamfunn, sosiale nettverk, sosiale ressurser, frivillighet og dugnadsånd. Begrepet er vidt og spenner om seg årsaker og virkninger som påvirker alle delene av samfunnet (Halpern, 2005).

Sosial kapital kan eksistere på flere nivå i samfunnet, på individuelt nivå (mikronivå), på et lokalsamfunns- eller samfunnsnivå (mesonivå) eller på et nasjonalt eller storsamfunnsnivå (makronivå). Denne oppgaven fokuserer mest på sosial kapital på mesonivå. Felles for alle nivåer er at den sosiale kapitalen hele tiden må bygges opp, holdes ved like og fornyes i og med at den kan betegnes som en ferskvare. Det man finner som drivere for den bestemte sosiale kapitalen må hele tiden være aktive for at den sosiale kapitalen skal opprettholdes. Om ikke, vil den gå over i andre former eller forvitte (Norges Forskningsråd, 2005).

Putnam (2000) skildrer en tosidighet i sosial kapital, nemlig brubyggende (bridging) og bindende (bonding) sosial kapital. Sosial kapital i form av bånd finnes i sosiale enheter som er innadvendte, gjerne tette, familiære nettverk som markerer grensene utad og hvor ikke alle har adgang. Denne sosiale kapitalen kan være rase- eller kulturbetont. Putnam (2000) nevner denne typen som eksempel på at sosial kapital kan ha negative virkninger, i den grad der den virker ekskluderende og isolerende på andre. Brubyggende sosial kapital bygger nettverk og sosiale relasjoner mellom ulike grupper og samhold i lokalsamfunnet som ikke vanligvis interagerer. Brubyggende sosial kapital har vært beskrevet som konstruktiv sosial integrasjon mellom grupper som har en sterk indre bindende sosial kapital. Eksempler på brubyggende sosial kapital kan være bønder i et lokalsamfunn eller fagmiljøet rundt en landbrukshøyskole eller lokale/ regionale myndigheter (Putnam, 2000).

Coleman (1990) pekte i sine definisjoner av sosial kapital på sosial relasjoner som bestanddelene til sosial kapital, og at det er således individenes handlinger og valg av kommunikasjonspartnere og kommunikasjonsveier som da er avgjørende for hvordan den sosiale kapitalen blir. Måten de sosiale relasjonene konstruerer sosial kapital er ved å;

”etablere forpliktelser og forventninger mellom aktører, skape tillit i sosiale omgivelser, etablere åpne kilder for informasjon, fastsette normer som understøtter bestemte former for adferd og håndheve sanksjoner mot dem som bryter normene”

Norges Forskningsråd (2005, s. 20).

Gjennom slike prosesser skal sosial kapital bli sikret gjennom stabilitet og en felles underliggende ideologi i den relevante konteksten for sosial kapital (Coleman, 1990). Disse prosessene er ikke

nødvendigvis strukturerte eller planlagte med høve på å generere best mulig sosial kapital, men er som oftest et resultat av tilfeldig interaksjon basert på subjektive ønsker og handlinger. Systemet, i Habermas forstand, kan dog legge til rette for en større bevissthet og struktur rundt denne sosiale integrasjonen, slik at man kan få bedre oversikt over og bruk for den sosiale kapitalen. Påvirkningen mellom systemet og livsverdenen er gjensidig. Putnam (1993) studerte ulikhetene i naturen til sosial kapital mellom nord- og sør- Italia, og fant at det var mye større grad av brubyggende sosial kapital i nord. I tillegg var den sosiale kapitalen i nord sterk fordi det var en mye høyere grad av brubyggende kapital mellom sivilsamfunnet og myndighetene tuftet på tillit og støtte. Slike forhold skapte, i følge Putnam, (1993), en mer konstruktiv atmosfære og dermed et mer vellykket politisk og økonomisk samfunn sammenlignet med sør- Italia, der brubyggende sosial kapital mellom ulike samfunnslag og myndigheter er nærmest fraværende. Putnam (1993) identifiserte en mye større grad av sosiale nettverk og verdier relatert til gjensidighet og tillit i nord, noe som var kjernen i ulikhetene i den sosiale kapitalen i nord sammenlignet med sør.

Forskning på sosial kapital har også belyst de negative sidene ved sosial kapital. Så godt som alle positive aspekter ved den sosiale kapitalen har en negativ motpol. Eksempelvis kan integrerende og nettverksbyggende sosial kapital også virke ekskluderende. Det har blant annet vært vist at fargede amerikanere har vanskelig for å tre inn i den private og offentlige elite i USA fordi denne er preget av et nettverk som har lite brubyggende kapital til lokalsamfunn med dominans av fargede. Den sosiale kapitalen kan også være antisosial, i den forstand at den bygges opp om organisert kriminalitet. Det er vist en trend at jo sterkere den sosiale kapitalen er, jo mer polarisert blir den også. En tilrettelegging av systemet for å fremme sosial kapital og retningen på dens hensikt er dog mulig, uten at systemet i større grad koloniserer livsverdenen. Dette kan gjøres ved at man skaper arenaer som sørger for at den sosiale kapitalen blir reproduisert og videreutviklet, og som sikrer etablering av intersubjektivitet, normer og verdier som ivaretar den sosiale kapitalens konstruktive funksjon. Slike arenaer kan videre fungere som kanaliseringer for arbeid med områder som skolerresultater, arbeidsmarkedsdeltagelse, helse, livskvalitet, deltagelse og inkludering. Dette er områder det foreligger forskning på hvor man argumenterer for at sosial kapital er en viktig bestanddel og suksessfaktor. Hva gjelder livskvalitet og inkludering, er sosial kapital funnet å være en essensiell faktor med tanke på høyere grad av selv- aktualisering for individet, noe som skapes gjennom økt mestring, deltagelse i noe større enn en selv og sosial anerkjennelse (Norges Forskningsråd, 2005).

Norges Forskningsråd (2005) viser at sosial kapital ikke kun er interessant i teoretisk og akademisk forstand, som en manglende brikke i et sosialt forklaringspuslespill, men at det kan brukes i praksis som et verktøy for å styrke kunnskapsgrunnlag for offentlig politikk, problemløsning og tiltaksutforminger. Bruyggende sosial kapital mellom myndigheter og allmennheter er et fundament for dette, i tillegg til kunnskap om hva som driver enkeltindividers engasjement for fellesskapet uten at de nødvendigvis ser umiddelbar nytte for seg selv. Om man skal kalle det en slags opplyst egoisme eller ansvar er ikke en diskusjon som vil bli foretatt her, men det er klart at det vil være faktiske enheter i individenes erfaringsbase som vil danne grunnlag for deres videre engasjement i frivillig arbeid og i lokalsamfunnet. Hvordan systemet da skal legge til rette for sosial kapital med slike konstruktive aspekter kan være gjennom offentlig støtte til frivillighetssentraler, natteravner, bygdesentraler eller andre instanser hvor lokalsamfunnet og fellesskapet selv får ansvaret for å forvalte velferdstjenester og goder. Norges Forskningsråd beskriver sosial kapitalens funksjon på dette området slik:

”Sosial kapital er både et lim som binder sammen de ulike delene av samfunnet, og som smører samfunnsmaskineriet og som smører sammen samfunnet på tvers av ulike sektorer og ulike nivå”

Norges Forskningsråd (2005, s25)

Tillit

Ulike forfattere nevner tillit som en av de viktigste bestanddelene eller grobunn for sosial kapital. Wollebæk (2000, som sitert i Norges Forskningsråd, 2005) brøt ned sosial kapital i tre bestanddeler; nettverk, tillit og sivilt engasjement. Putnam (1993) skiller sosial kapital i to deler, en strukturell del i form av sosiale nettverk som har en fasiliteringsfunksjon og som har sitt fundament i systemet, og en kulturell del som består av tillit og normer for samarbeid. Tillitsdefinisjonen som er sentral i teori om sosial kapital er basert på forestillingen av det rasjonelle individ. Hvis man skal oppnå en fornuftig kollektiv handling, må aktørene ha tillit til at det skal samarbeides og at ingen motarbeider samhandling for å oppnå egen, kortsiktig gevinst. Dette er den klassiske fangens dilemma fra spillteori, og det finnes litteratur som forsøker å løse fangens dilemma mer enn å forsøke å finne kjernen til tillit i systemer der sosial kapital står sterkt. Tillit og konkretisering av den er funnet som en mulig løsning på fangens dilemma.

Tillit kommer i flere former og baserer seg på ulike bestanddeler igjen. Man har kunnskapsbasert tillit, som baserer seg på profesjonaliteten eller kunnskapen til en yrkesgruppe eller fagpersonell. En annen form for tillit er partikulær tillit, som oppstår i tette lokalsamfunn, klikker eller stammer, der bindende sosial kapital er sterk. Denne tillit er bundet til innsiden av det aktuelle nettverket og medfører som oftest mistillit til de som er utenfor (Norges Forskningsråd, 2005). Putnam (1993) diskuterer rundt tillit i demokrati og samfunnssammenheng, og snakker da om en tredje type tillit. Dette er en generalisert, eller tynn tillit. Den generaliserte tilliten utarter seg som tilbøyeligheten til å stole på andre mennesker, selv om de ikke nødvendigvis er familie, venner eller bekjente, og uavhengig av sosial nettverkstilhørighet. Denne generaliserte tilliten skiller seg ut fordi den ikke forutsetter kunnskap om de personene man har tillit til som i de to andre tilfellene. Denne typen tillit er blitt forsket på av økonomer, hvor dens betydning i markedstransaksjoner er blitt knyttet til kostnadsbesparelser og økt verdiskapning. Denne generaliserte tilliten er i tillegg avgjørende for alle former for kollektiv handling på samfunnsskala (Annen, 2003).

Hva som reproducerer tillit og gjør bruk av den i kollektiv samhandling er organisering i sosiale nettverk. Nettverk formidler tillit i og med at det formidler informasjon om troverdigheten til andre mennesker. Selv passive medlemmer av et nettverk formidler tillit, i og med at de tilslutter sitt navn til nettverket. Det er dog ikke alle nettverk som fungerer styrkende på den sosiale kapitalen i form av tillitsreproduksjon. Gjensidighet er en betingelse for at tillit skal styrkes, og i vertikale nettverk, der en har overordnede og underordnede, og hvor informasjon og handling blir ført ovenfra og ned, er det ingen gjensidighet. Det er ikke dermed sagt at man kun kan ha anarkiske organisasjoner eller styrer, men gjensidighet og de premisser Habermas (1998) legger til grunn for den gode samtale, må være på plass for at de sosiale reproduksjonsprosessene skal fremme tillit og konstruktiv sosial kapital. Horisontale nettverk er her da best egnet til å ivareta slike prosesser, i og med at man ikke har noen overordnede eller underordnede ledd, samt at gjensidighet og tillit danner grunnlaget for samarbeide og samhandling. Ostrom (1997) analyserte tilfeller av forvaltning av vannressurser der lokalsamfunn var organisert rundt forvaltningen i pyramidestrukturerte nettverk. Disse nettverkene bar preg at de var vertikalt organisert, og at det var lite gjensidighet mellom bunnen og toppen av pyramiden. Man fikk derimot ikke utnyttet den sosiale kapitalen som ble dannet på lavere nivå fullt ut.

Institusjonell Kapasitet

Rydin og Falleth (2006) analyserte en rekke casestudier med hensyn på betydningen av sosial kapital og institusjonell kapasitet i relasjon til forvaltning av naturressurser. Morsaprojektet var en av casestudiene, basert på analysen til Stokke (2005). Sosial kapital sees her som en del av en institusjonell kapasitet som består også av intellektuell kapital, materiell kapital og politisk kapital. Disse begrepene er omdefinert sosial kapital, i henhold til den bredere definisjonen av sosial kapital lagt til grunn i denne oppgaven. Sosial kapital slik det beskrives her inkluderer alt av reproduksjon i system og livsverden som omhandler kretsløpene i kulturdelen av kretsløpsøkonomimodellen. Hvorvidt disse prosessene er vellykkede og organisert for en kollektiv hensikt beror på om den sosiale kapitalen skaper institusjonell kapasitet. Institusjonell kapasitet forstås da som potensiell, realiserbar verdi i den sosiale kapitalen i form av hvor mye kollektiv handling, kunnskap og intersubjektivitet den kan produsere.

Rydin og Falleth (2006) fant brubyggende sosial kapital mellom interessenter til å være en viktig bestanddel av institusjonell kapasitet for suksessen til nettverk for forvaltning av naturressurser som Morsa. Dette nettverket skulle brukes for å enes om en felles strategi og handlingsplan etter at man hadde utviklet intersubjektivitet om en kunnskapsbase for å forstå det aktuelle problemet. Nettverket skaper videre felles normer, tillit i nettverket og gjensidighet, som i tillegg til eventuelle sanksjoner øvrige hjelpemidler med hjemmel i loven, danner en base for kollektiv handling basert på den etablerte kunnskapsbasen og handlingsplanen.

Positiv Psykologi

Den minste bestanddel i sosial kapital er faktiske enheter, som deretter organiseres i samfunn og danner sosial kapital og erfaring på individnivå. For at man skal lykkes med organisering av sosial kapital og dens mobilisering, er det nødvendig å stimulere til deltagelse i de nødvendige kommunikative handlinger og diskurser for å reprodusere i en felles livsverden, samt for å akseptere et system som binder de aktuelle individene sammen. Det legges derfor til grunn et perspektiv basert på positiv psykologi, for hvordan man skal forvalte sosial kapital på mikronivå. Positiv psykologi fokuserer på det gode mennesket, hva som konstituerer det gode mennesket og hvilket potensial hvert menneske kan realisere. Dette er i tråd med et Aristotelisk menneskesyn, der det legges til

grunn at mennesket er i utgangspunktet godt, men at det trenger ekstern hjelp til å nå sitt potensial. Dette skulle gjøres basert på forhold til andre mennesker tuftet på gjensidighet og tillit, som da gir grobunn for økt gjensidig realisering. Den avgjørende forskjellen mellom tradisjonelt, psykologisk menneskesyn og menneskesyn gjennom positiv psykologi, blir at man ser etter menneskets potensial i stedet for å fokusere på isolerte symptomer på mangler og lidelser. Man legger til grunn at mennesket i utgangspunktet er et sosialt og moralsk motivert vesen, i stedet for å anse hvert menneske som et egoistisk nyttemaksimerende vesen (Jørgensen og Nafstad, 2005).

Jørgensen og Nafstad (2005) legger til grunn at enhver organisme søker å øke kompleksiteten ved dens eksistens, gjennom å gjøre bruk av sine evner, utvikle kunnskap og forbedre livskvalitet. En slik vellykket prosess øker livskvaliteten, og legger grunnlag for videre utvikling. Essensielt for denne utviklingen er som nevnt; sosiale nettverk. For mennesket vil derfor det meningsfulle liv være et liv hvor man får brukt, utviklet og vist frem sine dyder og styrker gjennom deltagelse i noe som er større enn en selv. Seligmann (2002, som sitert i Nafstad og Jørgensen, 2005) redegjør for konseptet "det fullverdige liv", som noe som oppfyller kriteriene for livskvalitet og det gode liv. Betingelsene beskrives som følger:

"The full life is therefore, for Seligman, a life in which the individual uses his or her capacities in an optimal way to serve something larger than himself or herself."

Jørgensen og Nafstad (2005, s. 891).

Hvorvidt alle individer klarer dette, avhenger av til hvilken grad de både blir gitt mulighet og bli oppmuntret til å bruke sine evner og sitt potensial. I et komplekst samfunn trengs det mange ulike evner og individer, og livskvalitet generelt hos individene i et samfunn avhenger derfor av samfunnets kompleksitet og bevaring av denne (Jørgensen og Nafstad, 2005).

Lokal samhandling

Arbeid for bærekraftig utvikling kommer som oftest innenfra, fra lokalt nivå mye oftere enn fra sentralt. Viktigheten av det lokale aspektet ved Agenda 21 er derfor tuftet på dette argumentet. Det

er også i denne sammenheng lagt til grunn en organisk ontologi, som går på at hvert økosystem og hvert lokalsamfunn er unike og har særegenhet. Bærekraftig utvikling går på innarbeiding av et sett med verdier og tenkemåte som bryter med det tradisjonelle systemet der penger og makt er drivere og dermed griper dette også inn i livsverdenen til medlemmene av et lokalsamfunn. For at det skal dannes intersubjektivitet om et slikt nytt sett med verdier, er det et behov for at de kommunikative handlinger som setter dette i gang blir utført av noen som har tilhørighet til, og allerede er med i reproduksjonsprosessene i livsverdenen som setter kontekst for samhandlingen i lokalsamfunnet. Dette vil være strategiske handlinger fra de lokale igangsetteres side, og som sagt er det en betingelse for en vellykket kommunikativ handling, at disse kjenner til både kultur, sosial integrasjon og handlingsmønstre til de lokale aktører (Buckingham and Theobald, 2003).

Buckingham og Theobald (2003) tar opp forholdet mellom den lokale administrative og politiske styringsinstansen og lokalsamfunnet for øvrig. For at bærekraftig utvikling og bruk av ressurser i lokalsamfunnet skal tilta og vedvare, er det nødt til å være et felles prosjekt mellom både kommune og lag, foreninger eller enkeltpersoner. Det må i tillegg ligge i grunnen en genuin interesse og motivasjon til å sette i gang med slik praksis. Basert på studier gjort i Storbritannia er det funnet frem til at lokale miljøprosjekter virker samlende på lokalsamfunnet og har bivirkninger i form av videreutviklet samarbeid på andre felt. Det er mest empiri som støtter at lokalsamfunn som har en viss grad av samarbeid og kollektiv identitet drar nytte av denne typen samarbeid, men det finnes også undersøkelser som viser at miljøprosjekter for bærekraftig utvikling er nyttig for samfunn uten kollektiv identitet og som er preget av fattigdom og kriminalitet (Buckingham og Theobald, 2003). Church og Young (2001, som sitert i Buckingham og Theobald, 2003) pekte på faktorer som bidrar til å gjøre prosjekter for bærekraftig utvikling i lokalsamfunn vellykket. Det skulle være et godt samarbeid mellom lokale myndigheter og lag/foreninger og innbyggere, og det måtte bygges opp rundt en utbredt bekymring for miljøet, prosjekter for rehabilitering av nærliggende natur eller interesse i å være ansvarlige overfor miljøet. Prosjekter som var bygget opp rundt slike situasjoner hadde en større mulighet for å lykkes, i tillegg til at de skapte betydelig mer sosial kapital i form av styrkede bånd innad i lokalsamfunnet som da smittet over på andre områder for samarbeid (Buckingham og Theobald, 2003). Det er dog behov for koordinering og drivkraft i slike samarbeid, i form av at det er administrativ kompetanse som kan koordinere rammeverket i systemet. Bjørnæs (2001) viser viktigheten av dette i sin studie vedrørende hvilken betydning kommunale miljøvernssjefer hadde for det lokale miljøarbeidet. Faglig og administrativ kompetanse som

koordineringsverktøy var avgjørende i lokal kapasitetsbygging for lokalt arbeid for bærekraftig utvikling.

Lokal kapasitetsbygging er viktig med tanke på alt av lokal, kollektiv innsats for enten miljø eller styrking av lokalsamfunnet, og er det som menes med sosial kapital på makronivå. Dette trekkes også frem i metodologien rundt arbeid med LA 21 og RA 21 som en essensiell del av det innledende arbeidet med slike prosjekter (Buckingham og Theobald, 2003). Kapasitetsbyggingen handler i bunn og grunn om å bygge nettverk og samhandlingsområder der den sosiale kapitalen kan videreføres og man kan legge til rette for økt samhandling på makronivå.

Kommunikativ Arena

Med bakgrunn i Whitehead, så er det tidligere erfaringer, altså faktiske enheter organisert i harde fakta, som danner bakgrunn for fremtidige vurderinger og det enkelte individs syn på hvordan verden og systemet henger sammen. Det danner også bakgrunn for hvordan individene fungerer i livsverdenen. Habermas (1999) peker på trekk ved dagens samfunn, der enkelte begrepssett og vurderingsfundament får hegemoni over andre. Det man først tenker på da er det markedsøkonomiske tankesettet og vurderingene som følger med den neoklassiske økonomien, der hele tiden nytte, kostnadseffektivitet og uttrykk som innehar verdier knyttet til penger som verdimål. For at man ikke skal bygge ned kompleksiteten i verken samfunn, økonomi og natur, trenger man å ivareta ulike perspektiv og ulike evner. Jamfør positiv psykologi og det Aristoteliske menneskesynet er dette også nødvendig for å opprettholde livskvalitet og mening i livet. Når individer lever i et samfunn og en hverdag der man hele tida blir utsatt for, bruker og må forholde seg til denne måten å tenke på som dominerende, blir de faktiske enheter preget av dette. Det samme blir skaperevnen til de faktiske enhetene slik at det er lettere å skape faktiske enheter på bakgrunn av abstraksjonen at vurderinger foretas basert på nytte der verdimålet er penger.

Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) presenterer et konsept de kaller for den kommunikative arena. De har sett problemet med at kretsløpene i deres kretsløpsøkonomi skal handle hver for seg og har da tilbøyelighet til å tenke mekanistisk i tråd med den neoklassiske markedsøkonomien. Man kunne naturligvis utarbeidet regler og retningslinjer, generelt for vurderinger og handling for alle parter,

men man mister da verdien man oppnår gjennom horisontale nettverk, nemlig at man får en lokal kapasitetsbygging i det aktuelle kretsløpet. Den kommunikative arena skal i følge Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) være en arena hvor man vurderer verdier, forbundet med beslutninger eller prosesser i ulike kontekster, mot hverandre. Den kommunikative arena skal legge til rette for sosial kapital på mesonivå. Samtidig som den samkjører individer i et samfunn og fremmer kollektivitet, skal den sørge for at individene er samlet i et horisontalt nettverk og ta hensyn til hvert individs perspektiv, evner og potensial.

Man søker gjennom den kommunikative arena å belyse helheten ved problemstillingen, at man skal ta med aspektene i kultur, natur og økonomi i vurderingen. Den kommunikative arena bygger på en kartlegging av interessenter i den aktuelle konteksten, og har som mål å samle aktører med ulik bakgrunn og ulik perspektiv på den aktuelle konteksten, slik at man kan få en harmonisering av alle de ulike abstraksjonene og komme frem til en intersubjektivitet om en abstraksjon nærest mulig virkeligheten. Med det som fundament vil man enklere kunne bygge nettverk på en slik plattform for å fremme sosial kapital og dermed bakgrunn for samhandling, gjennom reproduksjon i livsverdenen man deler i et slikt fellesskap. Ideen om kommunikasjon gjennom dialog og diskurs som virkemiddel for vurderinger og beslutning kan føres helt tilbake til Platon, og verdien av slike diskurser er belyst fra mange ulike områder. Slik den kommunikative arena er lagt opp, vil den også være en kilde til felles læring og kunnskapsutvikling, i og med at man harmoniserer abstraksjoner og foretar vurderinger og kunnskapsutveksling på et mye høyere nivå enn om interessentene hadde handlet alene (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004).

Hvem som skal delta i den kommunikative arena baseres som sagt på en kartlegging av interessenter i den aktuelle kontekst. Med interessenter mener Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) alle parter som er involvert i den aktuelle konteksten, enten direkte eller indirekte, og som har interesse i den aktuelle problemstillingen. Det kan variere hvem som til enhver tid er interessenter, og en fleksibel struktur på en kommunikativ arena kan være nyttig i tilfeller der man er innom mange ulike interessenter ulike steder i prosessen. Man bør dog organisere interessenter slik at det er en jevn fordeling mellom interessenter fra økonomien, naturen og kulturen, så langt det er mulig. Det er i tillegg viktig at den kommunikative arena følger samme premisser og prinsipper som det vi har belyst i våre tidligere diskusjoner om horisontale nettverk, kommunikativ handling og fundament for sosial kapital, i og med at man søker å danne sosial kapital gjennom den kommunikative arena.

Bruk av sosial kapital

Slik det har vært forklart med den grunnleggende teorien for sosial kapital i dette kapitlet, så er utfallet av sosial kapital hovedsakelig sosial kapital i form av tillit, nettverk og kunnskap. Dette bekreftes av Sturtevant (2006) som tok for seg en casestudie av et samarbeid om vassdrags- og skogforvaltning i Oregon i USA. Samarbeidet bygget på lokal medvirkning av alle interessenter og foreninger i lokalsamfunnet, og bygget på et allerede eksisterende engasjement for miljøet. Sturtevant (2006) fant at sosial kapital mobilisert for kollektiv handling forsterker eksisterende og produserer ny sosial kapital. Den sosiale kapitalen og grobunnen for den kollektive handlingen brukes i nye sammenhenger og styrkes i kontekster der den allerede er i bruk. Sturtevant (2006) viser at bygging av sosial kapital er en syklus, og at ut av syklusen kommer kollektiv handling, samarbeid, nyvinning, kunnskap og norm- og verdiintersubjektivitet, som igjen styrker den sosiale kapitalen. For øvrig styrker denne prosessen økonomisk stabilitet i lokalsamfunnet, i tillegg til at det befester seg en verdippluralisme i anerkjennelse av naturressurser. For øvrig viser Sturtevant (2006) til virkninger som økt støtte fra føderale myndigheter til lokale samarbeidsprosjekter, økt andel frivillig arbeid lagt ned av de involverte, mer lokal debatt og økt politisk tyngde til involverte aktører.

Annen (2003) forsøkte å måle den instrumentelle verdien av sosial kapital i penger. Denne tilnærmingen var ikke fullt så effektiv, men det ble funnet at sosial kapital skaper verdi i form av løsning på fangenes dilemma i samfunn der man kan identifisere en sterk sosial kapital. Dette skaper verdier for samfunnet i form av store kostnadsbesparelser, men de er ikke eksakt målbare. Annen (2003) fant i tillegg at sosial kapital basert på horisontale nettverk var mye sterkere enn sosial kapital basert på vertikale nettverk. Samfunn med sosial kapital basert på horisontale nettverk ble funnet å ha organisert mange flere velferdstjenester for sine medlemmer enn andre samfunn, hovedsakelig basert på frivillig arbeid men også statlig finansiering (Annen, 2003). Jeg vil ikke gå inn på virkninger av den sosiale kapitalen i Morsaprojektet på detaljnivå i form av instrumentelle målinger, men vil forklare effektene med utviklingen i den sosiale kapitalen som skjer ved dens bruk og hva biproduktene av slike reproduksjonsprosesser fører med seg.

Empiri og analyse

Jeg har nå lagt grunnlaget for forståelse av empirien gjennom å presentere casen, Morsaprojektet og samarbeidet der, i tillegg til å redegjøre for relevant teori og ståsted. Dette har vært relevant redegjørelse og diskusjon for å gi et bilde av casekonteksten og hvordan den passer inn med resten av verden, slik at forståelsen eller abstraksjonen som presenteres for at leseren skal ha en så solid tuft som mulig. Stokke (2005) studerte bestanddelene av og graden av kollektiv handling i Morsaprojektet i 2004. Dette gjorde han ved å gjennomføre kvalitative intervjuer med prosjektleder for Morsa, Fylkesmiljøvern sjefen i Østfold, en ansatt i Østfold Fylkeskommune og en bonderepresentant fra Akershus. I tillegg utarbeidet Stokke (2005) et spørreskjema om Morsaprojektet som ble besvart av 39 personer. Da hermeneutisk forståelse og vårt ontologiske og epistemologiske grunnlag i blant annet Whitehead legger til grunn at informasjonen vi her får ut kun er abstraksjoner av verden, eller en abstraksjon av andres abstraksjoner igjen, har jeg valgt å analysere og harmonisere empirien underveis som den blir presentert. Etter hvert som empirien blir presentert vil den uansett bli fortolket og legge grunnlag for hvordan videre empiri blir presentert og forstått, jamfør teorien om faktiske enheter og deres skaperevne.

Som nevnt, baserte samarbeid om Morsavassdraget seg tidligere på prosjekter satt i gang av noen ildsjeler i de respektive kommunene, eller så ble det satt i gang av Fylkesmannen i Østfold. Det som preget tidligere samarbeid var mangel på samling. Stokke (2005) beskriver oppstarten i Morsaprojektet som svært utfordrende i og med at tidligere samarbeid hadde vært preget av konflikter og manglende tillit mellom aktørene rundt vassdraget. Det var derfor en av de største utfordringene til å begynne med for Morsaprojektet, å bygge opp en viss grad av tillit og nettverk hvorpå man kunne samhandle. Man har tidligere i oppgaven diskutert ulikhetene på horisontale og vertikale nettverk, og hva de ulike strukturene har å si for oppbygningen av sosial kapital. Vertikale nettverk er ikke funnet å ha like god grobunn for tillit, engasjement og nettverk, er funnet som tre essensielle bestanddeler for bygging av sosial kapital. Bakgrunnen for dette er Habermas' poengtering av viktigheten av gjensidighet og likhet i den kommunikative handlingen som skal føre frem til handling. I vertikale nettverk er det ikke likhet i og med at informasjon og kommunikative handlinger kommer i mye høyre grad ovenfra og ned enn nedenfra og opp. I arbeidet med Vansjøplanen var det kommunene selv som tok initiativet og satt i gang arbeidet i et horisontalt nettverk, men det endte her også med konflikt og diskusjon. Det hastet med å få satt i gang tiltak, men det nyetablerte nettverket hadde verken opparbeidet tillit eller kunnskap nødvendig for å

iverksette kollektiv handling. Virksomhetsleder ved Plan- og Miljøavdelingen i Våler Kommune beskriver arbeidet som var med Vansjøplanen slik:

”Da vi starta i 1995 så var det, litt klossete sagt kanskje, 60 000 meninger om hva som var årsaken til at Vansjø så ut som det gjorde.”

De tidligere forsøkene på samhandling for å ta tak i problemene med vassdraget var også preget av dominans i arbeidet hos de lokale politiske og administrative myndigheter. Det var ingen medvirkning fra øvrige involverte (Stokke, 2005). Forsøk på å oppnå intersubjektivitet om ulike tema og aspekter ved arbeidet endte i konflikt, og det var særlig preget av konflikt mellom oppstrøms- og nedstrømskommunene i vassdraget, som hadde ulike syn på hvorfor problemene oppstod, hvem som hadde ansvaret og hvem som skulle sette i gang tiltak. Prosjektleder i Morsaprojektet skildrer arbeidet i begynnelsen slik:

”Jeg begynte å reise rundt i de forskjellige kommunene, det var noe av det første jeg gjorde, og hadde møter med hver enkelt kommune, og med personer som kunne egne seg å jobbe i temagruppene, som var med på de møtene, og da snakket jeg med dem og ba de fortelle meg hvordan de opplevde situasjonen på godt og vondt, og jeg fikk da veldig tydelige tilbakemeldinger på at det hadde vært vanskelige samarbeidsforhold rundt vassdraget i mange, mange år.”

Hvorfor ble det annerledes med Morsaprojektet?

Morsaprojektet var det første forsøket på samarbeid hvor koordineringen var eksternt, i form av en tilsatt prosjektleder, og hvor ingen av de regionale eller kommunale myndighetene hadde hegemoni. Det skulle være et likeverdig samarbeid, og det skulle også inkludere andre interessenter enn de politiske og administrative. Fylkesmiljøvernssjefen i Østfold har mange års erfaring med arbeidet rundt Vansjø- og Hobølvassdraget, og peker på mangel på vilje til iverksetting i tidligere samarbeid og for mye direksjoner ovenfra og ned i det politiske systemet som årsak til at det ikke fungerte som det skulle. Hva som var annerledes med Morsaprojektet beskriver han slik:

”Men det som var min analyse av det der; grunnen til at dette ikke ble tatt godt nok tak i gjennom kommunene og i landbruket tidligere, var det at de spørsmåla og problemstillinga ikke var godt nok lokalt forankra, så når fylkesmannen da kom ovenfra og ner, så ble ikke det godt nok, da blir det en tung prosess for å få mobilisert grunnplanen for å si det sånn. Og det var jo det som var cluet i morsa, at man organiserte alt i fra bønn, deltagelse hos bønder, politikere lokalt, huseiere med spredte avløp og det der, fikk mobilisert seg helt fra bønn, og det er helt avgjørende for suksessen til en sak som denne. Vi klarer ikke løse det hvis ikke folk føler ansvar og ser at dette må gjøres, og da må de være med fra begynnelsen av, og være med på å diskutere sakene og komme med innspill slik at de får et eierforhold til prosjektet.”

Det var klart at man hadde, basert på tidligere erfaringer, hadde innsett at vertikale nettverk ikke fungerte som de skulle med tanke på stimulering til iverksetting av tiltak, og i og med at det var liten tillit i systemet så måtte man ha en koordinator som ikke var en del av det eksisterende systemet.

Flere informanter påpekte det positive i at en person ”utenfra” og med ”friske øyne” ble tilsatt som prosjektleder. Dette blir ansett som særlig viktig for å løse opp i gamle og til dels fastlåste konfliktlinjer og mistillitsforhold, for dermed å skape ny grobunn for samarbeid”

Stokke (2005, s 20).

Det første grepet var altså å komme frem til et system som kunne legge til rette for et felles samvirke i livsverdenen, og dermed snu de negative erfaringene som hadde vært angående samarbeid for Vansjø tidligere. I tillegg hadde situasjonen i Vansjø forverret seg etter hvert som årene hadde gått, og den forverrede tilstanden ble også mer synlig i form av dårligere sikt i vannet og stor fremvekst av alger. Tilstanden begynte dermed også å få større fokus i de lokale nyhetsmedier i mosseregionen i form av ulike dommedagsprofetier for vassdraget.

Det at man tilsatte en prosjektleder, en som var ekstern og som kunne koordinere samling av alle interessenter og aktører, var en viktig faktor for suksess i følge Stokke (2005). Det er i tråd med hva Putnam (2000), Bjørnæs (2001) og Buckingham og Theobald (2003) peker som viktig for lokal kapasitetsbygging med tanke på mobilisering av sosial kapital for samhandling om miljøspørsmål.

Selv om nettverket er horisontalt basert er det nødvendig med en kaptein som virker koordinerende og samlende.

Stokke (2005) peker også på denne nye fokus i arbeidsmetoden i form av involvering av alle interessenter som det som gjorde Morsaprosjektet annerledes, i tillegg til at informasjon og opplæring av aktørene ble prioritert for første gang. Morsaprosjektets strategi bærer fra begynnelsen preg av fokus på å opprette brubyggende sosial kapital mellom alle interessenter og aktører, nettopp for å danne et kollektivt handlingsgrunnlag, i tillegg til å danne en bedre forståelse av tilstanden rundt vassdraget, ikke bare hva angår selve vassdraget og dens økosystemer, men også i den nærliggende kulturen og økonomien.

Kunnskap, sosiale nettverk og tillit

Kunnskap, sosiale nettverk og tillit er angitt både av Habermas (1998) og Halpern (2005) som hovedkriterier for den gode samtale og kommunikative handlinger, i tillegg til at det er skildret i litteraturen om sosial kapital som avgjørende elementer i bygging av sosial kapital. Det å bygge opp en kunnskapsbase er i tillegg essensielt med tanke på lokal kapasitetsbygging for arbeid med miljøet og spesifikke prosjekter, og for å bygge en kunnskapsbase trenger man et nettverk for formidling og tillit til den. Hvorvidt et samarbeid klarer å mobilisere en sterk kunnskapsbase og tillit både innad og utad, i tillegg til å skape sosiale nettverk, er førende på hvor sterk sosial kapital som kommer ut av det. Et suksesskriterium er at den sosiale kapitalen blir sterk nok til å bære kollektiv handling (Sturtevant, 2006). De tre komponentene til Habermas er både gjensidig betingende i tillegg til at de er gjensidig forsterkende. Både kunnskap, sosiale nettverk og tillit må reproduseres jevnlig, i tillegg til at de må samkjøres for å i det hele tatt å kunne bygges og etableres. Som et ledd i å bygge tillit fokuserte man på å sette sammen de ulike interessentene og aktørene i ulike samarbeidskonstellasjoner, arenaer der en kunne utveksle informasjon og erfaring. Som vist tidligere i oppgaven organiserte man disse i et beslutningshierarki, der representasjon både interessentmessig og demokratisk var viktig. Prosjektleder beskriver arbeidet slik:

”Det med disse temagruppene var en måte å få med disse menneskene ansatt i kommunene, som var ansatt enten i avløp, jordbruk eller skog, å få de samla i en egen gruppe, sammen representanter for

fylkesmennene. Dette er jo det som har ført til at man er blitt kjent med hverandre, lærer av hverandre, forstår at man har gode intensjoner, og ønsker å nå et felles mål...”

Habermas (1999) anerkjenner viktigheten av slike møtepunkt som arenaer for kommunikative handlinger, der de ulike formene for diskurs kan finne sted og gyldighetskrav kan fremstilles og diskuteres. Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) viser hvordan man skulle bygge opp en slik kommunikativ arena, og det sammenfaller med hvordan man strukturerte temagruppene og prosjektet som helhet. Coleman (1990) peker på viktigheten av sosiale relasjoner, at det er disse som er byggesteiner for sosial kapital.

På spørsmål om hva som gjorde at man fikk involvert de ulike aktørene mye mer i Morsaprojektet enn før, sier Fylkesmiljøvernssjefen i Østfold følgende:

”Det var det å få alle partene inn og involvert de i ulike stadier av prosjektet, hele cluet med det var å få ordførerne inn i hovedstyret og ikke en rådmann eller teknisk sjef, eller en annen administrativ aktør, som for så vidt kan være viktig nok i kommunen. Hvis man får forankra det på det høyeste politiske nivå i kommunen så har du en representant for den saken i kommunen som er helt sentral og som er valgt inn demokratisk og er ansvarlig derigjennom og drar med seg kommunen. Videre var det avgjørende at for eksempel bøndene og bondelaget ble medlemmer i hovedstyret, og at Fylkesmannen personlig satt i hovedstyret sammen med oss. Det var et tungt organ med viktige personer, hvor man også dro inn fotfolket i resten av systemet på en måte, ved at man hadde temagrupper, mobiliserte ute i bondelaget, var på befaring hos hver enkelte bonde og involverte stadig flere i temagruppene for å få flest mulig interessenter involvert i disse rådgivende organene”

Man ser at organiseringen og beslutningsstrukturene ble et rammeverk i systemet for å sette sammen de ulike interessentene og aktørene i prosjektet for å bygge relasjoner og reproducere samme livsverden.

Virksomhetsleder for Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune har vært med i arbeidet med vassdraget før Morsaprojektet i tillegg til å ha vært med gjennom hele prosjektets gang, og svarte følgende på hvorvidt han har tillit til prosjektet og dets aktører:

”Ja så absolutt. Hadde vi ikke hatt den organiseringa gjennom Morsaprojektet og den måten å jobbe på så hadde vi ikke kommet så langt som vi har gjort. I tillegg til det med spredte avløp så er det en stor jobb inn mot landbruket. Vi hadde jo aldri i verden kommet dit vi har gjort dersom vi ikke for eksempel hadde hatt disse temagruppene på jord, skog, osv, i tillegg til dialogmøter med brukerne og gårdbrukere.”

Fylkesmiljøvernsljefen i Østfold sier følgende om hvorvidt han har hatt tillit til prosjektet og dets aktører:

”Det har ikke bare vært plankekjøring underveis. Men det er klart at når ting blir satt på spissen, og til syvende og sist så har alle sett at det er bare en vei å gå, det er på en måte det som kan løse problemet. Hvis en kommune eller to skulle bryte ut av dette; hva kunne de da gjort alene for å få videreført og opprettholdt det trykket som man har i Morsaprojektet. Det er ikke bare mulig og det innser folk.”

Kollektiv samhandling fornyer og reproducerer den sosiale kapitalen, og basert på de erfaringer individene i samhandlingen gjør seg øker deres tilbøyelighet til å delta i slike nettverk i fremtiden, jfr. Whitehead og Sturtevant (2006).

Leder for Vansjø grunneierforening uttrykte følgende om hvorvidt han har tillit til Morsaprojektet:

”Jada, jeg har full tillit til morsa, både politisk og næringsmessig så synes jeg Morsa har gjort en god jobb.”

En heltidsbonde fra Våler svarte følgende på spørsmålet:

”Jeg har stort sett hatt tillit til alt som er kommet gjennom Morsa, med unntak av rutinene med denne nedtappinga gjennom Mossefossen”

Styreleder i Morsaprosjektet og ordfører i Råde kommune uttrykte følgende på det samme spørsmålet:

”Ja. Jeg mener helt klart at det er den eneste muligheten for å få gjennomført tiltak rundt hele innsjøen slik vi har i dag, det er å få med alle kommunene og fylkeskommunene slik vi har gjort i dag, og fylkesmennene er med på dette her.”

Stokke (2005) undersøkte i 2004 hvorvidt de ulike respondentene hadde tillit til aktørene i Morsaprosjektet og til hvem. 77% av respondentene meldte om stor eller svært stor tillit til hovedstyre/arbeidsutvalg og temagruppene i Morsaprosjektet, mens 82% meldte om tilsvarende tillit til prosjektleder. På hvorvidt man hadde stor eller veldig stor tillit til kommuner, fylkesmenn og bonde/grunneierlag, svarte over 50% ja. Stokke (2005) brukte et utvalg av respondenter fra alle kommuner og begge fylker involvert i Morsaprosjektet, og fant overraskende ut at 56% av respondentene hadde stor eller veldig stor tillit til kommuner og fylkesmann i nabofylket, noe som indikerer en stor forandring fra tidligere samarbeid. Stokke (2005) hadde delt inn respondentene i ulike kategorier, og det var deriblant en stor gruppe som ikke var deltagende i Morsaprosjektet. Tillit er en viktig bestanddel i sosial kapital i henhold til samtlige definisjoner presentert i forrige kapittel. Det er en kritisk faktor for kollektiv samhandling og det er viktig at tilliten er gjensidig. Det er tydelig at Morsaprosjektet som nettverk formidler tillit, og at det er en type generalisert tillit til de ulike aktørene i prosjektet, i tillegg til en kunnskapsbasert tillit til de involverte fagfolkene. Det ble funnet store forskjeller i graden av tillit som ble indikert til prosjektet og dets aktører, der de som var på noen måte med i prosjektet på indikerte mye høyere tillit enn de som var utenfor. Kommunestyremedlem og leder for Kultur- og Miljøutvalget i Moss Kommune er ikke formelt direkte involvert i Morsaprosjektet og var den eneste av respondentene mine som ikke uttrykte sin tillit til prosjektet og dets aktører hinsides all tvil, men svarte følgende:

”Jeg har det (tillit), men jeg er redd for at det ikke er sterkt nok. Jeg tror det er en konsekvens av kommunenes manglende erkjennelse av at kommunegrenser og fylkesgrenser i seg selv sperrer for fremdriften i prosjektet, og det gjennomgripende grepet som trengs.”

På spørsmål om hvor denne tillitsvekkelsen ligger konkret, svarte respondenten:

”Jeg tror det er for, nær sagt, veloppdragent, altså du provoserer ikke naboen din. Du hensyntar naboen din sine interne problemer. Også tror jeg at det er litt for stor respekt for det. Jeg mener at ”den gode strid er produktiv”. Jeg hadde litt forhold til Einar Førde da jeg jobbet på Stortinget, og han ble jo kritisert for å være provokativ og alltid få i gang en debatt. Jeg husker da han sa at alt det ikke er rørelse i blir det brakkvann av, ellers blir det møll i det. Det er ikke noen god løsning. Debatt er et godt poeng og det er også min strategi. Vi har for lite ”public eye” debatt i samfunnet generelt, det er for grått og for glatt, og det tror jeg også det er i Morsaprojektet.”

Det er blitt en viss forskjell på tillit og intersubjektiviteten innad i prosjektet og utad mot det øvrige lokalsamfunn. De ulike respondentene rapporterte om at det har vært enkeltpersoner som har drevet ulike former for offentlig debatt i lokalmedier som ikke har vært konstruktiv, men for rene angrep på prosjektet å regne. Disse ”angrepene” har dog avtatt ettersom enigheten og tilliten til og i prosjektet har tiltatt og man er blitt mer fokusert på gjennomføring av tiltak ettersom den første kartleggings- og utredningsfasen er så godt som gjennomført. De nevnte ytringene har ikke forårsaket noen endringer i prosjektet eller handlingene, men har virket mer hemmende på den mer konstruktive debatten, i følge respondentene, og har vært demotiverende for de involverte. Virksomhetsleder i Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune beskriver det slik:

”...det er jo alt dette spillet som har vært i Morsa. Du kjenner kanskje til det med disse muldvarpene (personer som har kommet med de nevnte ”angrepene”) jeg har snakka om, og de har jo hatt sitt nettverk inn i det politiske miljø og lokalmedier, og det har jo vært en litt selsom opplevelse for oss som jobber med det og er tent på det, å få kritikk av enkelte lokalt ifra, også fra kommunestyret, for den jobben vi gjør og for Morsaprojektet og Vansjø. Man har måttet slåss nesten hver eneste budsjettbehandling, mens stortingspolitikere, statsråder, til dels høytstående EU politikere, fagmiljøer innenfor universiteter, høyskoler og forskningsgrupper har skrytt arbeidsmåten og arbeidet vårt opp i skyene og sagt at dette er måten å jobbe på. Det har vært en litt selsom opplevelse.”

Prosjektleder omtaler de samme tendensene slik, på svar om hvorvidt kritikken som kommer er konstruktiv:

”Fra visse miljøer vil jeg si at den ikke har vært det, det har vært en skjult agenda som har hatt en hensikt, så jeg har litt problemer med å finne det konstruktive i den når jeg vet hvem som står bak og hvem som har latt seg bruke. Men det er klart at de har vært veldig mange konstruktive forslag, og ting som har vært tatt opp og kommet opp på møter også videre. Mye av det kommer opp internt, men også på allmøter med bondelaget og andre måter så kommer det opp forslag som vi prøver å se på, i tillegg til mange forslag som kommer fra forskningsmiljøene som vi forsøker å se på; ”er dette noe å gå videre med, høres dette fornuftig ut”. Veien har jo blitt til mens vi har gått den, det var jo ingen av oss som hadde alle løsningene da vi satte i gang. Løsningene har på en måte kommet underveis, etter hvert. Så jobber vi kontinuerlig med å bli enda bedre og sette mer konkrete mål underveis slik at vi skal komme samla dit vi skal.”

Habermas (1999) nevner de ulike former for diskurs som går på ulike aspekter ved det teoretiske, praktiske og det eksplikative. Framsetting av gyldighetskrav og diskursprosesser som fører frem til felles norm- og verdigrunnlag kan være preget av konflikt og oppleves som unødvendig kritisk der de ulike aktørene har ulik oppfatning om den felles kunnskapsbase eller intersubjektivitet der kommuniseres på. Ostrom (1997) bekrefter også dette i sin utgreiing av prosesser som leder opp mot kollektiv samhandling. Den ideelle enighet er kontrafaktisk, og det vil derfor alltid være en kritisk tilnærming fra enkelte aktører til alt av intersubjektivitet (Habermas, 1999).

Prosjektleder bekrefter også det som er blitt sagt tidligere av blant annet Fylkesmiljøvernssjef og Virksomhetsleder i Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune, at tilbakemelding, dialog og konstruktiv kritikk flyter like godt frem som tilbake i systemet og er avgjørende for arbeidet. Fylkesmiljøvernssjefen skildret de nevnte ”angrepene” på følgende måte:

”Jeg har ikke opplevd det som bare konstruktivt, jeg har opplevd det også som om det har vært energi på avveie, og at det har vært en unødvendig diskusjon altså, rett og slett, for hovedsaken er så klar synes jeg, at det er unødvendig. Sånn er det, man må jo akseptere at folk har ulike syn på dette selvfølgelig.”

Det er også signaler om at den tendensen med det som er betegnet som lite konstruktiv kritikk har vedvart i forbindelse med behandling av handlingsplan for det nye vannområdeutvalget Morsa frem til 2011. Tidligere leder av Vansjø Grunneierforening sa følgende til Moss Avis:

”Fristen for høringsuttalelser går ut 15. mai. I stedet for å holde seg til saksgangen går folk ut og begynner å prosedere til dels uten å ha belegg for påstandene sine. Det synes jeg er utidig og det fører til at folk kryper ned i skyttergravene i stedet for å ha en åpen og faktabasert dialog.”

Moss Avis (2007a)

Selv om respondentene har kommentert at noe av denne kritikken fra enkelte hold har vært uberettiget, har det også eksistert konstruktiv debatt og kritikk som har ført til fremskritt i prosjektet. Ostrom (1990) peker på en rekke konsekvenser som følger med reform og utvikling av institusjoner for å fremme kollektiv handling. Mennesker er i utgangspunktet rettet inn mot å maksimere sin egen nytte i form av penger og makt, og det er dette som ligger bak konseptet om allmennhetens tragedie, som Ostrom skildrer som et impediment til konstruktiv, kollektiv samhandling. Den institusjonelle utviklingen av systemet (i Habermas- forstand) for å tilrettelegge for kollektiv handling (utvikle sosial kapital, som Ostrom også referer til som institusjonell kapital) vil møte motstand i form av endring i maktkonstellasjoner. Man trenger da tyngde i form av tillit, kunnskap og klare mål for å overvinne denne motstanden. Morsaprojektet er nok intet unntak med tanke på motstand mot reform og endring i arbeids og forvaltningsrutiner. Prosjektleder skildrer noe av opphav til de nevnte problemene slik:

”Det jeg trur er veldig mye feil i forvaltningen i dag er alle disse skottene, du jobber med ditt og du jobber med datt, og så har man kommunegrenser, fylkesgrenser og hva det måtte være, alle holder på med sitt og ingen samarbeider, i hvertfall minst mulig. Også har man hver sine måter å gjøre ting på, og det skjer ikke så mye”

Denne tendensen har dog ikke vært hemmende på kommunikasjonen eller ført til at noen er blitt forhindret fra å uttale seg. Habermas vektlegger viktigheten av at det i en kommunikasjonssituasjon skal være lik mulighet for alle aktører til å ytre sin mening og delta. Åpenhet i kommunikasjonslinjene er også et kriterium for horisontale nettverk, for at de skal lykkes og fungere

fremmede på sosial kapital. Stokke (2005) inkluderte i sitt spørreskjema spørsmål om hvor ofte respondenten hadde hatt kontakt med de ulike aktører i Morsaprojektet i 2003. Det ble funnet at de alle fleste hadde hyppig kontakt med prosjektleder, kommuneadministrasjon, kommunepolitikere og de aktuelle avdelinger hos fylkesmannen. Hyppig kontakt var da skildret som 6 ganger eller flere i løpet av året. Av respondentene i forbindelse med arbeidet til denne oppgaven svarte samtlige, på spørsmål om de mente at prosjektet var åpent for alle som ville komme med innspill, ris eller ros, at det ikke var noen hindringer. En heltidsbonde fra Våler svarte følgende på hvordan kommunikasjonene med prosjektet hadde vært:

”Ja det har vært bra. Vi hadde et møte senast i våres i regi av Rygge kommune, med alle kommunene for så vidt, men det var i Rygge. Og da fikk man møte forskere og diskutere med de om hva som var mulig å gjennomføre, hvordan vi så på det og hva som kunne gjøres fremover.”

Leder av Vansjø Grunneierforening svarte følgende på samme spørsmål:

”Det er det, det er det, og det har vært mye kommunikasjon via pressen som kanskje ikke har vært fullt så positiv, men det er jo sånn at man bare kan ta en telefon til Helga Gunnarsdottir hvis man føler at nå er det ting jeg vil ha greie på eller hvis det er ting jeg ikke er fornøyd med, Helga er alltid villig til å stille opp.”

Det er tydelig at de som jobber direkte med og er berørt av prosjektet føler at de kommunikative prosessene i arbeidet er åpne og at det alltid er mulig å komme med innspill til prosessene og arbeidet. Kommunestyrepolitiker og leder for Kultur- og Miljøutvalget i Moss kommune poengterer dog at tross åpenheten som allerede eksisterer, burde det være enda større åpenhet:

”Jeg tror faktisk at de som er profesjonelt engasjert legger masse premisser som er saklig sett velbegrunnede, men de prøver å finne noen løsninger som gjør at den politiske delen av den blir litt forsiktig, både på grunn av den høykompetansen de besitter, og litt forsiktige som følge av den veloppdragenheten, at man skal finne konsensus, og da blir det den som vil minst som bestemmer farta. Jeg har tillit til alle sammen, men jeg mener det kunne vært litt mer sprut i rekkene i form av debatt og å sette delmål, presise og strengere delmål.. Så det er altså det å få mer entydig

forskerbistand, få større potens i beslutningene, ta sjansen på at det kan bli noen blåveiser, at det kan bli noen kommuner som går hjem og griner på fanget til den andre kommunen, og sier at dette var ubehagelig, så kan man få en debatt om de skal være med på dette lenger. Jeg tror den folkelige opinion, la oss si i Hobøl da, jeg tror at hvis den folkelige mosseopinionen blir artikulert og presentert for hobølbefolkningen, så tror jeg de skjønner den forurensedes opplevelse av faktum.”

Her kommer man igjen inn på det som har med skillet utad å gjøre, at det er et skille som går mellom hva som er inni prosjektet og hva som er utenfor. Det er ikke slik at det er sperrer utad, som gjør at den sosiale kapitalen og de reproduksjonsprosessene som forener de involverte i prosjektet i én livsverden ikke rekker utover prosjektet, men tilbakemeldingene går på det faktum at man ikke gjør nok for å spre det utover i lokalsamfunnet. Det er blitt økt engasjement om Vansjø- og Hobølvassdraget, noe som er gjenspeilet i lokalavisene i mosseregionen. Det er i tillegg vært samarbeidet en del med barne- og ungdomsskolene i regionen vedrørende lærdom om økosystemer og kretsløp i og rundt vassdraget og det har vært et kunstprosjekt med utstilling på Alby på Jeløya om arbeidet i Morsaprojektet. Likevel er det mer å hente for å spre intersubjektivitet, verdier og utveksle meninger i det bredere lokalsamfunnet. Virksomhetsleder i Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune sier det slik:

”Men eller er det klart at det er mye som kunne vært gjort annerledes i begynnelsen, men det begrenser seg jo med ressurstilgang, altså informasjon egenprodusert mot publikum, folkemøter generelt for å informere om hva vi gjør, noe har det vært men jeg synes ikke vi har vært gode nok på det. Det var et lignende prosjekt som gikk i Haldenvassdraget noen år sida. De lagde brosjyrer, pressemeldinger, videoer osv, noe som gjorde at det de drev med kom veldig godt ut, men det var kanskje litt for mye ressurser brukt på det og det er klart at vi har ikke de samme rammene som de hadde.”

På spørsmål om hvorvidt det har vært hindringer eller vanskelig å komme med kritikk inn i prosjektet svarer samme respondent slik:

”Dem som vil kritisere tror jeg har kommet veldig godt frem i Moss Avis og Moss Dagblad og til dels også NRK Østfold, så det ser jeg ikke har vært noe problem.”

Den sosiale kapitalen kan ikke isoleres til en gruppe eller et prosjekt ut fra satte definisjoner i systemisk forstand. Aktørene og de involverte i Morsaprojektet er del av lokalsamfunnet rundt vassdraget, og interagerer med livsverdenen som ikke kjenner prosjektets begrensninger. Sosial kapital på makronivå, altså som bygger broer til de øvrige deler av lokalsamfunnet, er også viktig for den sosiale kapitalen innad i prosjektet. Sosial kapital på alle tre nivåer er gjensidig forsterkende på den måten at eksempelvis sosial kapital på makronivå gir økt allmenn anerkjennelse til de som handler ut ifra de allmenne normer og verdier. Med andre ord baserer handlinger og kommunikasjon i prosjektet seg på faktiske enheter og harde fakta dannet derav fra reproduksjonsprosesser i den generelle livsverden i lokalsamfunnet. Hvor sterk den sosiale kapitalen i Morsaprojektet kan bli avhenger derfor av engasjement og informasjon- og meningsutveksling med lokalsamfunnet. For at denne skal være produktiv og hensiktsmessig, må det være et visst fundament av intersubjektivitet om vassdragets tilstand, natur, verdier og kretsløp. Hvordan man skal kunne bygge opp intersubjektivitet i en bredere forstand i lokalsamfunnet, kan man finne ut ved å se på hvordan Morsaprojektet klarte å bygge et lignende fundament innad.

Da prosjektet startet opp i 2001, fantes det kun informasjon fra undersøkelser gjort i 1978, som da dannet bakgrunnen for handlingsplanen i 1979, som da var foretatt av en rekke undersøkelser gjort av NIVA. Selv om det var en del uenighet om hvorvidt det skulle foretas en ny tiltaksanalyse, ble dette et ankepunkt for prosjektleder. Uenighet om hva bakgrunnen for forurensningen var og hvordan mest effektivt skulle stoppe den, hadde preget samarbeidet siden 1979. Jeg har tidligere beskrevet de omfattende og kompliserte prosessene som ligger bak Vansjøes tilstand i dag, og man visste da ikke hvilke stoffer som drev algeoppblomstringen (Stokke, 2005). Tiltaksanalysen til Solheim et al. (2001) avklarte mange av de tidligere stridigheters kjernepunkter og gjorde at man kunne se klarere i fellesskap på hva som måtte gjøres av tiltak. Prosjektleder mener tiltaksanalysen la grunnlaget for arbeidet med å bygge opp nettverk og tillit rundt prosjektet:

”Å få tiltaksanalysen, en faglig nøytral rapport, har også vært veldig viktig, det sier og Knut Bjørn Stokke (Stokke, 2005), at det var veldig viktig å få et felles faglig dokument som alle kunne stole på, var utarbeidet av nøytrale folk som var de dyktigste på sine felt i Norge, og de aller aller fleste kunne slutte seg til den. Og det har også vært med på å skape tillit og å bygge ned gjerder mellom folk og få et felles eierskap til kunnskapen og hva som er løsningen på utfordringen.”

Det er dog ikke bare å distribuere en forskningsrapport. Arbeidet med å gjøre denne kunnskapen, og kunnskap fra kontinuerlige forskningsrapporter, erfaring og kartleggingsarbeid, tilgjengelig for alle ulike aktører har vært et ressurskrevende, men viktig arbeid i Morsaprojektet hittil. Tiltaksanalysen har ikke klargjort alt derimot, det var lenge tvil om hvor mye næringsstoffer som kom med Hobølelva, hvorfor enkelte områder var rammet hardere enn andre, og sist men ikke minst om hvorvidt innsjøen var selvgjødselende. Dette med selvgjødsling går ut på hvorvidt innsjøens sedimenter får tilført fosfor som lagres og frigjøres gradvis over tid, og som da bidrar til å opprettholde eutrofieringsforholdene. Dette ble avkreftet i 2005, og det var det siste av de store stridens epler. Som beskrevet tidligere, var denne avklaringen viktig med tanke på hvilke tiltak som skulle settes i gang, om man skulle fokusere på innsjøinterne tiltak som å rense sedimentene eller om man skulle se på hvor tilførselene av næringsstoffene kom fra eksternt. I lokalmediene i mosseregionen var det en del debatt rundt dette punktet, og en del innspill i både Moss Dagblad og Moss Avis som angikk påstander om at Vansjø var selvgjødselende og at det var for sent å sette i gang tiltak. Denne debatten var preget av at det var enkeltpersoner som ville ha frem at arbeidet i Morsaprojektet var fånyttet og at det ikke hadde noen hensikt. Siden Bjørndalen et al. (2005) publiserte sin rapport som avklarte denne debatten om interngjødsling, har det vært et langt mer positivt fokus på debatten i lokalmediene, og samtlige kommuner har siden forpliktet seg til samarbeid om Morsa i form av vannområdeutvalg under Vanddirektivet. Fylkesmiljøvernssjefen svarte følgende på spørsmål om det er i dag er bred enighet om hva som må gjøres i vassdraget:

"I hovedsak så er det det, men som jeg sa så er det noen fagfolk som har hatt andre syn og som har kommet med sine innspill på det, men sånn utover det så mener jeg det er bred enighet om det, og det var jo en lang diskusjon om dette med interngjødsling i Vansjø. Det er blant annet fagfolk som har hevdet at interngjødslingssituasjonen i Vansjø er sånn nå at sjøen gjødsler seg selv ved at det frigjøres fosfor fra sedimentene til vannmassene, så selv om man da skrur igjen kranene på tilførselen og det som strømmer til av næringsstoffer så vil interngjødslingsprosessen holde dette ved like. Det er en fryktelig destruktiv situasjon hvis det er sånn, for da er det slik at samme hva vi gjør så vil de ikke hjelpe. Men så har jo Morsaprojektet fått en del penger fra SFT for å foreta undersøkelser og målinger. Blant annet NIVA har jo fått noen store arbeider i Vansjø de siste åra, og da har jo dette problemet med selvgjødsling vært belyst, og resultatene viser at dette ikke er tilfelle. Den er helt ubetydelig den selvgjødslinga. Og det oppfatter jeg som en kraftig stimulans til å jobbe

videre, og en bekreftelse på at det nytter å sette inn tiltak. Det var veldig viktig å få avklart dette, og få tilbakevist de påstandene fra fagfolka som mente at det var for seint for innsjøen.”

De faktiske forhold som ble presentert i tiltaksanalysen er redegjort for tidligere. Stokke (2005) fant i sine undersøkelser at det var stor aksept for tiltaksanalysen og årsaksforholdene som ble avklart der. Grundig dokumentasjon, et bredt sammensatt forskningslag, en uavhengig bestillingsrapport og et systematisk undersøkelsesarbeid var grunnlaget for rapporten og bidro til at dens aksept ble så høy. Prosjektlederen sier følgende om betydningen av kunnskapsforvaltning i denne sammenhengen:

”Det er klart at dette er kompliserte spørsmål, og det er en utfordring også i forhold til medvirkning, og jeg har ikke kunnskap om alle fagområder disse problemstillingene berører, så jeg er helt avhengig av at de gjør en god faglig jobb, at det er folk i det vitenskapelige miljøet som deltar og bringer oss kunnskap. Jeg føler at det kan være litt motstridighet i forhold til medvirkning, for man legger jo veldig vekt på det at man skal komme med forslag og så vider, så skal man jobbe med det. Det ville jo ikke fungert i praksis, det er noe med det at man må ta et ansvar i forhold til at det du skal medvirke til fører til noe. I følge Vanndirektivet skal det ikke være ubetinget medvirkning på alle nivåer i samarbeidet, men kunnskapen må komme fra et sted, og både jeg som bonde eller kommunepolitikere må forholde oss til hva som kommer frem i denne forskningen. Når vi kjenner problemet eller årsaksforholdene kan vi begynne å diskutere i praksis hva vi må gjøre”

”Vårt utgangspunkt har vært at vassdraget har vært såpass hardt ramma, at vi kan ikke velge fra en smørbrøddliste at vi har lyst til å gjøre det og det. Vi må gjøre alt vi kan av det som er velbegrunna, vitenskapelig og praktisk. Det er en utfordring man ikke har med andre eutrofe vassdrag nødvendigvis, for det er ikke alle som er like hardt ramma som dette, og det har gjort arbeidet mer komplisert for oss. Du kan ikke drive og leke.”

Som sagt er det en utfordring å kommunisere disse vitenskapelige rapportene ut til alle og oversette de til et intersubjektivitetsfundament. Det krever et rammeverk i henhold til de kriterier man setter til den kommunikative arena i Ingebrigtsen og Jakobsen (2004), og det må legges til rette for diskurser på alle nivåer i henhold til Habermas (1999). Om denne prosessen sier prosjektleder følgende:

”Sånn som det var med tiltaksanalysen så var det jo både at jeg brukte forskerne til å holde foredrag til å begynne med, De reiste rundt, sånn som Anne Lyche Solheim som var den ledende forskeren i arbeidet med tiltaksanalysen, så reiste hun rundt i alle kommunene og snakket om brukerinteresser og presenterte rapporten om hva som var viktig for dem, og hørte på kommunene om hva som var viktig for dem og hvordan det passet inn med funnene i tiltaksanalysen. Og det var en høy grad av involvering fra både fylkesmennene og kommunenes side i den prosessen. Så ble det etter hvert min jobb å formidle tiltaksanalysen til allmennheten men også politikere og ansatte i kommunen og hva det måtte være. På det området ble det jo gjort en jobb i temagruppene i forhold til handlingsplanen og hva skulle stå der om de ulike tiltak og gjennomføring av disse, avløpsanlegg, jordbrukstiltak, skogbeplantning. Det var også i forkant av det hadde også kommunene lagd kommunedelplaner, så det gikk fra tiltaksanalyse til kommunedelplaner og miljøprogram for jordbruket, og så ble det sammenstilt i handlingsplanen. Det er en måte å gjøre det på; etter hvert som vi har fått disse utredningene om Vansjø som har vært betalt av Miljøverndepartementet. Så har vi vært heldige at Moss kommune har arrangert Vansjøkonferansen, og der vi har kunne formidle mye. Slik har også arbeidet med de påfølgende forskningsrapportene vært, blant annet den som motbeviste at det var interngjødsling som gjorde tilstanden i Vestre Vansjø verre enn andre steder ”

Det er verdt her å trekke frem at man har lagt opp til at kunnskapen som dannes gjennom prosjektet ikke skal være for de som sitter i styret, eller kun de som har politisk beslutningsmyndighet. Kunnskapen er brukt som et verktøy for ytterligere bygging av sosial kapital. Det er en betingelse for horisontale nettverk at kunnskapen er åpen, og at alle kan ha eierskap til den. Ved å bruke flere ulike personer og aktører til å formidle kunnskapen, sikrer man i tillegg at flere får eierforhold til den og at det ikke kun finnes én abstraksjon man må forholde seg til. Dette er viktig med tanke på å opprettholde fokus på ulike nivåer i prosjektet. Virksomhetsleder for Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune skildrer fokuset til Morsaprojektets arbeid:

”Jeg synes den starten de hadde med det helhetlige grepet å lage en tilstandsanalyse, tilstandsrapport, gjorde at alle var klar over at sånn er tilstanden og dette må vi ta utgangspunkt i og det har gått over på de detaljerte prosjektene etter hvert som det har vært behov for det”

Denne måten å bygge kunnskapsbasert tillit og nettverk på blir anerkjent av de andre respondentene som vellykket. På spørsmål om hvem som kringkaster informasjonen og hvordan det blir tatt i mot svarer prosjektleder følgende:

”Det er forskeren som står bak rapporten som kringkaster kunnskapen, og forskeren ber vi ofte å møte i styret, når det gjelder temagruppene er det jeg som tar det. Vi har også hatt et seminar, da var det alle ansatte og kommunestyrene. Da inviterte vi de til et 2 dagers seminar med forskerne som hadde stått bak det seneste forskningsprosjektet. For 3 år sida hadde vi og et todagers seminar for både styret og ansatte i kommunene, hvor det var 60 pers, hvor man jobba seg videre i forhold til hva man hadde oppnådd, veien videre og hvordan man skulle arbeide med det. Jeg trur i hvertfall mange av de får informasjonen med seg i de arenaer vi legger det frem. Mange føler nok at dette er et forbaska ork, og det hører med til historien at en eldre bonde i Hobøl han tok tiltaksanalysen, reiv den i filler og heiv den i søpla, men da tok vi et møte da han fikk møte forskeren som hadde hatt ansvar for miljøtiltakene i jordbruket og han fikk anledning til, sammen med andre bønder, å fremme sitt syn og motargumenter, slike ting bruker vi tid på.”

En heltidsbonde fra Våler har vært med fra begynnelsen av i prosjektet, har sett utviklingen fra gårdbrukernes ståsted og kommenterer følgende om arbeidsmåten og hvorvidt det er en bred enighet om hva som må gjøres i vassdraget:

”Der har det jo vært noen forskjellige meninger, men morsa har jo kommet med sine ønsker og det følger vi. Jeg tror det er viktig at morsa sier hva døm ønsker også spør de oss om det er mulig å gjennomføre det og hvordan det skal gjøres. Ikke at hver og en kommer fram til noe og sier at nå gjør jeg det sånn og sånn, så nå gjør jeg min jobb for morsa.”

På spørsmål om hva denne type kunnskapsbasebygging har hatt å si for arbeidet med Morsaprojektet svarer Fylkesmiljøvernsljefen følgende:

Jeg opplever det nå sånn at Morsaprojektet er konsolidert bedre enn noen gang, og jeg tror at det som kommer av motforestillinger nå preller av, jeg tror ikke det får noe fotfeste i det hele tatt. Jeg tror at alle som deltar på dette ser at den eneste måten å nå fram her på er å jobbe sammen, være

organisert og holde trykket oppe. Hvis man skal splitte opp dette på kommunene igjen da, og la de ha større ansvar, og basere seg på at kommunene kjører sakene sine så tror jeg det blir flisete altså. Du har ikke et sånn tyngde bak som du har i morsa, og morsa drar jo dette felles, og man utarbeider felles regler for alle kommunene som spredte avløp og sånn, og alle gjør det samme så det ikke er forskjell på kommunene, for sånt avsporer med en gang. Det må være likt alle steder og alt det der, og holde trykket oppe og arrangere møter og befaringer.”

Det er etter hvert mulig å peke på den sosiale kapitalen som har fulgt med denne systematiske jobbingen med å legge til rette for en felles del av livsverdenen hvor en kan reprodusere sosialt og kommunikativt ut ifra et felles utgangspunkt. Denne tilretteleggingen av systemet har skjedd i form av organiseringen i temagrupper, prosjektledelse, allmøter, seminarer, konferanser og åpne linjer for uformell kommunikasjon, samt at man har bygget på eksisterende epistemologisk intersubjektivitet for å bygge opp en kollektiv kunnskapsbase. Gjennom å bygge opp den sosiale kapitalen på et så bredt nivå har man opparbeidet seg stor institusjonell kapasitet i prosjektet, noe som er tydelig i hvor langt man har kommet i implementeringsfasen. De kriterier som Rydin og Falleth (2006) setter som nødvendige for å kunne sette i gang kollektiv handling, er tilstede i Morsaprojektet og reprodusert opptil flere ganger. Jeg vil se videre på hvordan dette har gjort utslag i samarbeidet og hvordan skaperevnen til de faktiske enheter dannet underveis, har lagt til rette for en tettere kollektiv samhandling og tenkemåte. Vi har vært inne på tidligere at lokal kapasitetsbygging for kollektiv handling forebygger isolert tenkning, som igjen fører til allmennhetens tragedie og fangens dilemma. På spørsmål om det har vært en endring i hvorvidt man inkluderer mer allmenne interesser i beslutning om egen virksomhet blant aktørene rundt vassdraget, svarer en heltidsbonde i Våler slik:

”Jeg trur faktisk nå i de siste par åra at det er Vansjø som i aller høyeste grad kommer foran egne beslutninger. Jeg har vært veldig positivt overraska på disse morsamøtene, for jeg har vært med i noen komiteer og sånn før møtene og vi har vært veldig spente på reaksjonen, men alle bøndene som møtte opp var faktisk positive. Nå sist gjaldt møtet det kravet at man måtte gjøre det annerledes med såinga om høsten for å redusere avrenning, da var det ingen som sa noe negativt om det og salen var full. Jeg vet ikke hvor mange som var der jeg, en hundre mann ca. Jeg tror ikke det var én som satte seg på bakbeina mot tiltaket som morsa kom med, alle var innstilt på å prøve å få det til for Vansjøs beste noe jeg synes er veldig positivt.”

Fylkesmiljøvern sjefen peker på de samme aspektene som positive når det gjelder hensyn til allmenne interesser:

”Det er jo det som er det fine med Morsaprojektet, man blir på en måte tvungen inn i en deltagelse der som gjør at man må ta med andre interesser. For eksempel på landbrukssida så er det mange som har investert ganske mye på rensedammer og fangdammer og alt det der, har etablert kantsoner og buffersoner og har lagt om jordbehandlingsmetoder osv, og selv om de har fått en del støtte via støtten i landbruket så har den enkelte bonde vært nødt til å legge inn betydelig innsats og egne penger i det, så da er det klart at det er at folk tenker at det går på inntekta si løs, da er det en skepsis og motstand i mot det.”

På samme spørsmål svarte prosjektleder:

”Jeg tror og håper at det har endra seg. Jeg ser det i hvertfall, og det sier også andre som kommer utenifra. Hvis du snakker for eksempel med, Fylkesmannen som jobber med andre deler av fylket, og hvis du tar jordbruket for eksempel så har det skjedd et kvantesprang. Bøndene rundt vansjø ligger et hestehode foran når det gjelder kunnskap, når det gjelder å ta miljøhensyn, det også å være stolte av at det å drive miljøvennlig er en god måte å jobbe på, det jobba vi en del med de første årene. Det var mye negativ fokusering på jordbruket i 2001. Det var oppslag hver uke omtrent med bøndene som miljøsvin og hele pakka, og det var flere av bondelagslederne og bøndene som skjønnte at dette kan ikke fortsette. De skjønnte at de måtte ta noen grep her og de forstod da vi snakka med dem at vi må også kommunisere utad at det skjer noe, men da må det skje noe.. Men vi gikk sammen og viste hvor stor betydning omlegginga av jordbearbeidinga hadde, viste frem fangdammene deres og fortalte pressen at dette faktisk er viktige tiltak for å nå målene. Det er det faktisk mange som har skjönt etter hvert, og det er veldig mange dyktige bønder som forstår at de må jobbe sammen for å få dette til.”

Styreleder i Morsaprojektet og Ordfører i Råde kommune ble også spurt om det samme:

”Ja det tror jeg, det trur jeg gjelder både i kommunene og innbyggene i kommunen som er berørt gjennom avløpstiltaka og sånn, også hos bøndene. Det er større miljøbevissthet, og det er en

bevissthet på at det her er mitt bidrag til egentlig regionens ve og vel på mange måter, ved at vi får gjennomført det her, Om en skal være helt orientert ut fra egeninteresse, så har det kanskje ikke så mye å si for f.eks en innbygger i Enebakk hvordan Vansjø ser ut, for han har ikke planer om å reise ned dit på ferie nødvendigvis han, og det var også føler jeg, hvis en går 10 år tilbake og lengre enn det, en evig debatt hvis en skulle gjøre tiltak, var det oppstrøms eller nedstrømskommunene. Så gjennom samarbeidet så har vi fått mye større forståelse for at vi må bidra på hver vår måte for at vi noe gjøre noe med detta sammen, og det tror jeg og gjelder for hver innbygger, privathusholdning eller som bonde.”

Virksomhetsleder for Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune har hatt ansvaret for å følge opp tiltak blant innbyggerne i sin kommune gjennom prosjektets gang, og ble spurt om det hadde vært noen utvikling av innbyggernes evne og vilje til å ta med allmenninteresser i beslutninger om egen virksomhet:

”Ja det trur jeg faktisk. Det var veldig mange protester og sure kommentarer til å begynne med. Vi ble jo sett på som fiender nærmest den første perioden, med det som vi drev og foreslo. Det er klart at når du pålegger folk å investere, uten at du tilbyr 100% finansiering, pålegger de å legge om drifta eller endre på drifta slik at du får mindre inntekter i landbruket, så er det da piggane ut for en del. Jeg merker jo det at der har holdningen snudd, også hos oss; i hodene våre, men kanskje mest ute. Folk ser at nå gjøres det et løft for samfunnet og miljøet og de veit at det er noe som de egentlig er litt stolt av å være med på. Det er en holdningsendring som har vært og der har nok den negative omtalen og til dels kritikken som har vært i media vært med å hjelpe....” detta skal vi jaggu klare å gjøre noe med”. Dette blir litt sånn kvasitenkning fra min side, men det er min opplevelse av hva som har skjedd.”

Det er oppsiktsvekkende å se at selv om disse tiltakene ikke er høvelig finansiert, så settes de i gang av bøndene for egen regning, selv om de innser at det er et tapsprosjekt rent økonomisk slik Fylkesmiljøvern sjefen poengterer at det nå er mer og mer engasjement som driver arbeidet. I de fire siste sitatene ser man tydelige trekk av hvordan et horisontalt nettverk fungerer. Gjennom en rekke år med å opparbeide sosial kapital i form av tillit, felles kunnskapsbase basert på et engasjement om en lokal miljøsak har man en solid basis. Gjennom å jobbe ut ifra et mesoperspektiv hvor man ser på nettverkene innenfor prosjektet i tillegg til individene, har man fokusert på de som har ønsket å sette

i gang tiltak, og gitt dem mulighet til å gjennomføre tiltakene. Den sosiale kapitalen gir anerkjennelse gjennom at disse tiltakene er i tråd med hva lokalsamfunnet og prosjektet anerkjenner som verdimesig og normativt korrekt. Dette er i tråd med hva Jørgensen og Nafstad (2005) peker på som kjernen i positiv psykologi. Å gi individer mulighet til å bruke sine evner og tilegnet kunnskap til noe positivt i deres forstand, til å være med i noe som er større enn dem selv, er en stor motivasjon i seg selv og virker også inn på andre som søker samme mål. Selv om bøndene og innbyggerne ikke får fullfinansiert disse tiltakene, setter de altså i gang dyre tiltak og prosjekt for å avhjelpe innsjøens tilstand og gjøre sitt for miljøet. Morsaprojektet gir tilbake kunnskap, erfaring og anerkjennelse gjennom den etablerte sosiale kapitalbasen både i og utover prosjektet. Hva bonden eller innbyggeren får igjen er økt mening, kompleksitet og styrking av evner og kunnskap til å nå ytterligere mening (Jørgensen og Nafstad, 2005). Gjennom dette fokuset på sosial kapital på mikronivå styrker man også den sosiale kapitalen på øvrige nivåer:

Hvor stammer da denne viljen til å gjennomføre tiltak fra, og hvor omfattende er den?

”Det er ikke alltid rosenrødt, og det er en del bønder som ikke gjennomfører de krav som myndigheten pålegger dem, men det er flere og flere som har begynt å skule bort på naboen som fortsatt pløyer om høsten og ringer da til landbrukskontoret i sin kommune og sier; ”off, hvordan skal vi få NN til å slutte å pløye, jeg orker ikke se på dette ett år til”. Det sier noe om at det har skjedd en veldig stor endring. Jeg holdt et foredrag på et kurs for landbruksforvaltningen i hele oslofjordregionen, som fylkesmennene hadde ansvar for, og da merker jeg jo på dem man snakker med i pausen osv. at vi har jo kommet mye, mye lenger enn omtrent noe annet sted, og det handler om at vi har jobba systematisk og målbevisst i mange år, og det har jo også pressen gjort en god jobb med å sette kritisk søkelys på ting. Det har vært fokus på jordbruket selv om vi til tider synes at det har vært i det meste laget usakelig, så er det klart at da føler de et press og da forstår mer hva som er viktig og at de må ta disse tingene på alvor. Det er og klart at det er lettere å få bønder i Våler sammenligna med bønder langs Krogstadelva til å gjennomføre tiltak som ikke leser Moss Avis. Det samme når det gjelder avløpsproblematikken, bare det å kunne se forurensingen. Jeg ser jo så godt, både jeg og andre som har jobbet med dette hva som på en måte har skjedd i kommunene og med de ansatte i forhold til de første møtene. I forhold til hvordan det oppleves å være på møter i dag, og hvordan den utviklingen har gått på de årene, når det gjelder kunnskap, holdninger, vilje til å ta tak i ting.”

Prosjektleder Morsaprojektet.

Respondentene er her inne på at man har fått et større miljøfokus og grunnlag for å handle på det gjennom kunnskap og samarbeid. Om det kommer ene og alene fra Morsaprojektet er dog ikke sikkert. Som Styreleder i Morsa og Ordfører i Råde nevnte ovenfor, er det større miljøbevissthet generelt i samfunnet. Dette bemerker også en heltidsbonde i Våler ved spørsmål om hvorfor han tror det har vært en endring blant aktørene rundt vassdraget til å hensynta allmenne interesser i høyere grad:

”Jeg tror ikke dette prosjektet hadde vært like positivt mottatt hvis det hadde skjedd for 10 år siden. Jeg tror det er hele tiden vi er i, vi er interessert i det å ta vare på miljø og det er veldig mye fokus på det både når det gjelder ozon og klima, alt skal være rent, vi skal ikke forurense og dette har jo kommet de seneste åra og har smitta over på oss bønder også. Så jeg tror vi er innstilt på å ta vår del av ansvaret.”

Tidligere leder av Vansjø Grunneierforening og selv bonde sier følgende til Moss Avis den 26.04:

”Ennå er det noen erkekonserverne bønder som driver på gamlemåten. Men den store majoriteten har snudd. I dag har bøndene en helt annen holdning enn for bare få år siden i forhold til å redusere forurensningen til Vansjø, han tilføyer at det tar tid å endre kursen for ”en så stor skute” som landbruket.”

Moss Avis (2007a)

Leder for Vansjø Grunneierlag peker på samme medvirkende årsak til engasjementet når han blir spurt om hvorfor han tror det er blitt større vilje til å gjennomføre tiltak man enes om i Morsaprojektet:

”I løpet av den perioden vi har hatt nå tror jeg det har kommet en del yngre gårdbrukere. De eldre har gitt seg og latt neste generasjon ta over, de yngre er litt mer utdanna kanskje, de forstår miljø, de leser kanskje mer tidsskrifter som går på miljø, de følger med i massemedia når det gjelder miljø, mye mer enn han gamle som bare leser Moss Avis eller Moss Dagblad eller noe sånt. Jeg trur det er mer vilje blant de yngre enn blant de eldre.”

Disse eksterne påvirkningene på samarbeidet forsterker viktigheten av, slik vi understreket tidligere, at den sosiale kapitalen dannet gjennom prosjektet skal så langt det lar seg gjøre gjøres tilgjengelig for det øvrige lokalsamfunnet også. Dette skjer gjennom at informasjonsarbeid ute i lokalsamfunnet bidrar til anerkjennelse av aktørene i prosjektet og innspill i den kollektive kunnskapsbasen rundt vassdraget. Et slikt arbeid virker gjenforsterkende inn i prosjektet gjennom at brubyggende kapital utad styrkes, hvorpå reproduksjonsprosesser i livsverdenen kan foregå, og skillelinjen mellom og utenfor prosjektet viskes ut. Sturtevant (2006) trekker frem engasjement og interesse for miljøet som en suksessfaktor for bygging av sosial kapital i slike nettverkssamarbeid som Morsaprojektet.

Sosial Kapital på hvilket nivå

De ulike nivåene til sosial kapital er blitt presentert tidligere. Vi har nå sett hvordan arbeidet har foregått med tanke på bygging av fundamentene for sosial kapital; intersubjektivitetsfundament i form av kunnskap, sosiale nettverk og tillit. Det er i henhold til Norges Forskningsråd (2005) viktig med fokus på bygging av sosial kapital på alle nivåer, både mikro-, meso- og makronivå.

Respondentene ble spurt om hvor fokuset til Morsaprojektet har ligget med tanke på arbeidet med bygging av kapasitet for samhandling i forbindelse med vassdraget. En heltidsbonde fra Våler sier dette om fokuset til Morsaprojektet:

”Altså, jeg tror dette er en modningsprosess, for først konsentrerte døm seg bare om jordbruket, så konsentrerte døm seg kun om kloakken, sånn følte jeg det i hvertfall, at det var bare kloakken en periode, for det var det det gikk i og det ble en kjempejobb i kommunen å få alle inn på kloakkordning. Så når det var ferdig så går det nå veldig på industri og landbruk, så det er først nå det siste året jeg føler døm har tatt ordentlig tak i vansjø når det gjelder det med prøver og kanskje få det litt mer systematisk”.

Det har altså vært en veksling i fokus underveis, og alle respondentene melder om at det har vært en endring fra et mer generelt mesofokus til mer mikrofokus ettersom man har identifisert og kartlagt

problemene og utfordringene i sin helhet og skapt forståelse for det. Man har deretter fokusert på mikronivå, med hjelp til de ulike aktører i samarbeidet; hvordan de skal få bukt med de utfordringene man har funnet. Dette har vært en gjentakende syklus etter hvert som man har gått gjennom flere ulike typer utfordringer. Prosjektleder gir et eksempel på en slik måte å arbeide på svar om hvorvidt man veksler mellom ulike typer fokus utover i arbeidet med Morsa:

”ja, men det er klart det er ressursmangel i forhold til at flere av kommunene sliter at de ikke har administrative ressurser nok. Det er både på landbruksområdet og jordbruksområdet. Det er en flaskehals i arbeidet, men det har vi prøvd å jobbe med og vi har søkt om skjønnsmidler av fylkesmann i Østfold nå før jul og vi får 600 000 nå fra fylkesmannen her for å jobbe med jordbruket i vassdraget, med hovedfokus på vestre vansjø siden vi i fjor fikk den rapporten om utfordringene i bassengene i vestre Vansjø. Vi skal også få utviklet et lignende fosforkart for resten av vassdraget, og vi skal jobber med å tilby de bøndene som ikke fikk miljøplanrådgivning, som vi hadde i 2001 og 2002, skal få tilbud om det nå, og også jobbe mer med de som har høye fosfortall i jorda. Vi skal da spisse arbeidet på detaljplan på de som har høye fosfortall i jorda og de som tidligere ikke har hatt besøk av miljøplanrådgiver.”

Vi har også tidligere sett at man prioriterte både mikronivå og mesonivå, avhengig av hvor i prosessen man var, som da man arrangerte et møte for en utilfreds bonde i Hobøl. Kommunestyremedlem og leder for Kultur- og Miljøutvalget i Moss kommune har dog pekt på makronivået som er nivået der det svikter mest med tanke på bygging og reproduksjon av den sosiale kapitalen. Dette har også prosjektledelsen og andre aktører pekt på som en utfordring, å få dette ut til de øvrige deler av lokalsamfunnet. Kommunestyremedlem og leder for Kultur- og Miljøutvalget i Moss kommune trekker frem et eksempel på hvordan dette kan gjøres:

”Det er den politiske og administrative elite som er for mye involvert i prosjektet, det er alt for svak folkelighet både i å kommunisere hva de jobber med. Transparensen i prosjektet er ikke imponerende. Det er jo kommunesykdom, man lager selskaper som ikke transparente. Andre sånn kommune bedrifter er ikke særlig transparent. Morsaprojektet er bedre enn det gemene kommuneprojekt sånn sett, men savner transparens mener jeg.”

Verdier og ressurser mobilisert gjennom Morsaprojektet

Hva har et økende og styrket samarbeid i Morsaprojektet å si for både de som er involvert, lokalsamfunnet, det øvrige samfunnet og vassdragsforvaltningen i Norge. Gjennom et så nært samarbeid og bygging av sosial kapital blir det i følge Habermas en styrking av livsverdenen og dens produksjonsprosesser i lokalsamfunnet. Reproduksjonsprosesser foregår gjennom kommunikasjon og sosial kapital er et fundament for økt og forsterket kommunikasjon. Styreleder i Morsaprojektet og Ordfører i Råde kommune svarer følgende på hvorvidt det skapes noen verdier i samarbeidet bortsett fra umiddelbart for vassdraget:

”Jeg synes at det også skapær en verdi i det å gjøra ting sammen, og en bevissthet i at hvis vi står sammen om det her så er også andre villige til å være med å bidra. Med det tenker jeg på at når alle kommunene og innbyggerne synliggjør den enighet og det samarbeidet, da er det mulig å møte opp i departementet og si at dere få jaggu støtte i på statlig sektor dere og. Og vi får et engasjement frå Storting og regjering som går langt utover det vi hadde oppnådd dersom vi, som enkeltstående ordførere skulle dratt in og spurt etter støtte til tiltak for eksempel i Råde for mitt vedkommende, eller i en annen kommune. Det blir også en form for et gruppepress, som du greier å få ting ut av, gjennom at man klarer å stå sammen.”

På oppfølgingsspørsmål om hvorvidt samarbeidet skaper noen verdi for regionen og lokalsamfunnet svarer samme respondent:

”Det å få til ting sammen gjør at det blir lettære å drøfte andre regionale saker som ikke har noe som helst med vansjø eller den sida å gjøra, fordi en ser verdien av å jobbe sammen. Vi er jo også samla i det som er mosseregionen, der er det bare de 4 kommunene rundt her. Jeg føler også at det samarbeidet går bedre, og det har noe med å gjøre at nå har vi sett at det har fungert at samarbeidet fungerer på det området så nå fører vi det videre på andre områder. Så vi har sett positive bieffekter i form av bedre samarbeid i andre saker. Nå går det aldri an å si isolert at kun morsa er årsaken. Men nå har vi MOVAR og det samarbeidet i regionen som er et bra tiltak i det å få til ting sammen, også får du morsa, så du får en del slike fyrtårn som viser at man kan få til en del ting sammen, som man ikke greier å få til enkeltvis, og da er det enklere å også gå videre på nye felter. Vi holder på med IKT, ha et vansjønett på den sida, vi har holdt på en del med en del merkantile funksjoner i

kommunene. Nå har det endt opp i at Rygge og Råde har det til felles. Nå har det blitt enighet om at vi skal ha en felles rullering av kommuneplanane, starter i 2008, og da er det jo også det miljøaspektet også inne i den rulleringa. Det gjelder jo blant annet planlegging med tanke på områdene ned mot Vansjø.”

Respondenten oppsummerer verdiene av samarbeidet slik:

”Så et skjer mye også på regional basis som jeg føler er en positiv utvikling, og jeg føler at det også er en større positivitet om det rundt i de forskjellige kommunestyre, til at vi må gjøre disse tingene regionalt, ikke kommunalt hver for seg.”

I tillegg til disse prosjektene som respondenten nevner, har man gjennom disse årene fått styrket samarbeidet gjennom regionsrådet for Mosseregionen når det gjelder både kultur og miljø, som innebærer alle kommuner i nedre del av vassdraget. Respondenten over peker på de reproduksjonsprosesser som skjer gjennom Morsaprojektet, at man produserer faktiske enheter som har en skaperevne basert på ytterligere arbeid gjennom kollektiv handling (Hosinski, 1993; Habermas, 1999). Dette bekrefter også Sturtevants (2006) funn på den sirkulære prosessen med bygging av sosial kapital og kollektiv handling som hele tiden forsterkes etter hver runde som gås i sirkelen.

En heltidsbonde i Våler svarte slik på hvorvidt det skapes verdier gjennom et slikt prosjekt som Morsaprojektet:

”Vansjø rent sikrer drikkevannskilden. Det sikrer jo også rekreasjon og alt som har med det å gjøre i morsa. Oss som bønder vet jeg ikke.. vi sår jo jorda våres og sånn... men det er klart vi har jo fått en fokus på å gjøre ting annerledes, og jeg vet ikke om det er negativt eller bringer oss noe dårligere økonomi, men det tar jo selvfølgelig noen år å få omstilt seg.”

På oppfølgingsspørsmål om hva prosjektet har hatt å si for samholdet mellom bøndene og kommunikasjonen lokalt svarte samme respondent:

”Ja, det har det blitt, men jeg kan ikke si det sikkert om det har å gjøre med det at det har blitt en del nye, unge bønder, det har vært veldig stor utskiftning i den eldre garde i landbruket i hvertfall i Våler. Det ser ut som en boom, og det er nesten nye eiere på alle gårdene, og det har nok skapt mye samhold blant bøndene bare det. Det har nok også å gjøre med at det er høye priser på det nye utstyret man må kjøpe, og man er jo bare deltidsbønder med jobb i industrien ved sida av. Å samarbeide om nytt utstyr og dele på det er derfor svært økonomisk, i tillegg til at det er miljøvennlig”.

Virksomhetsleder for Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune svarer følgende på spørsmål om hvilke verdier som kommer frem av et slikt samarbeid som Morsaprosjektet:

”Det er vanskelig å si hva som er relatert til Vansjø og Morsaprosjektet, men vi har sett noen små spredte tilløp til næringsutvikling på turismesida. Jeg tenker på de som har bygd ut gårdsbruket sitt til å ta i mot møter og konferanser, gårdsbesøk, håndverk. Om det hadde kommet om ikke Morsaprosjektet hadde vært der det klarer jeg ikke å si, men det har i hvertfall kommet i denne perioden. Det har jo vært fokus på dette med lokal mat, å utnytte de lokale fiske og matressursene med tanke på gjeddekaker blant annet og jeg vet ikke hva. Sikkert noe mer avansert også. De hadde jo blant annet serveringa på sist Vansjøkonferanse, da var det lokalt produsert mat som ble servert, dyrket rundt Vansjø. ”

På oppfølgingsspørsmålet om hvorvidt det er verdier som har kommet ut av samarbeidet og for samarbeidet i den virksomheten han kjenner til; svarer respondenten følgende:

”Det er klart det at når du treffer kolleger fra nabokommuner som man vanligvis ikke treffer, og gjør det regelmessig og sitter ofte å prater intenst, noen ganger temmelig intenst, om faglige ting med Vansjø som alle også engasjerer seg i, så skjer det jo at man får høre andre ting, lærer og skaper et nettverk, og nettverksjobbing det har vi hatt erfaring med at gir gode resultater. Da kan vi nyttiggjøre hverandres fagkunnskap i andre sammenhenger. Så det er en sideeffekt som er veldig positivt.”

Prosjektleder er inne på noe av det samme angående samarbeidet når hun blir spurt om det har verdi utover de umiddelbare verdiene for helsa til innsjøen:

”Jeg tror i hvertfall at det har ført til mer samarbeid mellom kommunene mellom de ansatte i kommunene og de ulike etater. Det har ført til at de ansatte snakker med sine kolleger i andre kommuner og ringer de for å få råd eller spørre om ting på en helt annen måte enn før. Hvorvidt det har blitt mer samarbeid mellom politikerne er jeg litt mer usikker på. Enebakk, Ski og Hobøl har tradisjonelt ikke samarbeida med politikerne her i mosseregionen, så det har nå blitt mer samarbeid og det har blitt mer samarbeid mellom kanskje spesielt landsuksavdelingen i de to fylkene. Bondelagene i Akershus og Østfold, jeg tror vi kan si det så sterkt som at de på en måte slo seg sammen, lagde en felles del i form av et miljøutvalg, på grunn av erfaringene fra morsa og det at de hadde felle utfordringer og vassdrag, og de har nå felles miljøutvalg. De tok det grepet i 2002. Så noe mer er det blitt av samarbeid. Når det gjelder innbyggersamarbeid så er Bjørnerød renseanlegg et godt eksempel på hvordan naboer kan samarbeide om noe positivt og det kan naboene fortelle deg om. Det at naboer stod side om side i grøfta og gravde, naboer som ikke hadde snakka med hverandre på 10 år Oog plutselig begynte å samarbeide og ble godt forlikt. Det er et eksempel på hvordan dugnad og samarbeid om et felles engasjement kan føre til trivsel.”

Gjennom at samarbeidet styrkes på den måten, både i system og livsverden, i de ulike kretser av aktører i Morsaprojektet får man reproduksjonsprosesser og kommunikative handlinger som danner fundament for intersubjektivitet og sosial kapital, også i andre kontekster og om andre saker. Som man ser her gjelder ikke det bare for prosjektinterne aspekter, men det smitter over i de ulike kretser som er aktører i prosjektet. Man bygger sosial kapital blant forvaltningsetatene i de relevante kommunene, blant bøndene i kommunene og fylkene, blant politikere, blant ansatte i Fylkeskommunen og blant innbyggere. Denne verdien er tydelig gjennom sitatene over, men ikke målbar i noen form for instrumentelle mål, men denne type sosiale kapital fører til store besparelser i offentlig sektor og samler kunnskap og erfaring som gir grobunn for nyvinning, i følge Annen (2003). For lokalsamfunnet og de lokale kretsløp i naturen, økonomien og kulturen gav kommunestyrerepresentant og leder for Kultur- og Miljøutvalget i Moss kommune et bredt svar på hvilke verdier Morsaprojektet skaper:

”Det skaper en enorm verdi, som østlandets, jeg vil si, nærmeste villmarksområde. Et betydelig rekreasjonsområde for nærmere en halv million mennesker. Og en halv million mennesker mener jeg er et nøkkeltall. Med mosseregionen, vestfoldsida og Follo, så teller det en befolkning på en halv million, og for alle de er Vansjø som opplevelse. Jeg håper jo ikke at vi får kø av folk, robåtkø, snekkekø, av folk i Vansjø, men opplevelsen av Vansjø som vår nærmeste villmark mener jeg er underekspontert. Det ligger det stort potensial. Tenk deg den dagen da vi sier at safari tilbys som turistopplegg. Vansjøsafari med alt det som finnes av fisk, vilt, kulturminner. Britts matgleder tror jeg det heter i Rygge. Hun lagde altså lunsjen til Vansjøkonferansen i fjor, og skal lage det i år også, og det var den menyen. Da kunne man utvikle det, man burde ta regionalt ansvar for å utvikle Elverøy. Jeg mener vi trenger et MOVAR for kultur og fritidsopplevelser, og da kunne Elverøy, mener jeg, blitt et sånt senter, en innfallsport til Vansjø, et utstillingsvindu, gjerne med overnattingsmuligheter. Man kan utvikle huset, med servering. Man kan gjøre mer ut av oldtidsminnene og vikingrøysene rundt vansjø. Ha foredragsserier og omvisninger om Vansjø gjennom vikingtida for eksempel, Vansjø gjennom middelalderen. Vansjø som kommunikasjonssvei, både med tømmer og andre ting. Det finnes så mange historier når man ser bakover, så Vansjø muligheter mener jeg er helt unike. Det finnes ikke noe sånt i Fredrikstad. Det finnes ikke noe sånt i Særp. Det finnes ikke noe sånt i Halden. Så det er det jeg mener med at Moss har så unike muligheter, men de er underekspontert, også i forhold til vår egen selvbevissthet. Jeg har sagt at Østfold mangler bergensere, og i den grad vi har dem så er de nede og kvakker nede i brakkvannet ved Glommas utløp, men det er mossinger nesten avrusa for. Det er så få entusiaster her.”

Arbeidet gjennom Morsa har dog gitt synlige resultater i deler av vassdraget. Leder av Vansjø Båteierforening sa følgende til Moss Avis tidligere i år:

”Vi holder vanligvis til i Storefjorden og der har vannkvaliteten aldri vært så fin som de siste årene.”

Moss Avis (2007b)

Mulighetene som følger av at man får funnet tilbake til noe som kan ligne naturtilstanden til Vansjø. Vansjø har tidligere vært en yndet plass både for båtliv, badeliv, hytteturister og teltturister, men nå har det dabbet av i noen år. Leder for Vansjø Grunneierforening kan fortelle at de satser nå på et prosjekt som går på å gjenoppbygge og utvikle turismesatsningen i området. I løpet av 2007/2008 får

Moss sin egen hovedflyplass og kan være en innfallsport for turister. Vansjø er dermed et urørt villmarksområde midt oppi dette. Vassdraget er derimot beskyttet, som nevnt tidligere, mot videreutbygging og drastisk bruk, men innenfor kategorien økoturisme er det mange muligheter som for tiden er under utredning.

Anvendelse av den sosiale kapitalen

Når respondentene får spørsmål om hvilke ressurser man i dag mobiliserer gjennom prosjektet, får man litt ulike svar avhengende av hvilken fokus de respektive respondentene velger. Kommunestyremedlem og leder for Plan- og Miljøutvalget i Moss kommune svarte følgende på spørsmålet:

”Jeg tror Morsaprojektet den sikreste kanalen til ressurskapning. Uten morsa, hva hadde vi gjort da? Da hadde vi prøvd oss med en samarbeidskomité mellom morsakommunene, en samarbeidskomité er et løst grep. Morsa er også et løst grep, men det oppleves forpliktende. Folk kan melde seg ut, men det er ingen som har gjort det ennå. Det har vært trua med det og varsle det. Høyre har gjort et nummer av at det er noen AP folk, en mann i Rygge og ei dame i Våler som lager noe bråk, og har prøvd å spekulere i de at sosialdemokratiet er på ville veier. Men jeg har sagt, ta det med ro, det roer seg etter hvert. Men vi kan få la de få lov til å spille inn i debatten, vi har ikke vondt av debatt. Hobøl har og diskutert det noen ganger, ”skal vi hoppe av”, men de har ikke gjort det.”

Styreleder i Morsaprojektet og Ordfører i Råde kommune har følgende perspektiv på hva som er den viktigste ressursen man mobiliserer i prosjektet:

”Det er jo også en ganske stor tidsmessig ressurs rundt omkring i den enkelte kommune på å jobbe med dette her, både på avløp og teknisk side, og på landbrukskontora. Så er det også gjennom, både det som skjer i landbruket men også på sanering av spredt avløp og lignende, en enorm ressurs ifra innbyggerne som sådan, hvis du tar innbyggerne som helhetsgruppe så er det de som ar bidratt mest”

Leder for Vansjø Grunneierforening peker på kunnskapen og dens utvikling i samarbeidet som den viktigste ressursen som kommer ut av prosjektet. Virksomhetsleder for Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune svarer følgende på hvilke ressurser man i dag mobiliserer gjennom Morsaprojektet, bortsett fra de umiddelbare finansielle ressursene:

”Hvilke ressurser,..... det er jo min tid, våre arbeidsplasser og den tida vi bruker, vi ansatte her. Noe av ideen og den største krangelen som gikk da Morsaprojektet starta var at det her skulle ikke bare rydde opp i miljøproblemene, det skulle også ha et aspekt i seg med næringsutvikling. Og det satt langt inne. Det var rimelig tøffe tak for å få den formuleringa med i hovedmålmålsettinga for prosjektet, men den ble med. Resultatet har ikke blitt så bra som jeg håpa, men tross alt noe på dette med ressursforvaltning av fisk, dette med morsagras på disse områdene man ikke pløye helt ned til vannet, har jo vært, er i vertfall i startfasen og er i ferd med å bygge seg opp. Det er jo mange som driver med grasproduksjon til smådyrhold i dag.”

På samme spørsmål svarer prosjektleder:

”Jeg trur egentlig at det er hjerneressursene som er de viktigste, at det er menneskenes hoder og hender som egentlig er det viktigste ressursene, som var viktige å få tatt i bruk. Å få oppmuntra og støtta de ansatte i kommunene og si at dette klarer dere å ta tak i sjøl, og dette greier vi i fellesskap. Så jeg trur at det er den viktigste ressursen, Du må ha mennesker som stoler på seg sjøl og veit hvor det skal, hva de vil. Men det er klart at økonomien har vært med på å begrense ting, hadde det vært noe mer administrative ressurser i kommunene så tror jeg arbeidet hadde gått raskere.”

Morsas hovedmål 3 med tilhørende delmål går på å utvikle driftsformer og produksjonsmetoder som er bærekraftige for virksomheter i landbruket, og man skal bruke den sosiale kapitalen og kunnskapsressursene som fremkommer av samarbeidet som verktøy til dette (Vedlegg 1). For å bruke en kretsløpsteoretisk forklaring, går dette hovedmålet ut på å bruke den sosiale kapitalen samarbeidet genererer både på utbedring av innsjøens biologiske og økologiske tilstand, men også på å bruke den med tanke på å forsterke kretsløpene i natur, kultur og økonomi der målene er livskvalitet, bærekraftighet og velferd. På spørsmål angående hvor langt man har kommet på dette

feltet, gir respondentene ulike svar. En heltidsbonde fra Våler gir følgende svar på spørsmål om han ser flere muligheter med tanke på arbeid med hovedmål 3:

”Det er jo å så mer gress, og det greier vi å få solgt til hest for det er en voksende næring, men alle kan jo ikke begynne med hest. Men det er klart vi har gjort om litt på vekstene etter hvert da. Nå sår vi jo veldig mye erter, det er miljøvennlig, og oljevekster har begynt å ta seg opp au, raps og slike ting, det sådde vi jo ikke noe av for 10-15 år sida. Erter er jo en fantastisk sort, vi gjødsler jo ikke i det hele tatt. Erter tar alt nitrogen den trenger i fra lufta, og den trenger nesten ikke sprøyting. Men erter er jo i en sånn familie at du kun kan så det på et stykke hvert 6. år, så du kan si det er jo kun 1/6 av områdene som til en hver tid kan være erter.”

Virksomhetsleder i Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune svarer følgende om hovedmål 3:

”For det første ble det forankra i Våler i den hovedplan Vannmiljø, der landbruk og næringsutviklig deriblant skogbruk hadde et eget tema. Så det er jo utifra den målsettinga som politikera har vedtatt at vi har jobba. Og det går jo på å endre driftsformene i jordbruket, eller endre jordarbeideing, vegetasjonssoner, buffersoner, fangdammer. Vi hadde et prosjekt som jordforsk og fylkesmann legde på helt overordna nivå, på hvor burde vi ha fangdammer i våler og hvor mange. Så det har vi hatt som overordna styringsverktøy på en måte. Disse fangdamene i våler har jo vært...det er jo ikke en landbruksminister eller miljøvernminister som ikke har vært og sett på dem de siste 4 åra, og vi har hatt noen sånn vellykka faneprosjekter med fangdammen ved sperrebotn, kloakkrenseanlegget ved Bjørnerød og fangdammen rundt den, og hvordan de jobba, fangdammen på kjesebotn. Så vi har hatt valfarting fra EU og dissa i perioder. Det er nesten så de har vært turistattraksjoner. Ved noen av fangdammene så har jo grunneier sådd gras og satt opp en benk der, så det blir jo litt spesielt biologisk mangfold ved en slik fangdam. ”

På spørsmål om hvorvidt økologisk landbruk er et alternativ som et tiltak for å skåne vassdraget gir en heltidsbonde fra Våler følgende svar:

”Økologisk landbruk, det høres så fint ut, døm kjører også traktor og driver med alle maskinane. Det høres nesten ut som døm går bak hesten innimellom når jeg får spørsmål om økologisk landbruk. Forskjellen på økologisk og ordinært landbruk har ikke vært stor nok.

Du kjørær ennå mer med traktor i økologisk landbruk, også har du mye dårligere avling, så hvis du tar antall kilo produksjon delt på det som du forurensar så er det ikke så mye miljøgevinst, synes jeg. Jeg synes det blir fokusert litt skeivt på akkurat det, så der må vi finne noen nyere og bedre avlingsmetoder for at økologisk landbruk kan lønne seg for miljøet, spesielt for Våler. Det er klart vi ønskær å gjøra det beste for miljøet, men ikke bare som en sànn pr greie slik at vi kan si at vi er miljøvennlige. Kanskje burde det forskes på noen nye kornsorter som egner seg bedre til økologisk landbruk. De kornsortane vi har i dag er jo lagd for å blir sprøyta og gjødsla.”

Dette understøtter det respondentene har sagt tidligere om at kunnskapsnivået ligger høyt blant de involverte interessenter i Morsa. Fokuset på individene og den sosiale kapital på mikronivå fører til at mange bruker den kunnskapen de har tilgjengelig, og mobiliserer den sosiale kapitalen til å prøve ut eller vurdere ytterligere tiltak eller nyvinninger i form av måter de kan redusere avrenning, gjødsling og sprøyting. Dette er et godt fundament for å foreta eksperimenter eller nyvinning i produksjonsmetoder i landbruket, der bøndene allerede en motivert gjennom et ønske om å bruke samt videreutvikle deres evner og kunnskap på miljøet. Videre ser man et eksempel på hvordan en heltidsbonde har, i samarbeid med sin bygd, mobilisert den sosiale kapitalen til ytterligere bruk av evner og engasjement for miljøet.

Respondenten ser dog muligheter for videreutvikling av det renseanlegget de i dag har utviklet ved Bjørnerød, der man bruker biologiske filter for rensing av kloakk:

”Ja, det renseanlegget vi har bygd kan brukes i mye større skala, for det har vært veldig bra. Vi har nå et renseanlegg til 30-35 husstander, også lagde vi en fangdam ved siden av det, og til slutt lagde vi da en etterpoleringsdam og sandpit, så det var egentlig et stort prosjekt. Vi hadde senest årsmøte i går i Bjørnerød renseanlegg, og da ble det lagt fram en del tal fra det året som er gått, og alle tala har vært langt innenfor krava til rensing, så det har fungert veldig godt det anlegget, ogd et har vi også hatt som sànn utstillingsanlegg. Det har vært flere fra kommunen og til og med innante Oslo, regjeringa og noen stortingsgrupper har vært og sett på det. Jeg tror vi har greid å få det til at det er litt billigere enn å kjøre det til kommunalt, men det er nok ikke det største kanskje. Det er mye

billigere enn å hatt hvert våres, eller en del billigere, og jeg ser nå på dem som bygde enhusoldningsanlegg, døm sliter allerede. Eier du ett anlegg alene så greier du ikke vedlikeholde det. Da går det 2-3 år så slutter de å virke. Det er ikke noe annet vedlikehold enn at det kommer en mann innom en gang i året eller hvert anna år for å så vidt kikke oppi det, så det har jeg ikke noe tru på. Et sånt anlegg vi har hvor vi har en driftsansvarlig som er innom hver uke og går gjennom visse vedlikeholdsrutiner, altså jeg trur du må ha et system på det for at det skal virke.”

På grunn av stor forekomst av næringsstoffer i et slikt biologisk filter gir det et godt grunnlag for vegetasjon, og høsting av vegetasjonen kan føre fosfor og nitrogen bort fra vassdragets nedbørsfelt. Hvorvidt dette er mulig svarer en heltidsbonde fra Våler:

”Ja, jeg har jo et biobrenselanlegg til driftsbygningene mine og jeg bruker halm, så jeg pressa i fjor en bortimot 1000 mål med halm, og halm er jo et biprodukt i landbruket så det kunne vært brukt mye mer det og. Det blir jo eller bare liggandes på jorde og avgi fosfor. Ellers så er det å bruke jordekanter mot innsjøen til slik dyrking, eller nettopp det å så biobrensel som det vi var inne på i stad, som er da kun til innhøsting til brensel.”

På spørsmål om hvordan dette samarbeidet har påvirket bygda svarer en heltidsbonde fra Våler:

Ja, jeg synes vi fikk det til veldig bra, etter at vi bygde og fikk det opp og gå så har det ikke vært krangler om noen ting. Jeg synes for så vidt det gav en positiv gevinst til ei lita bygd. Vi har i ettertid samarbeida om blant annet kjøp av internettjenester, og fått kollektivt forhandla fram ent avtale med et firma som har satt opp en antenne for trådløst nettverk for alle i bygda her.”

For kommunen sparer slike anlegg både penger og ressurser, både fordi kommunal rensing fra Bjørnerød krever omfattende rørverk, og fordi kjemisk rensing av fosfor og nitrogen er dyrt. Det er også et stort problem med offentlige kloakkledninger og pumper, at de lekker ut i grunnen. Ergo kan slike prosjekter, i tillegg til å reprodusere og styrke sosial kapital på mikro og mesonivå, spare kostnader for kommuner og innbyggere og redusere utslipp og press på økosystemer og vassdrag. Virksomhetsleder i for Plan- og Miljøavdelingen i Våler kommune sier dette på spørsmål om økonomien i et slikt anlegg:

”For kommunen er det jo billig. Det er klart. Det er også billigere enn å være på kommunalt nett for de som har kobla seg på det, uten at jeg har sett regnskapet for det, det vil jeg tru. At det klarer å drive det billigere, for kloakkrensing i Våler i offentlig regi er dyrt, fordi vi har så vannvittig lang pumpeledning. Det må helt til Kambo. Vi har også andre anlegg som Bjørnerød; i tillegg har du Syverød, også Sønsterød- på badeplassen utover der har de laga et stort fellesanlegg”

Det er i tillegg utviklet en egen grastype spesielt med tanke på vassdraget kalt Morsagras. Denne grastypen er lagd for å forhindre avrenning og er dermed ideell for kantvegetasjon mot elver og i buffersoner langs vannet. Grastypen bruker fosfor og nitrogen i jorda og hjelper da til med å tappe de akkumulerte ”bankene” av fosfor i jorda. Det trenger ikke gjødsling eller sprøyting og graset kan høstes med tanke på dyrefôr (Morsaprojektet, 2007).

Styreleder i Morsaprojektet og Ordfører i Råde kommune svarer følgende på spørsmål om hva Morsaprojektet har gjort med tanke på hovedmål 3 om hvordan arbeidet med dette skal gjøres videre:

”Vi har gjort en del rundt dette med redusert jordbearbeiding, men det er da først og fremst i korndistriktene i områdene rundt hobølelva oppover der. Du må ha permanent grasdekke på utsatte steder, der man da ikke skal dyrke korn i det hele tatt. Det er en debatt rundt nå, skal det være lov å harve og så høstkorn. Det har frem til nå vært tillatt. Vi ser en del utfordringen i Rygge rundt det med grønnsaksproduksjon der. Vi har også noen gårder, det er ikke mange, rundt det som går på spredning av husdyrgjødsel, for det er en del utfordringer knyttet til det. Så det å til et landbruk som innsjøen kan leva med, det er kanskje forholdsvis kurant der vi snakker om kornproduksjon og legge om til gras osv, men det er en større utfordring på en del av døm andre stedene som jeg sier. Og der er vi i dialog med fylkesmannen, vi har vært hos statens landbruksforvaltning for her er det en del av rammebetingelsane som settas også på statlig nivå i det her. Vi har vært inne og prøvd å lobbe med tilskuddssatser på fangdammer fordi det er en statlig forskrift på det her, og det blir en videre utfordring, men det at morsa eksisterer og kan holde på med det også inn imot forskningsmiljøet, vi har en del samarbeid med miljøet inn på UMB på det her med redusert gjødsling, bruk av fosfor jordbearbeiding og sånt no, også må vi få gjennomslag på at det også kan differensieres på

tilskuddsida. Gjennomføringa der- du må på en måte inn på hver enkelt gård og si at detta her kan innsjøen leva med, du er nødt til å redusere så så mange kilo fosfor fra din produksjon.”

Det er indikasjoner på at den sosiale kapitalen ikke bare gjør det lettere å arbeide med de aktuelle problemene, men at den også reproducerer seg selv i form av samarbeid om eksperimenter og nyvinning, slik som renseanlegget ved Bjørnerød, Morsagras, dette med høsting av siv og endret jordarbeiding. Slike tiltak og prosjekt skaper verdi forskningsmessig, i og med at det i mange tilfeller er de første i sitt slag i Norge. Med innføringen av det nye Vanndirektivet, vil slike forsøk og utprøvinger av alternative driftsformer ha stor overføringsverdi til andre vassdrag i landet, i og med at landbrukets drives på samme måte landet rundt og vassdrage som grenser til jordbruksareal sliter med samme eutrofieringsproblematikk. Respondenten tar også opp et aspekt som Rydin og Falleth (2006) peker på som en viktig del av kollektiv handling i nettverk, nemlig sanksjoner og pålegg med lovhjemmel. Disse er ikke tjenelige der de kommer ovenfra og ned, men der de kommer nedenfra, fra et horisontalt nettverk og innføres basert på konsensus og en sterk sosial kapital, er de effektive og kan håndheves gjennom den sosiale kapitalen. Erfaringer med slike reguleringer og sanksjoner vil ha en stor overføringsverdi til andre vannområdeutvalg og regionale vannmyndigheter.

Det er dog fortsatt i aller høyeste grad behov for koordinering for å ivareta alle hensyn og verdier; slik Styreleder her beskriver:

”I høyeste grad er det et aktuelt tema med nyvinning og prosjekter av den eksperimentelle sorten. Selv om Morsagras er en høyproduksjon, så er det med hensikt å få gras og fosfor ut. I tillegg har vi i sammen med UMB sett på dyrking av andre typer vekster som til dels brukes til for og til dels som energi og får fosfor vekk fra området. For det er noe av det som er poenget at vi får til en avling også på store deler av de arealene som har alt for høyt fosforinnhold i jord og får til avlinger som reduserer det fosforinnholdet gradvis, og da er det den type vekster vi sannsynligvis må ha til. Det er en del på forsøksstadiet. Det med høy er et prosjekt som er i drift, og som jeg håper blir større, men vi har ganske mange må inni det opplegget allerede, men også andre typer produkter kan være i høy grad aktuelle her. Det som vi også bør ha med oss i et sånt kapittel er at en ikke bør være ensidig i en sånn sammenheng. Det er lett å slenge ut en sak at hvis man tar alle arealer i nærhet til Vansjø og planter med energiskog, som vi høster og fyrer med så er det et veldig bra tiltak. Isolert forsformessig, så kan det være et bra tiltak, men så må man spørre seg; ” ere det

landskapet vi ønsker”? At det gror igjen rundt hele, eller ønsker vi også litt åpent landskap. Vi må også differensiere på det området her. Det er en sentral ting, etter min mening hvertfall, det er at hvis vi ikke greier å ha Vansjø som rekreasjonsområdet, da greier vi ikke nå målet vårt for da får du en mye større likegyldighet til innsjøen, at det blir bare en ressurs som skal utnyttes økonomisk. Det skal også være en landskapspleie, men det er fullt mulig å få til en dyrking av vekster som fører til at vi kan ta fosfor ut av området, samtidig som vi opprettholder noe av et landskap som vi har. Kan godt være at i deler av området, rundt bekker og sånn, så skal det plantas te noe, men det er ikke én løsning som kan dekket rundt hele, det må tilpasses hva vi er ute etter på de enkeltes stedene og områdene og hvilke økosystem som finnes der.”

Man ser av uttalelsene til de ulike respondentene at vurderingene av tiltak ikke bare går på økonomiske aspekter eller bare på aspekter relatert til innsjøen. Vurderingene synes å være basert på en helhet og funksjonene til økosystemene rundt vassdraget. Respondentene inkluderer aspekter fra både kultur, natur og økonomi når tiltak vurderes og overføringsverdi omtales. Det er derfor naturlig å trekke paralleller fra Morsaprojektet til Ingebrigtsen og Jakobsens (2004) kommunikative arena, der en tar sikte på å sammenfatte alle relevante interessenter for å kunne håndtere flere ulike verdimål slik som i Figur 6, verditriangelet. Slike hensyn sikrer at man bevarer kompleksiteten i samfunnet, slik Kvaløy (1976) og Næss (1995) peker på, som i henhold til Jørgensen og Nafstad (2005) sørger for mening og det fullverdige liv for individer i et slikt samkvem. Der denne praksis, i form av den kommunikative arena og den sosiale kapitalen, kan overføres til andre kontekster og saker i lokalsamfunnet vil det bidra til verdiskapning og verdibefesting i form av økt livskvalitet, velferd og mangfold i form av kompleksitet.

Oppsummering og Konklusjon

Et vassdrag illustrerer kompleksiteten i naturens oppbygning og sammensattheten i dens økosystemer. Da de tidligere samarbeidsprosjektene fra 1970 og -80 tallet om forbedring av vassdragets tilstand ble satt i gang, var det vanskelig å danne hensiktsmessige abstraksjoner av årsaksforhold og kartlegging av forurensningskilder. Man var enige om at man måtte samarbeide, men man greide ikke å bli enige om hvordan man skulle samarbeide og konkret om hvilke tiltak. Etersom virkningene av forurensningene på 1990- tallet og inn i det nye årtusen ble mer og mer synlige, økte fokuset på og engasjementet for vassdragets helse. Det ble gjenstand for en stadig debatt i lokale medier og blant innbyggerne i områdene rundt Vansjø. Brukerne av Vansjø var mange og det samme var antallet interessenter. Man foretok tidlig en kjemisk- biologisk analyse av innsjøen som et ledd i å bygge et felles kunnskapsgrunnlag om tilstanden hvorpå handling kunne foregå. Man møtte isteden nye kunnskapsbehov og ulike innspill fra ulike eksperter samt motsetning mot en ovenfra- og- ned- styring av tiltak for vassdraget.

Etter hvert fikk man Morsaprojektet i gang, med ambisiøse målsetninger på flere ulike plan, ikke bare umiddelbart for innsjøen. Gjennom tiltaksanalyse og kartlegging fant man enda mer kompleksitet i vassdragets og dets økosystemers natur og funksjon. Vassdraget har 80 000 mennesker i sitt nedbørsfelt, det inneholder en rekke små innsjøer, elver og hundrevis av små bekker som alle ender opp i Vansjø. Vansjø er dog ikke bare én innsjø, men kan deles inn i flere bassenger med ulik tilstand og kretsløp med egne økosystemer, og hvor stoffene tilført fra vassdraget hadde ulik virkning på økosystemene. Stort sett alt av ressurser i Morsaprojektet de første årene gikk til kartlegging, bygging av nettverk, kunnskapsbase og spredning av fagkunnskap og forståelse til alle interessenter og aktører. Mens dette foregikk ble tilstanden i Vansjø enda mer forverret og lokale debatter i media raste om hvorvidt Morsaprojektet hjalp eller ikke. Morsaprojektet viser hvordan prosesser i det som har med menneskelig virke og sameksistens å gjøre, kulturen, virker sammen med naturens kretsløp og det økonomiske system. Det var ikke mulig å bare sette i gang tiltak for å utbedre innsjøen, men man var nødt til å få det sosiale systemet på plass før dette var mulig. Man måtte lage et system som kunne tilsvare vassdragets kompleksitet, før man kunne gjennomføre hensiktsmessige tiltak basert på bærekraftig utvikling. utfordringene med dette er at det tar tid, og det er ikke tilpasset de avgrensninger man i dag er vant til i samfunnet. Kompleksiteten i et vassdrag følger verken administrative grenser i lokalt demokrati og forlatning, det følger ikke inndelingen av vitenskapelige fagfelt, det kan ikke måles i instrumentell verdi eller ubedres etter styring gjennom

budsjettperioder eller valgperioder. Morsaprosjektet viser at det må etableres en ny form for intersubjektivitet om hvordan man skal drive forvaltning av vassdrag, nemlig at forvaltningen skal skje på vassdragets premisser. En sterk sosial kapital ble derfor ansett som et nødvendig grunnlag.

Som vist startet man byggingen av den sosiale kapitalen umiddelbart. Man inkluderte alle aktører og interessenter i arbeidet med prosjektet og skapte et horisontalt nettverk basert på kunnskap, tillit og sosiale nettverk. Som vist tidligere, er det utallige interessenter og forurensningskilder til vassdraget, prosjektet måtte derfor bygges opp slik at det inkluderte alle påvirkningskilder. Prosjektet ble en arena for bønder, innbyggere, fagfolk, ansatte i offentlig forvaltning og lokalpolitikere der man møttes og diskuterte seg frem til hva som skulle gjøres, hva som var viktig og hvorfor det skulle gjøres. Etter hvert som både tiltaksanalysen og de påfølgende kartleggings- og forskningsrapporter ble publisert arbeidet man med å få denne kunnskapen ut til alle, og hjalp alle å forstå hva dette innebar. Hele tiden lå gjensidig kommunikasjon og kommunikative handlinger til grunn i samarbeidet, det var konsensusbygging ikke kommandering som lå til grunn for hvordan fremdriften gikk i prosjektet. Det foreligger uenighet om hvorvidt konsensusbygging er veien å gå i Morsaprosjektet eller om prosessen hadde gått raskere og bedre dersom man hadde brukt sanksjoner og påbud som styringsverktøy. Forskjellen er at man da ikke får en like sterk sosial kapital. Engasjementet for Vansjø og miljøet generelt har bidratt til bygging av den sosiale kapitalen, i tillegg til hvordan man har brukt det etablerte horisontale nettverket til samhandling. For hver gang man samhandler gjennom prosjektet, og bruker den felles kunnskapsplattformen etablert i prosjektet, de sosiale nettverkene og tilliten til et felles mål, styrkes disse og gjør det lettere å gjennomføre fremtidige samhandling.

Ved å gi individer muligheten til å være med på noe som er større enn dem selv, å bruke deres ferdigheter og kunnskap til å styrke samholdet og miljøet, gir man de samtidig en mer fullverdig tilværelse. En stor andel av bøndene og innbyggerne har brukt store deler av egne midler og tid på å sette i gang tiltak, både som har vært pålagt men også tiltak som har vært forutfor pålegg og eksperimentelle tiltak. Bøndene og innbyggerne har fått tilbake anerkjennelse i lokalsamfunnet basert på de verdier bygd gjennom prosjektet, tiltro fra beslutningstakere, tillit og ny kunnskap og erfaring, i tillegg til at de får et rent vassdrag med sunne økosystemer.

Hver gang den sosiale kapitalen i og rundt prosjektet blir reproduisert i form av samhandling og diskurs, styrkes den og det følger også med biprodukter i form av positive effekter for samarbeid i andre kontekster, nyvinning, forskningsverdi og overføringsverdi. Prosjektet har eksperimentert med

og prøvd ut nye former for jordarbeiding, virksomhetstilpasning og produksjonsmetoder som man har testet i henhold til hvordan det påvirker de nærliggende økosystemene og økonomien i jordbruket. I tillegg har man introdusert nye former for vekster, blant annet Morsagras, man har utviklet nye former for kloakk og avløpsbehandling i samarbeid med naturens økosystemer og man har tilpasset jordarbeidinga mer til lokale kretsløp i naturen og vassdraget, enn til universelle støtteordninger fra Landbruksdepartementet og rene produksjonsmaksimeringsprinsipper.

Den sosiale kapitalen som reproduseres i prosjektets system og livsverden blir også ført over i andre kontekster når det samhandles. Det har ført til at kommunene har fått et mye tettere samarbeid, blant annet når det gjelder rullering av kommuneplaner, samarbeid i regionrådet og samarbeid på øvrige forvaltningsnivå. De sosiale nettverk i prosjektet har ført alle som har vært involvert tettere sammen i form av at de ulike kommuneansatte samkjører saksbehandling og kunnskap i sitt daglige virke, bønder og andre innbyggere samarbeider om kloakk og avløpsbehandling, fangdammer, innkjøp av utstyr og utprøving av nye produksjonsmetoder, og prosjektet gir i tillegg grobunn for næringsdrift og virksomhet basert på lokale ressurser, som turisme, lokal matproduksjon, biobrenselproduksjon og forskning.

Erfaringene fra Morsaprojektet vil ha stor verdi for videre arbeid med Vanndirektivet og dets implementering i Norge. Både Fylkesmiljøvern sjefen i Østfold og Stokke (2005) trekker frem dette som et viktig poeng. Medvirkning er en viktig del av arbeidsmåten i henhold til Vanndirektivet, i tillegg til kunnskapsbygging om det aktuelle vassdraget. Hvordan man skal organisere arbeidet og hvilke arbeidsmåter og tiltak man skal sette i gang når vil være en viktig lærdom å bruke fra Morsaprojektet med tanke på å få mest mulig ut av den sosiale kapitalen som bygges. Det er særskilt viktig i disse tider hvor miljøengasjementet er høyt, og man kan dra nytte av dette engasjementet når det gjelder bygging av sosial kapital i både vannområdeutvalg som Morsa og på regionalt plan. Overføringsverdien fra Morsaprojektet til andre vannområder med lignende utfordringer og bestanddeler er stor hva gjelder bygging av sosial kapital som grunnlag for samhandling og nedbygging av administrative grenser. Engasjementet for miljø og det positive som kommer ut av de sosiale nettverkene og tilliten som skapes, virker avvæpnende på motforestillingene mot arbeid på tvers av administrative grenser og etatsgrenser. Slikt samarbeid innebærer også en utfordring av eksisterende maktstrukturer i lokal forvaltning og administrasjon, og det vil således følge konflikter derav. Andre kilder til konflikter er kulturbaserte motforestillinger mellom kommuner eller fylker. En sterk sosial kapital er nødvendig for å motvirke slike potensielle hinder, og kriteriene funnet som byggesteiner til den sosiale kapitalen i Morsaprojektet vil være

retningsangivende for lignende arbeid andre steder. Erfaringer fra Morsavassdraget og bygging av sosial kapital og kompetanseutvikling på tvers av administrative grenser vil derfor ha potensiell overføringsverdi i arbeidet med den kommende forvaltningsreformen, der man vil forene eksisterende administrative enheter.

De faktiske enheter som dannes hos enhver aktør i Morsaprojektet er påvirket av den sosiale kapitalen og den kontekst de dannes i. Kunnskapsbasen og den etter hvert omfattende intersubjektivitet som er bygget opp rundt vassdraget og samarbeidet, legger til grunn og anerkjenner den store kompleksiteten i vassdragets funksjon og verdimål. Jeg har vist at dette gir de involverte en evne til å vurdere tiltak og handlinger basert på samme komplekse verdimål med basis i verdier i både kultur, økonomi og natur. Det gir også aktørene en høyere grad av orientering mot allmenne interesser og hensyn i sine beslutningsprosesser. Om dette er grunnet en opplyst egoisme med hensikt på økt anerkjennelse sosialt, eller om det er fordi aktørene har oppnådd et mer fullverdig liv jamfør positiv psykologi, er i denne sammenheng uviktig og jeg vil ikke ta en diskusjon på det her. At det faktisk har skjedd er mye viktigere, og viser et alternativ til et samfunn ellers preget av verdimonisme. Som kommunikativ arena er Morsaprojektet effektiv til å vise hvordan man skal organisere interessenter og bygge rammeverk for å forvalte kompleksitet i samfunnet. Gjennom en slik vellykket, aksiologisk forvaltningsprosess føres også disse vurderingene videre til andre sammenhenger og andre saker der lignende kompleksitet ligger til grunn. Hvordan man derfor skal legge til rette for hensiktsmessige verdivurderinger av komplekse verdier som naturressurser er, vil derfor være en av de mest generelle overføringsverdiene fra Morsaprojektet.

Referanser

Alvesson, A. og Skoldberg, K. (1994). Hermeneutikk i tolkning og refleksjon. Lund studentlitteratur, pp. 114- 115, Compendium 1: Interpretive Methodology.

Annen, K. (2003). Social capital, inclusive networks and economic performance. Journal of Economic Behaviour and Organisation, Vol 50, pp 449- 463.

Bjørndalen, K., Borgvang, S. A. og Nygard, J. (2006). Utredninger Vansjø 2005; Sammendrag og anbefalinger. NIVA, Jordforsk og Biologisk Institutt og LFI. På oppdrag fra Statens Forureiningstilsyn og Vannområdeutvalget Morsa.

Bjørnæs, T.(2001). Local Agenda 21- the importance of environmental officers and cross municipal differences. ProSus; Centre for Development and the Environment, University of Oslo.

Buckingham, S. og Theobald, K. (2003). Building alliances for local environmental sustainability. Publiert i boka; Local environmental sustainability, Buckingham og Theobald Eds. Woodhead Publishing, Cambridge

Crane, A. og Matten, D. (2004). Business Ethics. Oxford University Press, Oxford.

Costanza, R., Cumberland, J., Daly, H., Goodland, R. and Norgaard, R. (1997). An Introduction to Ecological Economics, St. Lucie Press, Florida

Daly, H. E. (1996). Beyond Growth- The economics of sustainable development. Beacon Press, Boston.

Fløistad, G. (1993), "Heidegger – en innføring", Pax Forlag A/S

Fylkesmannen i Østfold (2007). Planprogram for forvaltningsplan 2007- 2009, Vannregion Glomma/Indre Oslofjord inkludert grensevassdrag på østlandet- samarbeid for bedre vannkvalitet. Høringsutkast

Gardner, G. og Assadourian, E. (2004). Rethinking the good life, State of the World 2004. London, Norton & Company.

Habermas, J. (1999). Kommunikativ handling, moral og rett. Tano, Aschehoug. Red. Halvor Fauske.

Halpern, D. (2005). Social Capital. Polity, Cambridge.

Halvorsen, K. (2003), "Å forske på samfunnet – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode", Cappelen Akademisk Forlag

Hosinski, T. E. (1993). Stubborn Fact and Creative Advance- An Introduction to the Metaphysics of Alfred North Whitehead. Rowman and Littlefield Publishers, Boston.

Ingebrigtsen, S. og Jakobsen, O. (2004). Økonomi, Natur og Kultur- Ny økonomi på et filosofisk grunnlag. Abstrakt Forlag, Oslo.

Johannessen, J-A. og Olaisen, J. (2006), "Vitenskapsstrategi og vitenskapsfilosofi", Fagbokforlaget

Jørgensen, I. S. og Nafstad, H. E. (2005). Positive psychology: Historical, philosophical and epistemological perspectives. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, pp. 885- 896

Kristiansen, G. H. (2006). Water Economics and Pricing in Norwegian Municipalities. Masteroppgave, Handelshøgskolen i Bodø.

Krohn, O. og Gunnarsdottir, H. (2004). Notat: Bakgrunnsmateriale til SFT i forbindelse med Miljøverndepartementets henvendelse om status for arbeidet med begrensningen av forurensningen i Vansjø- Hobølvassdraget. www.morsa.org/hobolvassdraget.pdf . Sist lastet ned 27.04.2007.

Lægreid, S. og Skorgen T. (2001), "Hermeneutisk lesebok", Spartacus Forlag A/S

Moss Avis (2007a). Bruker gjødsel uten fosfor. <http://www.moss-avis.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070426/NYHET/104260087/1038/Nyhet> . Sist besøkt 17.05.2007

Moss Avis (2007b). Må ta et oppgjør med jordbruket. <http://www.moss-avis.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070424/NYHET/104240044/1038/Nyhet> . Sist besøkt 12.05.2007.

Norges Forskningsråd (2005). Sosial Kapital. Gjennomgang og Innstilling fra et utredningsutvalg oppnevnt av Norges Forskningsråd.

Nyeng, F. (2004). Vitenskapsteori for Økonomer. Abstrakt Forlag, Oslo.

Nyeng, F. og Wessen, G. (2006), ”Tall, tolkning og tvil”, Cappelen Akademisk Forlag (kap. 5, ss. 154-187)

Næss, A. (1995). The Deep Ecological Movement- Some Philosophical Aspects, in sessions, George (ed.) Deep Ecology for the 21st Century, Shambhala, London.

Ostrom, E. (1997). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press, Cambridge.

Patton, M. Q. (1990). Qualitative Evaluation and Research Methods. Sage Publications, Newbury Park.

Putnam, R. D. (1993). Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy. Princeton University Press, Princeton, NJ, USA

Putnam, R.D. (2000). Bowling Alone, The collapse and revival of American Community. Simon & Schuster, New York.

Rydin, Y. og Falleth, E. (2006). Networks and institutions in natural resource management. Edward Elgar, Cheltenham, UK.

Sandberg, J. H., Rosten, T. og Sælhun, N. R. (2004). Medvirkningsstrategi for arbeidet EUs rammedirektiv for vann. Rapport LNR 4933-2004, Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA).

Solheim, S. A., Vagstad, N., Kraft, P., Løvstad, Ø., Skoglund, S., Turtumøygård, S. og Selvik, J. R. (2001). Tiltaksrapport for Morsa (Vansjø- Hobøl vassdraget) – Sluttrapport. Norsk Institutt for Vannforskning, O- 20186.

Statens Forureiningstilsyn (2007). Støtter Arbeidet I Vansjø og Jærvassdragene.
http://www.sft.no/artikkel____40770.aspx?cid=10613

Sturtevant, V. (2006). Reciprocity of social capital and collective action. *Journal of the Community Development Society*; 37, 1; Academic Research Library, p.52

The World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford.

Vannportalen (2006). Forskrift om rammer for vannforvaltningen.
http://www.vannportalen.no/digimaker/documents/forskrift_fastsatt_39LsaY77602tt.pdf

Vannportalen (2007). Om forskrift om rammer for vannforvaltningen.
http://www.vannportalen.no/fmt_enkel.asp?g31138=x&g31134=x&gid=31930&tgid=31134#Organisering-av-planarbeidet

Vattenmyndigheten Västerhavet (2007). Arbetsprogram för forvaltningplan 2007- 2009, Västerhavets vattendistrikt.

Welford, R. (2000). *Corporate Environmental Management 3- Towards sustainable development*. Earthscan Publications Ltd., London.

Wilson, C. (2000). Environmental and human costs of commercial agricultural production in South Asia. *International Journal of Social Economics*, vol 27, nr 7/8/9/10, s. 816- 846.

Yin, R. K. (2003). *Applications of Case Study Research*. Sage Publications, Thousand Oaks.

Yin, R.K. (1987). *Case Study Research- Design and Methods*. Sage Publications, Beverly Hills.

Vedlegg 1- Morsaprojektets Målsettinger

.Prosjektinformasjon- målsettinger. <http://www.morsa.org/informasjon/maalsetting.html>

Hovedmål 1:

Vannkvaliteten i Vansjø og tilløpselvene skal tilfredsstillere kravene til badevann og råvann til vannforsyning.

Delmål:

- Redusere jorderosjonen, næringsstofflekkasjen og miljøgifter/smittestoffer fra jordbruks- og skogarealer.
- Redusere utslippene av næringsstoffer og smittestoffer fra bebyggelse, næringsvirksomhet, avfallsdeponier m.m.
- Øke naturens egen renseevne og rensekapasitet
- Redusere erosjonsprosesser i vassdraget
- Redusere interne prosesser i vannsystemet som bidrar til uønsket algevekst i Vestre Vansjø.

Hovedmål2:

Større biologisk mangfold og muligheter for et variert friluftsliv i vassdrag og nedbørsfelt, samt et vakrere og mer opplevelsesrikt landskap.

Delmål:

- Sikre områder som rommer nøkkelbiotoper
- Sikre og videreutvikle kantsonene langs vassdraget
- Bedre levetilstandene for fisk og kreps
- Bedre oppgangen av ål til vassdraget
- Sikre og synliggjøre vassdragsrelaterte kulturminner
- Begrense forsøplingen langs vassdraget

Hovedmål3:

Bærekraftig næringsutvikling basert på ressursene i og langs vassdraget.

Delmål:

- Utvikle bærekraftige driftsformer for erosjons- og flomutsatte jordbruksarealer
- Utvikle bærekraftige produksjonsmetoder for trevirke i kantsoner langs vassdrag
- Utvikle driftsformer i jordbruket som sikrer produksjonsgrunnlaget på sikt og som reduserer miljøulempene.
- Næringsutvikling basert på kretsløp/gjenvinning og bruk av avfall som ressurs.
- Bærekraftig næringsutvikling basert på vilt- og fiskeressursene.
- Utvikle næring basert på nye ideer og den kompetanseoppbygging som oppnås gjennom prosjektet

Vedlegg 2- Intervjuguiden

Hva arbeider du med?

Hva er ditt forhold til Morsaprosjektet?

Hva driver ditt eventuelle personlige engasjement for Vansjø?

Hvordan forholder du deg til Morsaprosjektet gjennom din virksomhet?

På hvilken måte virker Morsaprosjektet inn på din virksomhet?

Har du tillit til prosjektet? Hvordan og hvorfor har du fått tillit til prosjektet? Mener du det en allmenn tillit til prosjektet, hvorfor? Hva driver tilliten og hva har den å si i praksis.

Er det noen som har mer å si enn andre i prosjektet? Har alle adgang til samarbeidet?

Hvordan foregår beslutningene i prosjektet, får alle interesserte anledning til å delta, blir noen hørt mer enn andre?

Er ledelsen i prosjektet tilgjengelige og åpne for å lytte til interessentene?

Ligger det noen hindringer i systemet for de som ønsker å ytre seg delta eller kritisere prosjektets arbeid?

Er det i dag bred enighet i hva som må gjøres for å utbedre forholdene i Vansjø?

Der det foreligger enighet, er det en bred vilje til å gjennomføre det prosjektet har kommet frem til? Har du tillit til at de andre (bønder, bedrifter, kommuner, fylke) oppfyller sin del av kravene?

Hvordan mener du fokuset til Morsaprosjektet i dag er i forhold til hvordan det burde være, dvs. er det for mye detaljfokus (fokus på hver enkelt bonde, kommune, aktør) eller har man et for overordnet perspektiv? Hva er mest tjenelig?

Til hvilken grad tror du aktørene inkluderer allmenne interesser i planlegging og gjennomføring av sin virksomhet i motsetning til rene egeninteresser? Har det vært en endring på dette feltet?

Hvilke ressurser mobiliserer man i dag i Morsaprosjektet? Hvilke verdier skaper disse?

Hvilken verdi har Morsaprosjektet for mosseregionen?

Bidrar Morsaprosjektet til verdier utenom det som direkte har med Vansjø å gjøre?

Hva har man å vinne på arbeidet gjennom Morsaprosjektet, finnes det bare kostnader assosiert med dette arbeidet?

Bidrar Morsaprosjektets arbeid til innovasjon i drift og bruk av naturressursene rundt vansjø? På hvilken måte?

Hvordan tilpasses Morsaprosjektet de pågående endringene i problemstillingene og oppdateringen av informasjonen om vassdraget? Hvordan skal man finne frem til den ideelle struktur?

I forbindelse med Morsaprosjektets hovedmål 3, hva må til for at Morsaprosjektet skal kunne gjennomføre og bidra til forvaltning av en bærekraftig næringsutvikling basert på ressursene langs vassdraget? Er Morsaprosjektet modent for en mer omfattende styringsrolle, eller burde dette fortsatt ligge hos sentrale muligheter?